Genel Kültür · Tarih

ders notları

Tarih Defteri

İslam öncesi Türkler · Türk-İslam devletleri

Osmanlı · Millî Mücadele ve Atatürk dönemi

Ders: .....

Dönem: .....

Konu anlatımı, savaş ve antlaşma tabloları, zaman çizelgeleri ve hatırlama şifreleri.

Kaynak denetimi: TDV İslâm Ansiklopedisi ve resmî kaynaklar

Tedris Pro uygulaması Google Play'de · tedrispro.com.tr

İçindekiler

İslam Öncesi Türk Tarihi ve Türk-İslam Devletleri 3

- İlk Türk Devletleri (İslâm Öncesi) 3
- Türk Kültür ve Medeniyeti (İslâm Öncesi) 12
- İlk Türk-İslâm Devletleri 16
- Anadolu Selçukluları ve Beylikler (Osmanlı'nın Kuruluşuna Kadar) 22
- Tarihin Ünlü Unvanları (Osmanlı Öncesi) 27

Osmanlı Devleti: Kurumlar, Toprak Düzeni ve Toplum 30

- Devlet Yönetimi, Saray ve Veraset 30
- Toprak Sistemi 35
- Vergi Sistemi 41
- Eğitim, Sağlık ve Sosyal Kurumlar 45
- Osmanlı'da İlkler ve "Kendisi Küçük, Etkisi Büyük" Bilgiler 50

Osmanlı Siyasi Tarihi: Savaşlar, Antlaşmalar ve Yenileşme 53

- Kuruluş ve Yükselme Dönemi Savaşları (1302–1571) 53
- Duraklama ve Gerileme Dönemi Savaşları ve Antlaşmaları (1596–1897) 58
- Yenileşme ve Demokratikleşme: Sened-i İttifak'tan II. Meşrutiyet'e 65
- Dağılma Dönemi: Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Gizli Antlaşmalar 71
- Tarihin Ünlü Unvanları (Osmanlı Dönemi) 77

Millî Mücadele ve Atatürk Dönemi 80

- Hazırlık Dönemi: Mondros'tan TBMM'ye 80
- Cepheler ve Muharebeler 86
- Basın, Raporlar ve Cemiyetler 92
- Antlaşmalar: Mondros'tan Lozan'a 98
- Atatürk Dönemi İç ve Dış Politika 103

BÖLÜM 1

İslam Öncesi Türk Tarihi ve Türk-İslam Devletleri

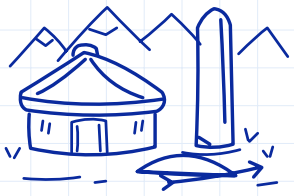

Hunlar, Göktürkler, Uygurlar · Eski Türk kültürü ve alfabeler · Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu · Anadolu Selçukluları ve beylikler · Unvanlar

İlk Türk Devletleri (İslâm Öncesi)

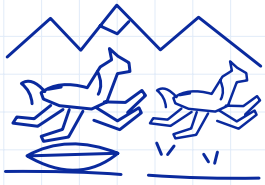

Türk tarihinin sınavlarda en sık sorulan ilk halkası, İslâm'dan önce Orta Asya bozkırlarında ve Doğu Avrupa'da kurulan devletlerdir. Bu devletleri çalışırken her birine aynı üç soruyu sor: Kim kurdu, en parlak dönemini kim yaşattı, hangi olayla yıkıldı? Defterdeki "Devlet – Kurucusu – En parlak dönemi" tablosu tam bu iskeleti verir; önce bu tabloyu toparlayacağız, sonra her devleti sebep–sonuç ilişkisiyle açacağız. Unutma: bu dönemin bilgileri büyük ölçüde Çin, Bizans ve Roma kaynaklarından ve Türklerin kendi taş yazıtlarından (Orhun, Yenisey, Uygur yazıtları) gelir; bu yüzden bazı tarihler yaklaşık verilir.

Tek bakışta: Türk devletleri, kurucuları ve en parlak dönemleri

Aşağıdaki tablo defterdeki özet tablonun doğrulanmış ve biraz genişletilmiş hâlidir. İlk beş satır bu bölümün, sonraki dört satır "İlk Türk-İslâm Devletleri" ve "Anadolu Selçukluları" bölümlerinin konusudur; Osmanlı satırı yalnızca zinciri tamamlamak için konmuştur.

Devlet	Kurucusu	En parlak dönemi	Akılda kalacak not
Asya Hun	**Teoman** (Çin kaynaklarında T'ou-man)	**Mete Han** (Mo-tu) MÖ 209–174	Adı bilinen ilk Türk devleti; onlu ordu teşkilâtı Mete'ye bağlanır.
Avrupa Hun	**Balamir** 375	**Attila** 434–453	Balamir'in İdil'i geçmesi Kavimler Göçü'nü başlattı.
I. Göktürk	**Bumin Kağan** 552	**Mukan Kağan** 553–572	"Türk" adını resmî devlet adı olarak ilk kullanan devlet.
II. Göktürk (Kutluk)	**İlteriş Kutluk Kağan** 682	**Bilge Kağan** 716–734	Orhun yazıtları bu dönemin eseridir.
Uygur	**Kutluk Bilge Kül Kağan** 744/745	**Moyen Çor (Bayan Çor)** 747–759	Yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti olarak bilinir.
Karahanlı	**Bilge Kül Kadir Han** 840	**Yûsuf Kadir Han** 1024–1032	İslâm'ı resmen kabul eden ilk büyük Türk devleti (ilk Türk-İslâm devleti).

Devlet	Kurucusu	En parlak dönemi	Akılda kalacak not
Gazneli	**Alp Tegin** 963; hânedanın asıl kurucusu **Sebük Tegin**	**Gazneli Mahmud** 998–1030	Hindistan'a 17 sefer; "sultan" unvanı.
Büyük Selçuklu	**Tuğrul Bey** 1040	**Melikşah** 1072–1092	En geniş sınırlar Melikşah zamanında.
Anadolu Selçuklu	**Kutalmışoğlu Süleyman Şah** 1075	**I. Alâeddin Keykubad** 1220–1237	Başkent önce İznik, sonra Konya.
Osmanlı	**Osman Gazi** 1299/1302	**Kanûnî Sultan Süleyman** 1520–1566	Ayrıntısı Osmanlı bölümünde.

⚠ **Dikkat!** Defterde Gazneliler için "**Alp Tegin**, **Sebük Tegin**" diye iki isim yazılı ve bu doğru bir tercih: Gazne'yi alıp devletin temelini atan Alp Tegin'dir 963; fakat hükümdarlığı babadan oğula geçen bir hânedana çeviren, yani TDV İslâm Ansiklopedisi'nin ifadesiyle "bağımsız Gazneli Devleti'nin gerçek kurucusu" **Sebük Tegin**'dir 977. Soru "kurucu" diye soruyorsa önce Alp Tegin'i ara; "hânedanın kurucusu / Gaznelilere adını veren aile" diyorsa Sebük Tegin'i seç.

İslâm öncesi Türk devletleri kronolojisi

- **MÖ 220 dolayları** — **Asya Hun Devleti belirginleşir**
  Adı bilinen ilk hükümdar Teoman
- **MÖ 209** — **Mete Han tahta çıkar**
  Onlu ordu teşkilâtı
- **MS 48** — **Asya Hunları kuzey–güney diye ikiye ayrılır**
- **375** — **Balamir İdil'i geçer**
  Kavimler Göçü başlar
- **451** — **Attila Galya'da Katalon Ovası'nda**
  Batı Roma ile büyük savaş
- **552** — **Bumin Kağan I. Göktürk Devleti'ni kurar**
  Juan-Juanlar yıkılır
- **582** — **Göktürkler Doğu–Batı diye ikiye bölünür**
  Çin entrikası
- **630** — **Doğu Göktürkleri Çin hâkimiyetine girer**
  Fetret devri
- **639** — **Kürşad Ayaklanması**
  Çin sarayına baskın
- **682** — **İlteriş Kutluk II. Göktürk Devleti'ni kurar**
- **732–735** — **Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtları dikilir**
  Orhun yazıtları
- **744/745** — **Uygur Kağanlığı kurulur**
  II. Göktürk yıkılır
- **840** — **Kırgız saldırısıyla Uygur Kağanlığı yıkılır**
  Uygurlar Turfan ve Kansu'ya dağılır

1. Asya Hun Devleti

Türklerin kurduğu ve adı kaynaklarda açıkça izlenebilen ilk devlet Asya Hunlarıdır. Çinliler onlara Hsiung-nu der; Hun akınlarını durdurmak için Çin Seddi'nin inşası da bu mücadelenin bir sonucudur (sur MÖ III. yüzyılın ikinci yarısında tamamlandı). Devletin merkezi, sonraki bütün bozkır devletlerinin de kutsal yurdu sayılan Ötüken ve Orhun–Selenge havzasıdır.

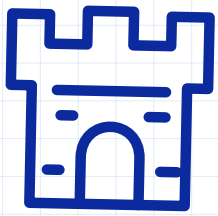

Çin Seddi: Hun akınlarına karşı

- Kurucu: Kaynaklarda adı geçen ilk Hun hükümdarı **Teoman**'dır (MÖ 221 civarında tahtta). Defterdeki "Kurucusu: Teoman" bilgisi bu yüzden doğrudur; ancak devlet asıl gücüne oğlu döneminde ulaştı.
- En parlak dönem – **Mete Han**: MÖ 209'da tahta çıktı; doğuda Tung-huları, güneyde Yüeçileri yendi, Kırgızlar dâhil yirmi altı boy ve devletçiği kendine bağladı. MÖ 199'da Çin imparatorunu kuşatarak

Çin'i vergiye bağladı; buna rağmen Çin'i işgal etmedi, üstünlüğünü kabul ettirmekle yetindi.

- **Onlu sistem:** Orduyu onluk, yüzlük, binlik, on binlik birliklere ayıran teşkilât Mete'ye bağlanır; bu düzen sonraki Türk ve Moğol devletlerinde de sürmüştür.
- **Bölünme ve sonuç:** Çin'in "böl ve yönet" politikası, kıtlıklar ve taht kavgaları devleti zayıflattı; MÖ 56'dan sonra iç bölünme başladı, MS 48'de devlet **Kuzey** ve **Güney Hunları** diye ikiye ayrıldı. Kuzey Hunları 93'te çöktü; Güney Hunları Çin'e bağlı olarak 303'e kadar yaşadı. Batıya çekilen Hun kitleleri ise ileride Avrupa Hunlarının çekirdeğini oluşturdu.

Mete Han — Asya Hun hükümdarı · MÖ 209–174

- Babası Teoman'dan sonra tahta çıktı; devleti bir bozkır imparatorluğuna çevirdi.
- Onlu ordu teşkilâtının kurucusu olarak anılır.
- Toprağı "devletin temeli" sayan tavrıyla vatan anlayışının ilk sembolü olarak gösterilir.
- Çin'i yendi ama işgal etmedi; vergiye bağlayıp üstünlüğünü tanıttı.

Hatırla! Defterdeki nokta atışı: "Vatan sevgisinden bahseden ilk hükümdar → **Mete Han**." Rivayete göre komşu Tung-hular önce Mete'den değerli atını ve hanımını istemiş, o savaş çıkmasın diye bunları vermiş; fakat iki ülke arasındaki boş bir toprak parçası istendiğinde "Toprak devletin temelidir, onu kimseye veremem" diyerek savaşa girmiş ve Tung-huları yenmiştir. Sınavda "toprak / vatan bütünlüğü" vurgusu görürsen aklına Mete gelsin.

Dikkat! "Kurucu" ile "en parlak dönem" sık karıştırılır: **kurucu Teoman**, **zirve Mete**. Mete babasını ortadan kaldırarak tahta geçmiştir; bu yüzden bazı kaynaklar Asya Hun tarihini "Mete ile başlayan imparatorluk dönemi" diye anlatır. Şıklarda ikisi birlikte varsa soru kökündeki kelimeye dikkat et.

2. Avrupa Hun Devleti

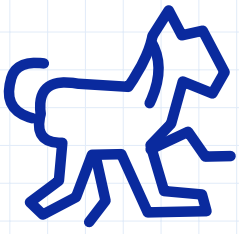

375: Hunlar İdil'i aşıyor

Asya Hunlarının zayıflamasından sonra batıya kayan Hun kitleleri iki yüzyıl kadar Kazakistan bozkırlarında kaldı; otlaklar yetmeyince İdil (Volga) nehrini geçtiler. 370'lerde başlarında **Balamir** vardı. Onun önderliğinde Hunların **375'te İdil'i aşıp Alanları ve Ostrogotları yenmesi**, Avrupa'da zincirleme bir yer değiştirmeyi başlattı: tarihe **Kavimler Göçü** diye geçen olay budur.

- **Kurucu – Balamir:** Kavimler Göçü'nü başlatan hükümdar. Göç sonunda Avrupa'nın etnik haritası değişti; Türk tarih yazıcılığı İlk Çağ'ı bu olayla (375) kapatır.
- **Uldız (Uldin):** Balamir'den sonraki güçlü hükümdarlardandır. Tuna'yı aşarak Trakya'ya giren Uldız, barış için gelen Bizans temsilcisine

"İstersem güneşin battığı yere kadar her yeri zapt ederim" diye meydan okumuştur (Bizanslı tarihçi Sozomenos'un aktardığı söz).

- **Rua:** Hun merkezini Orta Tuna havzasına (bugünkü Macaristan ovası) taşıdı; Cermen ve Slav kavimlerini itaat altına aldı. 433/434'te ölünce yerine yeğenleri **Attila** ve **Bleda** geçti.
- **Attila 434–453:** 445'te Bleda'nın ölümüyle tek başına hükümdar oldu. Bizans'ı iki kez ağır şartlara bağladı: **Margus Antlaşması** 435 ve Balkan seferi sonrasındaki **Anatolius Barışı** 447–448; bu barışla Bizans 6000 libre altın tazminat ve yıllık 2100 libre vergi ödemeyi kabul etti.
- **Batı seferleri:** 451'de Galya'da (Katalon Ovası / Campus Mauriacus) Batı Roma kumandanı Aetius ile yapılan savaş kesin sonuçlanmadı ama Galya tahrip edildi. 452'de Kuzey İtalya'ya giren Attila, Papa **Leo**'nun ricası ve vergi teklifi üzerine Roma'yı almadan geri döndü.
- **Yıkılış:** Attila'nın 453'te ölümünden sonra oğulları **İlek**, **Dengizik** ve **İrnek** arasındaki taht kavgası ve Cermen isyanlarıyla devlet dağıldı. İrnek'e bağlı gruplar Karadeniz'in kuzeyinde Oğurlarla karışarak **Bulgarları** meydana getirdi.

Hatırla! Attila'nın üç adı defterde doğru sıralanmış: Batı kaynaklarında "Tanrı'nın Kırbacı" (Flagellum Dei), Türk geleneğinde "cesur kavmin efendisi", Cermen destanı **Nibelungen**'de **Etzel**. Bu üç isimden biri soruda geçerse cevap Attila'dır.

Kavimler Göçü'nün sonuçları 375

Etnik harita
Avrupa'nın etnik yapısı değişti.

Batı Roma
Zayıfladı ve 476'da yıkıldı.

Feodalite
Derebeylik (feodalite) güç kazandı.

Çağ değişimi
Türk tarih yazımında İlk Çağ kapandı, Orta Çağ başladı.

İpucu Kavimler Göçü'nün sonuçları KPSS'de liste hâlinde sorulur (yukarıdaki dört not). Şıklarda "Hunların Anadolu'yu yurt edinmesi" gibi göçle ilgisi olmayan bir madde çeldirici olarak gelir.

3. I. Göktürk Devleti (552–630)

Göktürkler başlangıçta Juan-Juanların (Avar) demirci vasalıydı ve Altay dağlarının güney eteklerinde yaşıyordu. **Bumin**, Töles boylarını kendine bağlayıp güçlenince 552'de Juan-Juan Devleti'ni yıktı ve İl Kağan unvanını aldı. Bu devletin en önemli özelliği, "Türk" adını boy adı olmaktan çıkarıp resmî devlet adı yapmasıdır; Bizans ve Çin kaynaklarında Orta Asya bu dönemden itibaren "Türk ülkesi" olarak anılmaya başladı.

- **İkili teşkilât:** Doğu kanadını (merkez Ötüken) büyük kağan, batı kanadını **İstemi Yabgu** yönetti. Bu doğu–batı bölüşümü Türk devlet geleneğinin temel özelliklerindendir.

- **En parlak dönem – Mukan Kağan** 553–572: Kore'den Karadeniz'e uzanan bir hâkimiyet kuruldu; Kırgızlar ve Töles boyları bağlandı; Kuzey Çin'deki iki hanedan (Chou ve Ch'i) baskı altına alındı.
- **Batı cephesi – İstemi Yabgu:** Sâsânîlerle iş birliği yapıp 557'de Akhun (Eftalit) Devleti'ni yıktı; böylece İpek Yolu'na hâkim olundu. Sâsânîlerle aralar bozulunca 567'de İstanbul'a elçi gönderdi: Orta Asya'dan Bizans'a giden bilinen ilk elçilik budur.
- **Bölünme:** **Taspar Kağan**'ın ölümünden sonra çıkan veraset tartışması ve Çin'in kışkırtmaları yüzünden devlet 582'de Doğu ve Batı Göktürk diye ikiye ayrıldı.
- **Yıkılış:** Doğu Göktürkleri kıtlık, iç çekişme ve Çin entrikaları sonunda 630'da Çin (T'ang) hâkimiyetine girdi; Batı Göktürkleri de bir süre sonra Çin'e bağlı beyliklere dağıldı ve 659'da T'ang hanedanı onları tamamen bağladı.

Hatırla! Defterdeki iki nokta atışı: "I. Göktürk Devleti'nin en parlak dönemi → Mukan Kağan" ve "Bizans'a ilk elçi gönderen hükümdar → İstemi Yabgu." İstemi'nin unvanı "yabgu"dur, yani batı kanadının yöneticisi; büyük kağan değildir.

Fetret devri ve Kürşad Ayaklanması (630–682)

630'dan 682'ye kadar süren elli yıllık esaret dönemine fetret devri denir. Çinliler Göktürk halkının bir kısmını kendi kuzey eyaletlerine yerleştirdi, beyleri Çin unvanlarıyla bağladı. Bu dönemin en çok bilinen direnişi Kürşad Ayaklanması'dır 639: Çin sarayında muhafız olarak bulunan Göktürk prensi **Kürşad** ve kırk arkadaşı, imparatoru kaçırıp Göktürk Devleti'ni yeniden kurmak için saraya baskın yaptı; girişim başarısız oldu ve hepsi öldürüldü. Başarısız olmasına rağmen bağımsızlık ruhunu canlı tuttuğu için ilk Türk bağımsızlık ayaklanması diye anılır.

Dikkat! Orhun yazıtları bu esareti anlatırken sebep olarak üç şeyi sayar: Çin'in entrikaları (tatlı sözü, yumuşak ipeği), beylerin Çin unvanlarına kanması ve halkın kağanına itaat etmemesi. Sınavda "Göktürklerin Çin egemenliğine girmesinin iç sebebi" sorulursa birlik ve beraberliğin bozulması cevabını ara.

4. II. Göktürk (Kutluk) Devleti (682–744/745)

Göktürk hânedanından **Kutluk**, veziri **Tonyukuk** ile birlikte Çin'e karşı ardarda başarı kazandı; 682'de İlteriş ("ili derleyen, devleti toplayan") unvanıyla kağan ilân edildi. Bu yüzden devlete Kutluk Devleti de denir. Defterdeki "II. Göktürk Devleti'nin kurucusu → Kutluk Kağan İlteriş" notu bu unvanı ve adı birlikte veriyor; ikisi aynı kişidir.

- **Kapgan Kağan** 692–716: İlteriş'in oğulları küçük olduğu için tahta kardeşi geçti. Çin'i baskı altında tuttu, Çin'deki esir Türkleri kurtarmaya çalıştı, Türgişleri ve Kırgızları bağladı; ordular batıda Demirkapı'ya kadar ulaştı. Sert tutumu boyların isyanına yol açtı; 716'da Bayırku pususunda öldürüldü.
- **En parlak dönem – Bilge Kağan** 716–734: Kardeşi **Kül Tigin** ve veziri Tonyukuk ile boyların isyanını bastırıp birliği yeniden

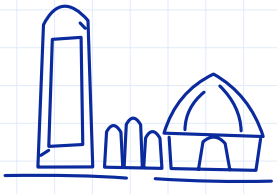

Orhun'da anıt taşlar ve balballar

sağladı. Çin'le barış içinde kaldı; Çin etkisiyle gündeme gelen Budizme geçme ve şehirler kurma teklifinin devlet meclisinde reddedilmesi (723) göçebe Türk kimliğini koruma kararı olarak yorumlanır.

- Yıkılış: Bilge Kağan'dan sonraki zayıf kağanlar döneminde Basmıl, Uygur ve Karluk boyları ayaklandı; devlet 744/745'te yıkıldı ve yerine Uygurlar geçti.

Orhun (Göktürk) yazıtları

Orhun ırmağı yakınında dikilen bu anıt taşlar, Türk adının ve Türkçenin bilinen en eski büyük metinleridir. Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk ağzından yazılmışlardır; yani bir tür "devlet hatırası"dır. İçerikleri: Türk milletinin yaratılışı, I. Göktürk'ün yükselişi ve çöküşü, esaret dönemi, ikinci kuruluş ve halka verilen öğütler (Çin'in tatlı sözlerine kanmamak, Ötüken'den ayrılmamak, birlik içinde kalmak).

Yazıt	Dikiliş	Kimin adına / kim yazdı	Öne çıkan özellik
Tonyukuk Yazıtı	716–734 arası; genellikle 720'ler	Vezir **Tonyukuk** kendisi diktirdi	Devletin yeniden kuruluşunu ve Tonyukuk'un rolünü anlatır; Orhun ırmağının yaklaşık 360 km doğusundadır.
Kül Tigin Yazıtı	732	Ağabeyi **Bilge Kağan** diktirdi; taşa kazıyan **Yolluğ Tigin**	71 satır, yaklaşık 10.000 harf; bir yüzünde Çince kitabe vardır.
Bilge Kağan Yazıtı	735	Oğlu **Tengri Kağan** diktirdi; kazıyan yine **Yolluğ Tigin**	Bilge Kağan'ın hizmetlerini ve halka seslenişini içerir; daha çok yıpranmıştır.

38
İki büyük Orhun yazıtında kullanılan harf

≈900
Yazıtların söz varlığı (kelime)

1893
Yazıyı çözen Vilhelm Thomsen'in açıklama yılı

⚠ **Dikkat!** Defterde "Orhun alfabesini oluşturan devlet → II. Göktürk" yazıyor; bu ifade düzeltilmeli. Göktürk (Orhun) alfabesinin kökeni ve ilk kullanıldığı tarih kesin değildir; bilinen en meşhur ve en uzun metinler II. Göktürk dönemine aittir. Doğru kalıp: "Kendine ait alfabeyi kullanan ilk Türk devleti Göktürklerdir; bu alfabeyle yazılmış en önemli metinler (Orhun yazıtları) II. Göktürk Devleti zamanında dikilmiştir." Aynı yazıyı Uygurlar ve Yenisey Kırgızları da kullanmıştır.

Biliyor muydun? Yazıtlar ilk kez 1730'da **Strahlenberg**'in eseriyle Avrupa'ya tanıtıldı; harfleri İskandinav runlarına benzediği için uzun süre "esrarlı yazı" sanıldı. Şifreyi Danimarkalı dilci **Vilhelm Thomsen** çözdü ve okuduğu ilk kelimelerden biri "Tengri" (Tanrı) oldu.

5. Uygur Kağanlığı (744/745–840)

Uygurlar, Göktürklere bağlı Töles (Dokuz Oğuz) boylarından biriydi. Basmıl ve Karluklarla birleşip Göktürkleri yıktıktan sonra Basmılları da bertaraf ettiler ve Kutluk Bilge Kül Kağan önderliğinde Ötüken'de yeni kağanlığı kurdular. Uygurların önemi siyasi ömründen çok kültüründedir: yazı, kâğıt, ticaret ve şehir hayatında bozkır Türklerinin en ileri topluluğu hâline geldiler.

- **Moyen Çor (Bayan Çor)** 747–759: Karluk ve Türgiş seferleriyle sınırlar Seyhun (Siriderya) kıyılarına ulaştı; T'ang hanedanına isyanlarda yardım edildi. TDV İslâm Ansiklopedisi'ne göre Uygurlar gücün zirvesine onun zamanında ulaştı; adına dikilen **Şine Usu Yazıtı** 759 Uygur tarihinin temel kaynağıdır.
- **Bögü Kağan** 759–779: Maniheizm'i resmî din olarak kabul etti (760'larda). Orhun kıyısında başkent Ordu Balık (Karabalgasun) kuruldu.
- Yerleşik hayat: Uygurlar şehirler kuran, tarım ve ticaretle uğraşan, mimari eserler ve kütüphaneler bırakan ilk Türk devleti olarak anılır. Maniheizm'in et yemeyi ve savaşmayı hoş görmeyen öğretisi, bozkırın savaşçı ruhunu gevşeten etkenlerden sayılır.
- Yıkılış ve dağılma: Saray entrikaları ve kıtlık döneminde 840'ta Kırgızların saldırısıyla kağanlık yıkıldı. Dağılan Uygurlar Kansu (Sarı Uygurlar) ve Turfan (Koço, Beşbalık) bölgelerinde küçük devletler kurdu; Turfan Uygurları 1209'da Cengiz Han'a bağlanana kadar sanat, edebiyat ve ticarette parladı.
- Uygur alfabesi: Soğd yazısının işlek biçiminden geliştirilmiş bir alfabedir; **Dîvânü lugâti't-Türk**'te "Türk yazısı" diye anılır, sonra Moğollara da geçmiştir.

Dikkat! Defterde "Uygurların en parlak dönemi → Moyen Çor Kağan" yazıyor ve bu görüş TDV İslâm Ansiklopedisi'nin "Türk" maddesiyle uyumludur. Fakat aynı ansiklopedinin "Uygurlar" maddesi dönemi şöyle özetler: Moyen Çor ile kuvvetlenen, Bögü Kağan ile parlayan Uygurlar. Sınavda şıklarda yalnızca biri varsa onu seç; ikisi birden varsa soru kökündeki ipucuna bak: Maniheizm, yerleşik hayat, Ordu Balık → Bögü; fetihler, Şine Usu yazıtı → Moyen Çor.

Uygurlarda iki büyük kağan

Moyen Çor (Bayan Çor) 747–759

- Karluk ve Türgiş seferleri; sınır Seyhun kıyılarına ulaştı
- T'ang hanedanına isyanlarda yardım
- Adına **Şine Usu Yazıtı** 759
- DİA: Uygurlar onunla kuvvetlendi

↔

Bögü Kağan 759–779

- Maniheizm resmî din oldu (760'lar)
- Başkent Ordu Balık (Karabalgasun) kuruldu
- Yerleşik hayat, şehir ve ticaret öne çıktı
- DİA: Uygurlar onunla parladı

İpucu Uygurlar hakkında en sık çıkan kalıplar: "yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti", "Maniheizm'i kabul eden ilk Türk devleti", "kendi adlarıyla anılan alfabeyi kullananlar", "kâğıt kullanan, zengin bir yazılı edebiyat ve kütüphaneler bırakan Türk topluluğu". Uygurların din değiştirmesinin sosyal ve askerî sonuçları (savaşçılığın zayıflaması, et yemeyen yerleşik hayat) de yorum sorusu olarak gelir.

Bozkırın kağanlıkları: Göktürkten Uygura (552–840)

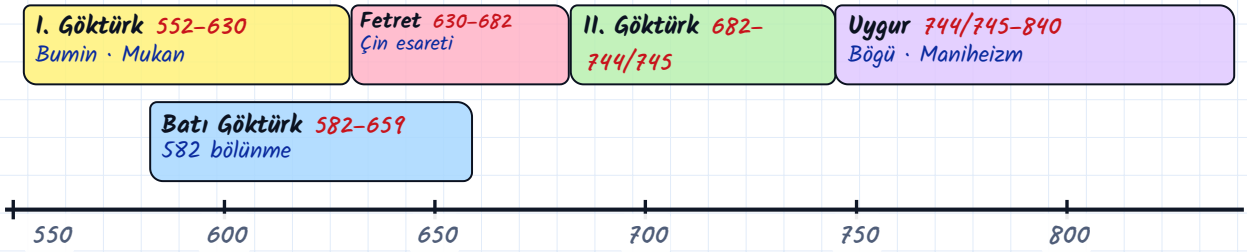

Doğu kanadı 630'da Çin'e bağlandı; Batı Göktürkleri 659'da T'ang hâkimiyetine girdi.

Nokta atışı bilgiler (defterden, doğrulanmış)

Defterin "nokta atışı" sayfası tam bir soru–cevap kalıbıdır; burada her satırı kontrol edip yanına kısa bir açıklama ekledik. Sayfanın sağ kenarı fotoğrafta kesilmiş olsa da bütün cevaplar okunabiliyor.

Soru kalıbı	Cevap	Kısa açıklama
Vatan sevgisinden bahseden, ilk söz eden hükümdar	**Mete Han**	"Toprak devletin temelidir" sözü ve Tung-hu savaşı.
"İstersem güneşin battığı yere kadar her yeri zapt ederim" diyen	**Uldız**	Avrupa Hun hükümdarı; sözü Bizans temsilcisine söyledi.
Tanrı'nın Kırbacı / cesur kavmin efendisi / Etzel	**Attila**	Avrupa Hunlarının en güçlü hükümdarı 434–453.
I. Göktürk Devleti'nin en parlak dönemi	**Mukan Kağan**	553–572; Kore'den Karadeniz'e hâkimiyet.
Bizans'a ilk elçi gönderen hükümdar	**İstemi Yabgu**	567; Sâsânîlere karşı Bizans ile yakınlaşma.

Soru kalıbı	Cevap	Kısa açıklama
II. Göktürk Devleti'nin kurucusu	**İlteriş Kutluk Kağan**	682; yanında vezir Tonyukuk.
II. Göktürk Devleti'nin en parlak dönemi	**Bilge Kağan**	716–734; kardeşi Kül Tigin.
İlk Türk bağımsızlık ayaklanması	Kürşad Ayaklanması	639; Çin sarayına baskın.
Orhun yazıtlarını diken / Göktürk alfabesini kullanan devlet	Göktürkler (yazıtlar II. Göktürk dönemi)	Defterdeki "alfabeyi oluşturan" ifadesi düzeltildi.
Yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti	Uygurlar	Ordu Balık; tarım, ticaret, kâğıt.
Uygurların en parlak dönemi	**Moyen Çor Kağan**	Kaynaklara göre Bögü Kağan dönemi de "parlak" sayılır.

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: İlk Türk devletleri

1 Asya Hun Devleti'nin kurucusu ve en parlak dönemi kimdir?

cevap Kurucu Teoman, zirve Mete (MÖ 209); onlu sistem. "Toprak" için savaşa giren hükümdar da Mete.

2 Kavimler Göçü'nü başlatan olay ve Attila'nın Bizans'la barışları?

cevap Balamir 375'te İdil'i geçti → Kavimler Göçü. Attila Bizans'ı Margus (435) ve Anatolius (447) barışlarıyla vergiye bağladı.

3 I. Göktürk Devleti'nin temel tarihleri?

cevap 552, Bumin; "Türk" adı resmî devlet adı; İstemi Yabgu 567'de Bizans'a elçi yolladı; 582 bölünme, 630 Çin esareti.

4 II. Göktürk Devleti'ni kim kurdu, zirvesi kim?

cevap 682, İlteriş Kutluk + Tonyukuk; zirve Bilge Kağan; Orhun yazıtları (Kül Tigin 732, Bilge Kağan 735).

5 Uygur Kağanlığı'nın ana hatları?

cevap 744/745; Moyen Çor ve Bögü Kağan; Maniheizm; yerleşik hayat; 840 Kırgız saldırısı.

6 Kürşad Ayaklanması hangi dönemde oldu?

cevap Fetret devrinde, 639'da.

Türk Kültür ve Medeniyeti (İslâm Öncesi)

Devletlerin adlarını ve tarihlerini ezberlemek yetmez; sınav, bu devletlerin ortak devlet anlayışını da sorar. Hunlardan Selçuklulara kadar hemen her Türk devletinde tekrar eden kurumlar vardır: hükümdarın yetkisini Tanrı'dan

aldığı inancı (kut), yazısız hukuk (töre), devlet meclisi (toy / kurultay), ülkenin doğu-batı diye paylaşılması (ikili teşkilât) ve ordu-millet anlayışı. Bu ortak özellikler, hem sonraki Türk-İslâm devletlerinin neden sık bölündüğünü hem de nasıl hızla toparlandığını açıklar.

Eski Türk devlet anlayışı

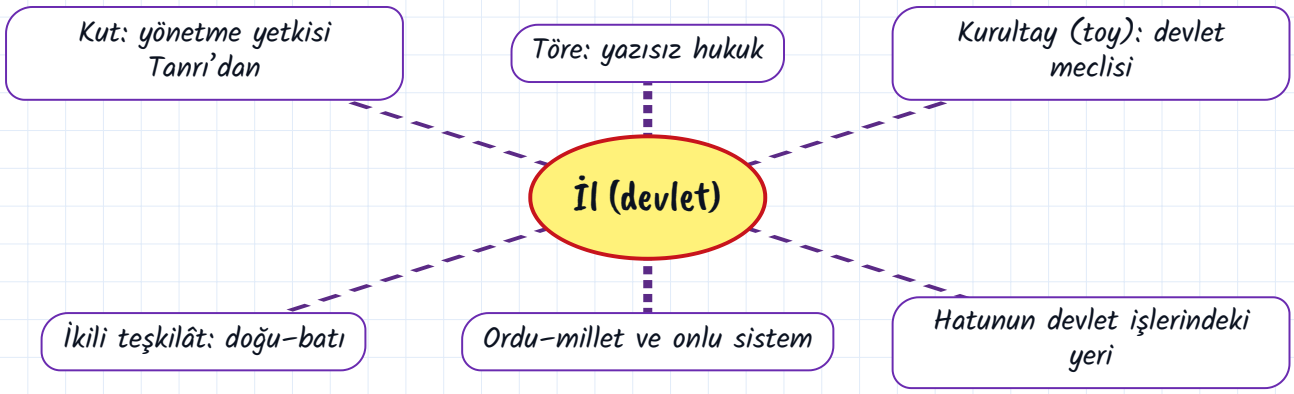

Hükümdarlık ve kut anlayışı

Eski Türklerde hükümdarlık, kut denilen ve Gök Tanrı'nın uygun gördüğü kişiye bağışladığı bir yönetme yetkisi ve talihtir. Kut hânedanın bütün erkek üyelerine geçebildiği için ülke, hânedanın ortak malı sayıldı. Bu anlayışın iki sonucu vardır: hükümdar sorumluluğunu Tanrı'ya ve halka karşı taşıdığına inanır (Bilge Kağan'ın yazıtında ölmek üzere olan milleti diriltip doyurduğunu anlatması bunun örneğidir), fakat belirli bir veraset kuralı olmadığı için taht kavgaları ve bölünmeler sık yaşanır. Karahanlıların da "kut"u Tanrı'nın kime vermişse onun hükümdar olacağı düşüncesini sürdürdüğü bilinir.

⚠ **Dikkat!** "Türk devletlerinin kısa ömürlü olmasının / sık bölünmesinin başlıca sebebi nedir?" sorusunun cevabı çoğunlukla ülkenin hânedanın ortak malı sayılması (veraset sisteminin belirsizliği)dir. "Göçebe hayat" ya da "Çin baskısı" da etkendir ama kök sebep olarak bu seçenek beklenir.

Unvan	Kime verilir?	Not
Kağan / Han	Devletin başındaki hükümdar	Büyük kağan doğu kanadında oturur; Karahanlılarda "Arslan Kara Hakan" gibi unvanlar kullanıldı.
Hatun	Hükümdarın eşi	Törenlere, elçi kabullerine, bazen devlet kararlarına katılır.
Yabgu	Batı kanadını yöneten, hânedandan yüksek yönetici	Asya Hunlarından Büyük Selçuklulara kadar görülür (örnek: İstemi Yabgu, Selçuklularda Arslan Yabgu).
Şad	Hânedandan gelen, bir bölgenin veya ordunun başındaki prens	Genellikle kağanın oğulları veya kardeşleri.

Unvan	Kime verilir?	Not
Tegin	Hükümdar ailesinden prens (şehzade)	Kül Tigin adındaki "tigin" bu unvandır; Gaznelilerde Alp Tegin, Sebük Tegin adlarında da görülür.

Kurultay (toy): devletin danışma meclisi

Toy: devlet meclisi

Hunlardan itibaren Türk devletlerinde önemli kararlar bir mecliste görüşülürdü. Bu meclisin eski Türkçedeki adı **toy**dur; "kurultay" kelimesi aslında Moğolca kökenlidir ve XII–XIII. yüzyıldan, özellikle Cengiz Han'ın 1206 kurultayından sonra yaygınlaşmıştır. Asya Hunlarında meclis ilkbaharda toplanır; hükümdar, hatun, prensler, boy beyleri katılır ve katılmamak isyan sayılırdı. Meclis hükümdarı onaylar, gerektiğinde seçer, savaş–barış konularını görüşür ve töreye yeni hükümler eklerdi. Son söz yine hükümdarındır; yani meclis bir danışma ve onay kurumudur, bugünkü anlamda bir parlamento değildir.

Biliyor muydun? Kurultay geleneği İslâm döneminde de sürdü: Dandanakan zaferinden 1040 sonra Merv'de toplanan büyük kurultayda Tuğrul Bey sultan ilân edildi ve fetih planları belirlendi. Bilge Kağan'ın Budizm ve şehirleşme teklifi de devlet meclisinde reddedilmişti 723.

Töre: yazısız hukuk

Töre; gelenek, görenek ve hükümdarın meclisle birlikte koyduğu kuralların oluşturduğu yazısız hukuk düzenidir. Adalet, eşitlik, iyilik ve halkın huzuru töreye bağlanır; hükümdar da töreye uymak zorundadır. Orhun yazıtlarında "il" (devlet) ile "törü"nün birlikte anılması, töresiz devletin düşünülemediğini gösterir. Törenin bozulması, yazıtlarda devletin yıkılış sebepleri arasında sayılır.

Ordu, sosyal hayat ve inanç

- **Ordu–millet:** Göçebe hayat yüzünden her yetişkin erkek aynı zamanda askerdir; ordunun çekirdeği atlı okçulardır. Mete'ye bağlanan onlu sistem, hızlı seferberliği mümkün kılar. Bozkırın meşhur savaş taktiği, düşmanı sahte geri çekilmeyle çevirmeye dayanan Turan taktiğidir.
- **Ekonomi:** Hayvancılık temeldir; at, koyun ve deve sürüleri mevsime göre yaylak–kışlak arasında dolaşır. İpek Yolu'nun denetimi Göktürk ve Uygur dönemlerinde devletin başlıca gelir kaynağıdır.
- **İnanç:** Gök Tanrı inancı, atalar kültü, yer-su ruhları ve ölüm sonrası hayata dair inançlar hâkimdir. Ölü için yuğ (yas töreni) yapılır, mezarlara kurgan denir, mezarın yanına ölenin öldürdüğü

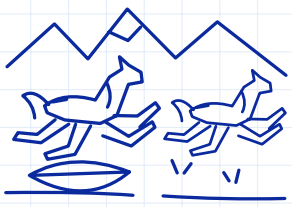

Atlı okçular: ordu–millet

düşman sayısınca balbal taşı dikilir. Kül Tigin külliyesinde anıtmezar, sunak taşı, heykeller ve balballar birlikte bulunur.

- Diğer dinlerle temas: Uygurlarda Maniheizm, Turfan'da Budizm ve Nestûrî Hıristiyanlık; Hazarların yönetici tabakasında Yahudilik görülür. Sonunda Türklerin büyük çoğunluğu X. yüzyıldan itibaren İslâm'ı benimser.

Bozkırın beş anahtar terimi

Turan taktiği
Sahte geri çekilmeyle düşmanı çevirme

Yaylak–kışlak
Sürülerin mevsime göre dolaştığı yurtlar

Yuğ
Ölü için yapılan yas töreni

Kurgan
Eski Türklerde mezar

Balbal
Ölenin öldürdüğü düşman sayısınca dikilen taş

Yazı: Türklerin kullandığı alfabeler

Türkler tarih boyunca bulundukları coğrafyaya ve benimsedikleri dine göre pek çok alfabe kullanmıştır. Sınavlarda en çok bilinmesi gereken beş alfabe vardır; defterdeki şifre bunları tek kelimede topluyor.

Hatırla! Şifre: KULAK → Kiril · Uygur · Latin · Arap · Köktürk (Göktürk). Kronolojik sırayla okumak istersen: Göktürk → Uygur → Arap → Kiril → Latin. (Kiril, Sovyetler Birliği'ndeki Türk topluluklarına XX. yüzyılda uygulatıldı; Latin harfleri Türkiye'de 1 Kasım 1928 tarihli kanunla kabul edildi.)

Türklerin alfabeleri (kronolojik sırayla)

Göktürk (Orhun)
Kendine ait ilk alfabe; VII–VIII. yy yazıtları; sağdan sola.

Uygur
Soğd yazısından geliştirildi; Moğollara da geçti.

Arap
Karahanlılarla başladı; X. yy'dan 1928'e.

Kiril
SSCB'deki Türk topluluklarına XX. yy'da uygulatıldı.

Latin
Türkiye'de 1 Kasım 1928 tarihli kanunla kabul edildi.

KULAK dışındakiler
Soğd, Mani, Brahmi, Süryani; Ermeni harfli Kıpçakça; Karamanlıca; Karayca.

Alfabe	Kim, ne zaman kullandı?	Bilinmesi gereken
Göktürk (Orhun)	Göktürkler, Uygurlar, Yenisey Kırgızları · VII–VIII. yy yazıtları	Türklerin kendine ait ilk alfabesi; sağdan sola yazılır; iki büyük Orhun yazıtında 38 harf.

Alfabe	Kim, ne zaman kullandı?	Bilinmesi gereken
Uygur	Uygurlar ve sonraki Orta Asya Türkleri · VIII. yy'dan sonra	Soğd yazısından geliştirildi; Kutadgu Bilig'in bazı nüshaları bu yazıyla; Moğollara da geçti.
Arap	İslâm'ı kabul eden Türkler · X. yy'dan 1928'e	Karahanlılarla başladı; Osmanlı Türkçesi bu harflerle yazıldı.
Kiril	SSCB'deki Türk toplulukları · XX. yy	Latin denemesinden sonra 1930'ların sonunda zorunlu tutuldu.
Latin	Türkiye (1928), SSCB sonrası bazı Türk cumhuriyetleri	Harf İnkılâbı ile kabul edildi.

ⓘ **Bilgi** Bu beşin dışında da Türkçe yazılmış metinler vardır: Soğd, Mani, Brahmi, Süryani harfli Uygurca metinler; Ermeni harfli Kıpçakça; Rum (Grek) harfli Türkçe olan Karamanlıca; İbrani harfli Karayca. Soruda "KULAK dışında kalan" bir alfabe istenirse bunlardan biri doğru cevap olabilir.

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: Eski Türk kültürü

1 Kut nedir, hangi sonucu doğurur?

cevap Yönetme yetkisinin Tanrı'dan geldiği inancı; ülke hânedanın ortak malı sayılır → taht kavgaları.

2 Toy / kurultay ne işe yarar?

cevap Devlet meclisidir; hükümdarı onaylar, töre koyar; son karar hükümdarındır.

3 Töre nedir?

cevap Yazısız hukuk; hükümdar da uymak zorundadır.

4 Yabgu, tegin ve hatun kimdir?

cevap Yabgu = batı kanadının yöneticisi; tegin = prens; hatun = hükümdar eşi.

5 KULAK şifresi hangi alfabeleri verir?

cevap Kiril, Uygur, Latin, Arap, Köktürk.

6 Türklerin kendine ait ilk alfabesi hangisidir?

cevap Göktürk (Orhun) alfabesi.

İlk Türk-İslâm Devletleri

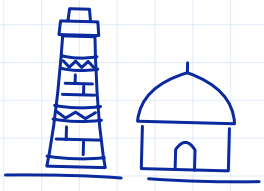

VIII. yüzyıl ortasından itibaren Türklerle Müslüman Araplar arasındaki yüz yıllık mücadele yerini iş birliğine bıraktı. Dönüm noktası Talas Savaşı'dır 751: Çin (T'ang) ordusuyla Abbâsîlerin karşılaştığı bu savaşta Karlukların Abbâsî safına geçmesi Çin'in Orta Asya'dan çekilmesine yol açtı; ardından

gelen barış ortamında İslâm Türkler arasında hızla yayıldı ve Müslüman Türkler Abbâsî ordusunda ve saraylarında görev almaya başladı. Bu bölümde İslâm'ı kabul ettikten sonra kurulan ilk büyük üç devleti, Karahanlıları, Gaznelileri ve Büyük Selçukluları çalışacağız.

Türklerin İslâm'a yaklaşma süreci

Türk–Arap mücadelesi (VII–VIII. yy) → Talas Savaşı (751) → Abbâsî ve Sâmânî hizmetinde Türkler → Karahanlıların İslâm'ı kabulü (X. yy) → Büyük Selçuklular: İslâm dünyasının koruyucusu

Talas, Türk–Arap düşmanlığının dostluğa döndüğü eşiktir.

⚠ **Dikkat!** "İslâm'ı kabul eden ilk Türk devleti" ile "ilk Türk-İslâm devleti" soruları karıştırılır. İdil (Volga) Bulgar Hanlığı, Abbâsî halifesinin gönderdiği heyet (içinde seyyah **İbn Fadlân** vardı) 922'de ülkeye ulaşınca hanın resmen Müslüman olmasıyla İslâm'ı kabul etti. Ders kitaplarında "ilk Türk-İslâm devleti" diye anılan ise Orta Asya'da İslâm'ı devlet düzeyinde yayan ve Türk kültürüyle birleştiren Karahanlılardır. Soru kökünde "İdil, Volga, İbn Fadlân, 922" geçiyorsa Bulgarları seç.

İlk Türk-İslâm devletlerinin ömrü

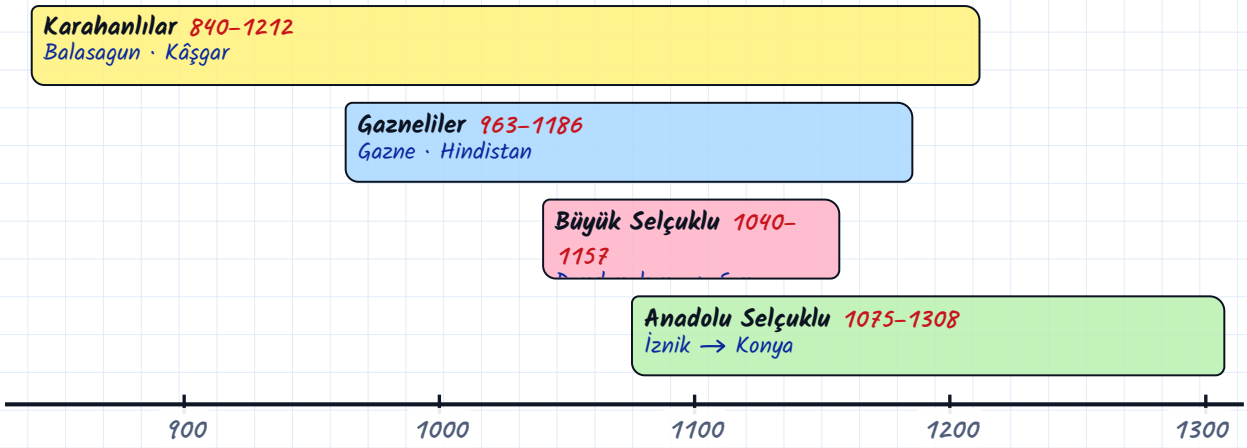

Şeritler üst üste bindikçe devletlerin aynı anda yaşadığını gör: Dandanakan 1040 Gazneli ile Selçuklu şeridinin kesiştiği yerdedir.

1. Karahanlılar (840–1212)

Uygur Kağanlığı 840'ta yıkılınca Orta Asya'daki Türk boyları yeni bir önderlik aradı. Karluk ya da Yağma boyuna dayandığı düşünülen (kökeni tartışmalıdır) hânedan, **Bilge Kül Kadir Han** önderliğinde Balasagun–Kâşgar–Talas çevresinde devlet kurdu. Devlete bu adı hükümdarların "kara" (yüce) kelimesini taşıyan unvanları verir: Kara Han, Arslan Kara Hakan, Buğra Kara Hakan.

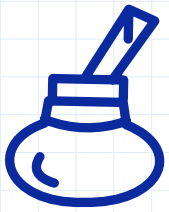

Karahanlılar: Türkçe yazı dili

- **İkili teşkilât:** Doğuda Balasagun'da oturan büyük kağan (**Arslan Kara Hakan**), batıda Talas–Kâşgar'da yardımcı kağan (**Buğra Kara Hakan**). Eski Türk devlet geleneği İslâmî dönemde de sürdü.
- **İslâm'ın kabulü – Satuk Buğra Han:** Kâşgar yakınlarındaki Artuç'ta Sâmânî ailesinden **Ebû Nasr** gibi âlim ve sûfîlerin etkisiyle Müslüman oldu, **Abdülkerim** adını aldı; amcasını yenerek Kâşgar'a hâkim oldu. Karahanlıların ilk Müslüman hakanıdır 942–955. Müslüman oluş tarihi rivayetlerde 920, 932, 940 veya 945 olarak geçer.
- **En parlak dönem – Yûsuf Kadir Han:** 1024'te büyük kağan oldu, Gazneli Mahmud ile ittifak yaptı, 1026'da başkent Balasagun'u da alarak hânedanı yeniden tek elde topladı ö. 1032. Ders kitapları Karahanlıların en güçlü dönemini onunla anar.
- **Bölünme:** 1041–1042'de devlet **Doğu Karahanlılar** (Kâşgar, Balasagun) ve **Batı Karahanlılar** (Semerkant, Buhara) diye ikiye ayrıldı.
- **Selçuklu ve Karahıtay dönemi:** Karahanlılar **Melikşah**'ın 1089'daki Mâverâünnehir seferiyle Selçuklu hâkimiyetini tanıdı. 1141'de **Katvan Savaşı**'nda Sultan Sencer'i yenen Budist **Karahıtaylar** bölgeye hâkim oldu; Karahanlılar onların vasalı olarak yaşadı ve devlet 1211–1212'de sona erdi.

Karahanlı kültürü: Türkçenin İslâmî dönemdeki ilk büyük eserleri

Karahanlıların en kalıcı mirası edebiyattır. Bu dönemde **Hakaniye (Karahanlı) Türkçesi** bir yazı dili hâline geldi ve Türkçe, İslâm medeniyetinin kavramlarını taşıyabileceğini gösterdi. Aşağıdaki dört eser "Karahanlı dönemi eserleri" sorusunun klasik şıklarıdır.

Eser	Müellif	Tarih	Ne anlatır?
Kutadgu Bilig	**Yûsuf Has Hâcib**	1069–70	"Mutluluk veren bilgi"; devlet yönetimi ve ahlâk üzerine manzum siyasetnâme. Balasagun'da başlanıp Kâşgar'da tamamlandı, hakan Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunuldu.
Dîvânü lugâti't-Türk	**Kâşgarlı Mahmud**	1072–1074; halifeye sunuluşu 1077	Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin Arapça kadar zengin olduğunu göstermek için yazılmış ilk Türkçe sözlük; Türk boylarını ve bir dünya haritasını içerir.
Atebetü'l-hakâyık	**Edib Ahmed Yükneki**	XII. yy	Doğu Türkçesiyle yazılmış ahlâk ve nasihat kitabı.
Dîvân-ı Hikmet	**Ahmed Yesevî** ö. 1166	XII. yy	"Hikmet" denilen dinî-tasavvufî şiirlerin toplandığı mecmua; Türk tasavvuf edebiyatının başlangıcı sayılır.

Hatırla! Karahanlı dörtlüsü için şifre: KuDA-Dî → Kutadgu Bilig · Dîvânü lugâti't-Türk · Atebetü'l-hakâyık · Dîvân-ı Hikmet.

2. Gazneliler (963–1186)

Gazneliler, bozkır kökenli bir boydan değil, Sâmânî sarayında yetişen Türk komutanlardan doğmuş bir devlettir. Sâmânîlerin Horasan valisi **Alp Tegin**, taht mücadelesinde başarısız olunca Doğu Afganistan'daki Gazne'ye çekildi ve 963'te şehri alarak devletin temelini attı. 977'de başa geçen **Sebük Tegin** döneminde devlet bir hânedana dönüştü ve Hindistan'a açılmaya başladı.

- En parlak dönem – **Gazneli Mahmud** 998–1030: Abbâsî halifesi saltanatını onayladı ve ona "Yemînüddevle ve emînü'l-mille" lakabını verdi (999). İslâm'ı yaymak ve Hint tapınaklarının zenginliğine ulaşmak amacıyla Hindistan'a 17 sefer düzenledi; en ünlüsü Somnat (Sûmenât) seferidir 1025–1026. Bu zaferden sonra halifenin ona "sultan" unvanını ve ailesine şeref lakapları vermesi, "sultan" unvanını kullanan ilk Türk hükümdarı bilgisinin kaynağıdır.
- Kültür: Saray dili ve edebiyatı Farsçaydı. **Firdevsî**'nin **Şâhnâme**'si bu çevrede ortaya çıktı; **Bîrûnî** Gazneli sarayında kalıp Hindistan'a dair **Tahkîku mâ li'l-Hind**'i yazdı. Farsçanın Hindistan'da yayılması da Gazneliler sayesinde oldu.
- Gerileme: Mahmud'un oğlu **Mesud**, Selçuklulara karşı Dandanakan Savaşı'nı 1040 kaybedince Horasan elden çıktı; devlet Hindistan'a (Lahor'a) sıkıştı ve 1186'da Gurlular tarafından ortadan kaldırıldı.

Karahanlılar ile Gazneliler

Karahanlılar	Gazneliler
Kurucu **Bilge Kül Kadir Han** 840; zirve **Yûsuf Kadir Han**	Kurucu **Alp Tegin** 963; zirve **Gazneli Mahmud** 998–1030
Orta Asya, Mâverâünnehir ve Doğu Türkistan'da kuruldu; merkez Balasagun–Kâşgar	Afganistan, Horasan ve Kuzey Hindistan'da kuruldu; merkez Gazne, sonra Lahor
Bozkır boylarına dayanan hânedan; ikili teşkilât	Sâmânî sarayında yetişen Türk komutanlara (gulâm) dayanır
Türkçe yazı dili: Kutadgu Bilig, Dîvânü lugâti't-Türk	Farsça saray dili: Firdevsî, Şâhnâme
Türk kültürünü koruyarak İslâm'ı benimsedi	İslâm'ı Hindistan'a taşıdı (17 sefer)
Sonunda Selçuklu ve Karahıtay hâkimiyetine girdi	Dandanakan'dan sonra Hindistan'a çekilip Gurlulara yenildi

İpucu KPSS bu iki devleti çoğunlukla bir yargı üzerinden karşılaştırır: "Türk kültürünü ve Türkçeyi korudular" → Karahanlılar; "İran (Fars) kültürünün etkisinde kaldılar, Hindistan'ın İslâmlaşmasına katkı yaptılar" → Gazneliler. Dandanakan sorusunda yenilen taraf daima Gazneliler, kazanan Selçuklulardır.

3. Büyük Selçuklu Devleti (1040–1157)

1058: "doğunun ve batının hükümdarı"

Selçuklular, Oğuzların Kınık boyuna mensup bir hânedandır ve adını Oğuz Yabgu Devleti'nde ordu komutanı olan **Selçuk Bey**'den alır. Selçuk Bey'in torunları **Tuğrul Bey** ve **Çağrı Bey** 1035'te Gazneli topraklarına, Horasan'a geçti; Nesâ, Merv ve Nişabur çevresinde güçlendiler. Gazneli Sultan Mesud'un büyük ordusunu 23 Mayıs 1040'ta Dandanakan'da yenmeleri, devletin resmen kuruluşu sayılır.

Büyük Selçuklu kronolojisi

- **1035** — **Tuğrul ve Çağrı Bey Horasan'a geçer**
- **1040** — **Dandanakan Savaşı**
  Merv kurultayı; Tuğrul sultan ilân edilir
- **1048** — **Pasinler Savaşı**
  Bizans'la ilk büyük meydan savaşı
- **1055** — **Tuğrul Bey Bağdat'a girer**
  Büveyhî hâkimiyeti sona erer
- **1058** — **Halife, Tuğrul'u "doğunun ve batının hükümdarı" ilân eder**
- **1067** — **Bağdat Nizâmiyesi açılır**
  Vezir Nizâmülmülk
- **1071** — **Malazgirt Zaferi (26 Ağustos)**
  Alp Arslan – IV. Romanos Diogenes
- **1092** — **Nizâmülmülk ve Melikşah ölür**
  Taht kavgaları başlar
- **1141** — **Katvan Savaşı**
  Sencer Karahıtaylara yenilir
- **1157** — **Sultan Sencer ölür**
  Büyük Selçuklu sona erer

Dikkat! Zaman çizelgesine dikkat: Bağdat Nizâmiyesi Malazgirt'ten dört yıl önce, Alp Arslan döneminde açılmıştır. "Nizâmiye = Melikşah" diye ezberleyenler bu tarihte yanılır; Melikşah döneminde Nizâmiyeler yaygınlaşıp şöhret kazanmıştır.

- **Tuğrul Bey** 1040–1063: Başkent Nişabur, sonra Rey. 1048'de Pasinler'de Bizans'ı yendi. 1055'te halifenin daveti üzerine Bağdat'a girip Şiî Büveyhîlerin hâkimiyetine son verdi;

Sünnî Abbâsî halifeliğini koruma görevini üstlendi. Halife 1058'de onu "doğunun ve batının hükümdarı" ilân etti.

- **Alp Arslan** 1063–1072: Veziri **Nizâmülmülk**'tür. 26 Ağustos 1071 Cuma günü Malazgirt'te Bizans İmparatoru **IV. Romanos Diogenes**'i yenip esir aldı. Bizans ordusundaki Uz, Peçenek ve Kıpçak Türklerinin Selçuklu tarafına geçmesi zaferde etkili oldu. Sonuç: Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı.
- **Melikşah** 1072–1092: Devletin sınırları Kâşgar'dan Ege adalarına, Kafkasya'dan Yemen'e uzandı; bu en geniş sınırlardır. Nizâmülmülk'ün gayretiyle devlet teşkilâtı olgunlaştı; Nizâmiye medreseleri dünya çapında ün kazandı; **Ömer Hayyam** rasathanede güneş yılına dayanan Celâlî takvimini hazırladı. Nizâmülmülk 1092'de Bâtınîlerce öldürüldü; Melikşah da aynı yıl vefat etti.
- Taht kavgaları ve **Sencer**: Berkyaruk ile Muhammed Tapar'ın mücadeleleri devleti yıprattı; bu sırada I. Haçlı Seferi Kudüs'ü aldı (1099). Son büyük sultan Sencer, 1141'de Katvan'da Karahıtaylara yenildi, 1153'te Oğuzlara esir düştü; 1157'deki ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti sona erdi.

Savaş	Tarih	Taraflar	Sonuç ve önem
Dandanakan	23 Mayıs 1040	Tuğrul ve Çağrı Bey – Gazneli Sultan Mesud	Selçuklu zaferi; Büyük Selçuklu Devleti kuruldu, Gazneliler Horasan'ı kaybetti.
Pasinler	1048	Selçuklu (İbrâhim Yınal, Kutalmış) – Bizans ve Gürcüler	Selçuklu zaferi; Bizans'la ilk büyük meydan savaşı.
Malazgirt	26 Ağustos 1071	Alp Arslan – IV. Romanos Diogenes	Selçuklu zaferi; imparator esir alındı, Anadolu'nun kapıları açıldı.
Katvan	9 Eylül 1141	Sultan Sencer – Karahıtaylar (Gürhan)	Selçuklu yenilgisi; Mâverâünnehir Karahıtaylara geçti.

26 Ağustos 1071
Malazgirt Zaferi

17
Gazneli Mahmud'un Hint seferi

1067
Bağdat Nizâmiyesi'nin açılışı

Biliyor muydun? Malazgirt'in Cuma günü öğle vaktine denk getirilmesi bilinçli bir tercihtir: Alp Arslan, imamının tavsiyesiyle bütün İslâm dünyasında minberlerden zafer için dua edildiği saati beklemiş, savaş öncesi beyaz elbise giyerek "yenilirsek şehid oluruz" diye askerine seslenmiştir.

Büyük Selçuklu sultan sırası: her sultan bir olay

1 · Tuğrul Bey
Dandanakan 1040 ve Bağdat 1055

2 · Alp Arslan
Malazgirt 1071

3 · Melikşah
En geniş sınırlar ve vezir Nizâmülmülk

Berkyaruk · Muhammed Tapar
Taht kavgaları; araya giren dönem

Son · Sencer
Katvan 1141 ve devletin sonu 1157

Sıra: Tuğrul → Alp Arslan → Melikşah → (Berkyaruk, Muhammed Tapar) → Sencer.

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: İlk Türk-İslâm devletleri

1 Talas Savaşı 751 neden bir dönüm noktasıdır?

cevap Türk–Arap mücadelesi bitti, İslâm Türkler arasında yayıldı.

2 İslâm'ı kabul eden ilk Türk devleti ile ilk Türk-İslâm devleti?

cevap İdil Bulgarları 922'de İslâm'ı kabul etti; ilk Türk-İslâm devleti olarak Karahanlılar anılır.

3 Karahanlıların kuruluşu ve kültür mirası?

cevap 840, Bilge Kül Kadir Han; Satuk Buğra Han ilk Müslüman hakan; Kutadgu Bilig, Dîvânü lugâti't-Türk.

4 Gaznelilerin ana hatları?

cevap 963 Alp Tegin; Mahmud 17 Hint seferi, "sultan" unvanı; Farsça; 1186 Gurlular.

5 Büyük Selçuklu olay sırası?

cevap Dandanakan 1040 → Pasinler 1048 → Bağdat 1055 → Malazgirt 1071 → Katvan 1141 → Sencer'in ölümü 1157.

6 Selçuklu sınırlarının en geniş olduğu dönem?

cevap Melikşah.

7 Nizâmiye'yi kuran vezir?

cevap Nizâmülmülk.

Anadolu Selçukluları ve Beylikler (Osmanlı'nın Kuruluşuna Kadar)

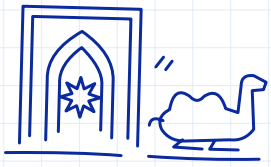

Malazgirt'ten sonra Anadolu kısa sürede Türkmen beylerinin fetih alanına dönüştü. Bu bölümde Anadolu'nun nasıl Türk yurdu hâline geldiğini üç adımda izleyeceğiz: Birinci Beylikler dönemi, Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti

ve Moğol baskısıyla dağılan Selçuklu topraklarında kurulan İkinci Beylikler (bunlardan biri Osmanlılardır). Bu konuyu kısa tutuyoruz; ayrıntılı Osmanlı tarihi ayrı bölümdedir.

Anadolu'nun Türk yurdu oluşu

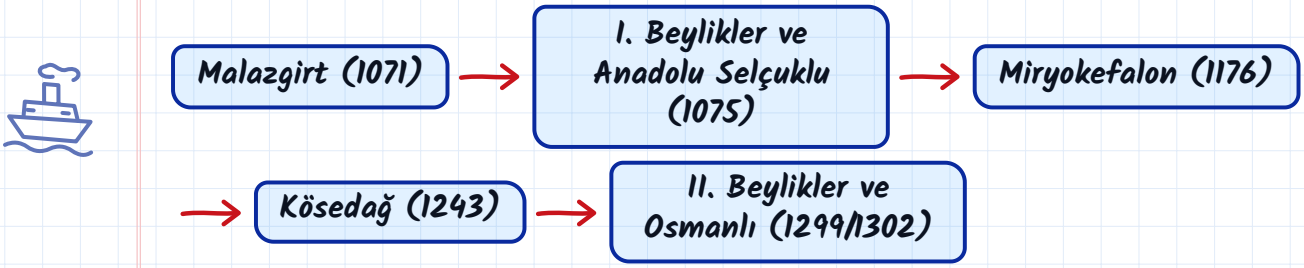

Malazgirt kapıyı açtı, Miryokefalon kalıcılığı onayladı, Kösedağ merkezî otoriteyi çökertti.

Birinci Beylikler

Malazgirt zaferinin ardından Alp Arslan'ın komutanları Anadolu'nun farklı bölgelerini fethederek kendi adlarıyla anılan beylikler kurdu. Bu beylikler hem Bizans'a karşı uç bölgelerini korudu hem de Anadolu'nun Türkleşmesini hızlandırdı; mimari eserleri (Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası gibi) bugün de ayaktadır.

Beylik	Merkezi	Tarih	Bilinmesi gereken
Saltuklular	Erzurum	1071–1202	Doğu Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinden; Mama Hatun gibi hükümdarlarıyla bilinir.
Mengücüklüler	Erzincan, Kemah, Divriği, Şebinkarahisar	XI–XIII. yy	Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası bu hânedanın eseridir.
Dânişmendliler	Sivas, Tokat, Niksar, Amasya, Kayseri, Malatya	1071–1178	Haçlılarla mücadelede öne çıktı; sonunda Anadolu Selçuklularına katıldı. Kahramanlıkları **Dânişmendnâme**'de anlatılır.
Artuklular	Diyarbakır, Mardin, Hasankeyf, Harput	1102–1409	Güneydoğu Anadolu'da en uzun yaşayan beylik.
Çaka Beyliği	İzmir ve çevresindeki adalar	XI. yy sonu	**Çaka Bey** ilk Türk donanmasını kurdu; Bizans'a karşı Ege'de deniz savaşları yaptı.

Birinci beylikleri bölgeleriyle hatırla

Saltuklu · Doğu
Erzurum

Mengücüklü · Doğu
Erzincan, Divriği: Ulu Camii ve Darüşşifası

Dânişmendli · Orta ve Kuzey
Sivas, Tokat; **Dânişmendnâme**

Artuklu · Güneydoğu
Diyarbakır, Mardin; en uzun yaşayan beylik

Çaka · Batı ve deniz
İzmir; ilk Türk donanması

Beyliklerin ve Selçuklunun Anadolu'daki ömrü

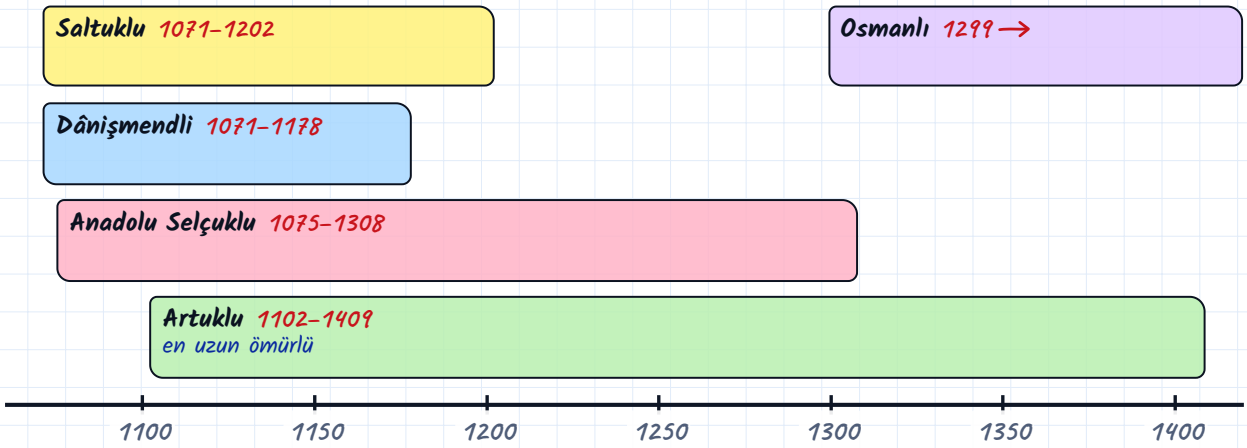

Mengücüklü ve Çaka beyliklerinin kesin başlangıç–bitiş yılları verilmediği için şeritte gösterilmedi.

Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti (1075–1308)

- Kuruluş – **Kutalmışoğlu Süleyman Şah**: Arslan Yabgu'nun torunu, Kutalmış'ın oğludur. 1075'te İznik'i başkent yaparak devleti kurdu; sınırları İstanbul Boğazı'na dayadı, 1084'te Antakya'yı aldı. Bu devlet kaynaklarda "Rum Selçukluları" (Selâcıka-i Rûm), günümüzde "Türkiye Selçukluları" diye de anılır.
- **I. Kılıç Arslan**: I. Haçlı Seferi 1096–1099 sırasında İznik kaybedildi (1097); başkent Konya'ya taşındı. 1101'de Haçlı ordularına karşı önemli zaferler kazandı.
- **II. Kılıç Arslan**: 17 Eylül 1176'da Miryokefalon'da Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'u yendi. Bizans Anadolu'yu geri alma ümidini kaybetti; bu yüzden savaş Anadolu'nun Türk yurdu olduğunun kesinleştiği zafer sayılır.
- Ticaret limanları: **I. Gıyâseddin Keyhusrev** Antalya'yı 1207, **I. İzzeddin Keykâvus** Sinop'u 1214 aldı; böylece Akdeniz ve Karadeniz ticaretine açılındı, kervansaraylar yaygınlaştı.
- En parlak dönem – **I. Alâeddin Keykubad** 1220–1237: 1222'de Alâiye (Alanya)'yı alıp tersane kurdu; Kırım'daki Suğdak (Sudak) seferiyle

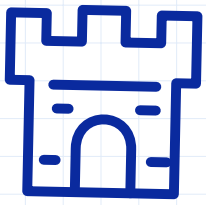

İznik 1075 →
Konya 1097

Karadeniz'in kuzeyine uzandı; 1230'da Yassıçemen'de Hârizmşah Celâleddin'i yendi. Bu dönem Anadolu Selçuklularının altın çağıdır.

- **Çöküş:** **II. Gıyâseddin Keyhusrev** döneminde Babaî İsyanı 1240 devleti sarstı; Temmuz 1243'te Kösedağ'da Moğollara yenilen Selçuklular Moğol vergisine ve denetimine girdi. Devlet 1308'e kadar adı olan ama gücü kalmayan bir yapı olarak sürdü.

Anadolu Selçuklu kronolojisi

- 1075 — **Süleyman Şah İznik'te devleti kurar**
- 1097 — **İznik kaybedilir, merkez Konya olur**
  I. Haçlı Seferi
- 1176 — **Miryokefalon Zaferi**
  II. Kılıç Arslan – I. Manuel
- 1207 — **Antalya'nın fethi**
  I. Gıyâseddin Keyhusrev
- 1214 — **Sinop'un fethi**
  I. İzzeddin Keykâvus
- 1222 — **Alâiye'nin fethi**
  I. Alâeddin Keykubad
- 1230 — **Yassıçemen Savaşı**
  Hârizmşahlara karşı zafer
- 1243 — **Kösedağ yenilgisi**
  Moğol hâkimiyeti başlar
- 1308 — **Anadolu Selçuklu Devleti sona erer**

Savaş	Tarih	Taraflar	Sonuç ve önem
Miryokefalon	17 Eylül 1176	II. Kılıç Arslan – Bizans İmp. I. Manuel Komnenos	Selçuklu zaferi; Bizans Anadolu'yu geri alma ümidini yitirdi, Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşti.
Yassıçemen	1230	I. Alâeddin Keykubad (ve Eyyûbî müttefiki) – Hârizmşah Celâleddin	Selçuklu zaferi; Hârizmşahlar yıkılınca Moğollarla doğrudan komşu olundu.
Kösedağ	Temmuz 1243	II. Gıyâseddin Keyhusrev – Moğol komutanı Baycu Noyan	Selçuklu yenilgisi; Moğollara vergi verildi, merkezî otorite çözüldü, II. Beylikler doğdu.

⚠ **Dikkat!** Anadolu Selçuklularının kurucusu Süleyman Şah'tır; Osmanlıların efsanevî atası olarak anılan ve Fırat'ta boğulduğu rivayet edilen "Süleyman Şah" ile karıştırma. Defterdeki tablo da doğru olarak Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ı veriyor.

İpucu Sınav, iki zaferin farkını sever: Malazgirt (1071) Anadolu'nun kapılarını açtı; Miryokefalon (1176) Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu kesinleştirdi. "Bizans'ın Anadolu'yu geri alma ümidi söndü" ifadesi görürsen Miryokefalon'u işaretle.

Malazgirt ile Miryokefalon: iki zaferin farkı

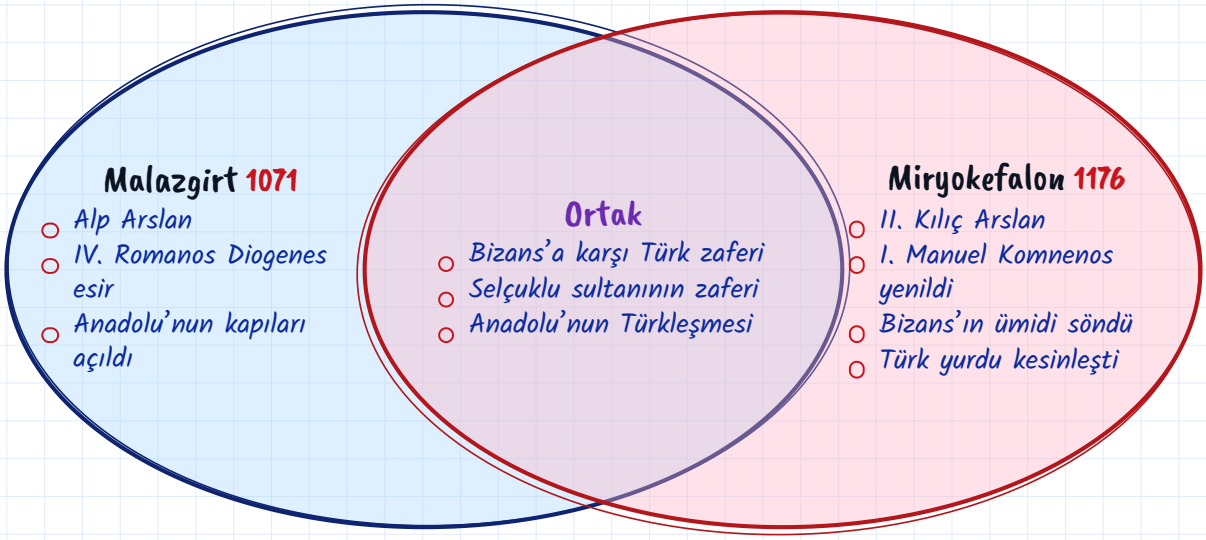

İkinci Beylikler ve Osmanlı'nın doğuşu

Kösedağ yenilgisinden sonra Moğol baskısı altında zayıflayan Selçuklu otoritesi, özellikle Bizans sınırındaki uç bölgelerde yeni Türkmen beyliklerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu beyliklerin en güçlülerinden Karamanoğulları Selçuklu mirasının varisi olma iddiasını taşıdı; **Karamanoğlu Mehmed Bey** 1277'de Konya'ya girdiğinde divanda, dergâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşulmamasını emretti. Batıda ise Söğüt çevresindeki küçük bir uç beyliği, Osmanoğulları, kısa sürede hepsini aşacaktı.

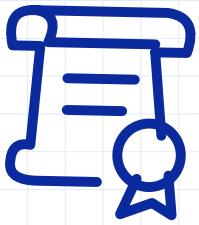

Karamanoğlu fermanı 1277

- Karamanoğulları (Karaman, Konya): Selçuklu mirasının en iddialı varisi; 1277 Türkçe fermanı.
- Germiyanoğulları (Kütahya): XIV. yüzyıl başında Batı Anadolu'nun en güçlü beyliklerinden.
- Aydınoğulları (Birgi, İzmir): Ege'de denizcilik faaliyetleriyle tanınır.
- Osmanoğulları (Söğüt, Domaniç): Kurucu **Osman Gazi**. Bizans'a karşı kazanılan ilk zafer Koyunhisar (Bapheus) Savaşı'dır (Bizans kaynağına göre 27 Temmuz 1302); geleneksel kuruluş tarihi 1299 olarak verilir.

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: Anadolu Selçukluları ve beylikler

1 Birinci beylikler ve merkezleri?

cevap Saltuklu (Erzurum), Mengücüklü (Erzincan–Divriği), Dânişmendli (Sivas–Tokat), Artuklu (Diyarbakır–Mardin), Çaka (İzmir, ilk donanma).

2 Anadolu Selçuklu kronolojisinin ana durakları?

cevap 1075 İznik → 1097 Konya; Miryokefalon 1176; altın çağ I. Alâeddin Keykubad; Kösedağ 1243; son 1308.

3 İlk Türk donanmasını kim kurdu?

cevap Çaka Bey.

4 Alâiye tersanesi kimin eseri?

cevap I. Alâeddin Keykubad.

5 Türkçeyi tek resmî dil ilan eden beylik?

cevap Karamanoğulları (1277).

6 Osmanlı'nın kurucusu, yurdu ve ilk büyük zaferi?

cevap Osman Gazi, Söğüt; Koyunhisar (1302) ilk büyük zafer.

Tarihin Ünlü Unvanları (Osmanlı Öncesi)

Defterin "unvanlar" sayfası (süpermen resminin yanındaki liste) Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi kahramanlarını da içeriyor; burada yalnızca Osmanlı öncesi unvanları topladık ve sık sorulan birkaç lakabı ekledik. Unvan sorularında kişi–olay eşleştirmesi istenir; unvanın hangi olaydan doğduğunu bilirsen şıkları kolayca elersin.

Unvan / lakap	Kişi	Neden bu unvan?
Hindistan Fatihi	**Gazneli Mahmud**	Hindistan'a 17 sefer düzenledi; Somnat seferiyle (1025–1026) İslâm dünyasında kahraman sayıldı.
Kudüs Fatihi	**Selâhaddîn-i Eyyûbî**	Hıttîn Savaşı'nda (Temmuz 1187) Haçlıları bozguna uğrattı, 2 Ekim 1187'de Kudüs'ü geri aldı.
Tanrı'nın Kırbacı (Flagellum Dei)	**Attila**	Batı Roma ve Bizans'ı sarsan seferleri yüzünden Batı kaynaklarında verilen ad.
Doğunun ve batının hükümdarı	**Tuğrul Bey**	Bağdat'ı Büveyhîlerden kurtarınca Halife Kâim-Biemrillâh tarafından ilân edildi (1058).
Sultan (halifeden alınan unvan)	**Gazneli Mahmud**	Somnat zaferinden sonra Abbâsî halifesi verdi; "sultan" unvanını kullanan ilk Türk hükümdarı diye bilinir.

Unvan / lakap	Kişi	Neden bu unvan?
Karahanlıların ilk Müslüman hakanı; mücâhid ve gazi	**Satuk Buğra Han**	Müslüman olup Abdülkerim adını aldı, İslâm'ı Karahanlı topraklarında yaydı.
İlk Türk denizcisi	**Çaka Bey**	İzmir'de ilk Türk donanmasını kurdu.

Unvanların doğduğu olaylar (yıl ekseni)

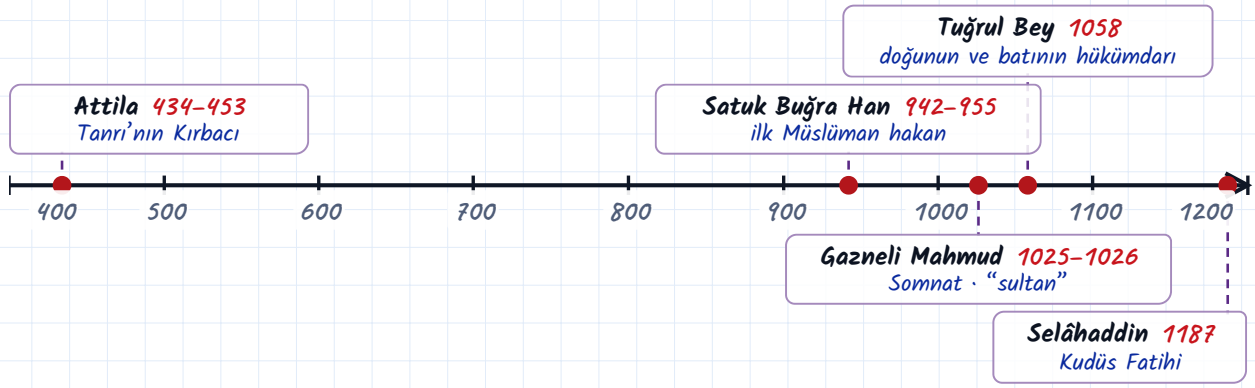

Çaka Bey'in (XI. yy sonu) kesin yılı bilinmediği için eksende gösterilmedi.

Dikkat! Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kurduğu Eyyûbî Devleti, Zengîlerin devamıdır; TDV İslâm Ansiklopedisi onu bir Türk devleti olarak tanımlar ve ailenin menşeinin Türk–Kürt–Arap karışımı olup tartışmalı olduğunu belirtir. Sınavda Selâhaddin genellikle Haçlı Seferleri ve Kudüs bağlamında sorulur; "Hıttîn" kelimesi görürsen cevap odur.

İki büyük "fatih" unvanı

Hindistan Fatihi · Gazneli Mahmud
- Hükümdarlığı 998–1030
- Hindistan'a 17 sefer
- Somnat seferi 1025–1026
- Halifeden "sultan" unvanı

↔

Kudüs Fatihi · Selâhaddîn-i Eyyûbî
- Hıttîn Savaşı Temmuz 1187
- Kudüs'ü 2 Ekim 1187'de geri aldı
- Eyyûbî Devleti: Zengîlerin devamı
- Haçlı Seferleri bağlamında sorulur

Hatırla! Fatih eşleştirmesi: Hind → Gazneli Mahmud, Kudüs → Selâhaddin (1187). Osmanlı dönemi unvanları (Gelibolu Fatihi Süleyman Paşa, Bağdat Fatihi IV. Murad, Eğri Fatihi III. Mehmed; Kanije Müdafii Tiryaki Hasan Paşa vb.) Osmanlı bölümünde çalışılacaktır.

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: Unvanlar

1 Hindistan Fatihi kimdir?

cevap Gazneli Mahmud.

2 Kudüs'ü 1187'de Haçlılardan geri alan kimdir?

cevap Selâhaddîn-i Eyyûbî.

3 "Doğunun ve batının hükümdarı" unvanını halifeden kim aldı?

cevap Tuğrul Bey (1058).

4 Batı kaynaklarında "Tanrı'nın Kırbacı" diye anılan kimdir?

cevap Attila.

BÖLÜM 2

Osmanlı Devleti: Kurumlar, Toprak Düzeni ve Toplum

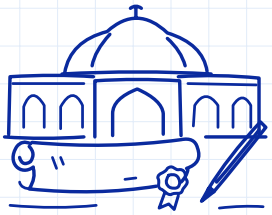

Devlet yönetimi ve saray · Toprak sistemi · Vergi sistemi · Eğitim, sağlık ve sosyal kurumlar · İlkler ve küçük ama etkili bilgiler

Devlet Yönetimi, Saray ve Veraset

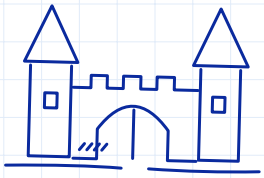

Osmanlı Devleti bir aşiret beyliği olarak doğdu, üç kıtaya yayılan bir cihan devletine dönüştü. Bu büyümenin arkasında, merkezini fetihlerle birlikte batıya taşıyan bir başkent anlayışı, sarayın giderek kurumsallaşması ve tahta kimin geçeceğini belirleyen kuralların zamanla değişmesi vardır. Bu bölümde yalnızca sınavda en çok karşına çıkacak üç konuyu kısaca göreceğiz: başkentler ve saraylar, tahta geçiş (veraset) usulü ve bu usule bağlı cülus bahşişi.

Başkentler: Merkez Batıya Kayıyor

Osmanlı başkentleri rastgele seçilmedi; her yeni merkez, fetihlerin yönünü gösterir. Beyliğin ilk yurdu Söğüt'tü. **Orhan Bey** Bursa'yı 1326 ve İznik'i 1331 alınca Anadolu'daki merkez güçlendi. Rumeli'ye geçişten sonra Edirne 1361 alındı ve **I. Murad** burada bir saray yaptırıp yerleşti 1369. İstanbul'un fethiyle 1453 de devlet asıl başkentine kavuştu.

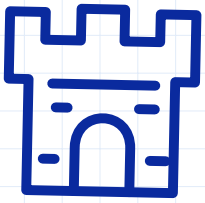

Söğüt → Bursa → Edirne → İstanbul

Osmanlı Merkezinin Yolculuğu

- **XIII. yy sonu** — **Söğüt**: beyliğin ilk yurdu
- **1326** — **Bursa'nın fethi**: Orhan Bey · Bey Sarayı
- **1331** — **İznik'in fethi**: ilk medrese burada
- **1361** — **Edirne teslim oldu**: I. Murad dönemi
- **1369** — **Edirne Sarayı**: I. Murad yerleşti
- **1453** — **İstanbul'un fethi**: Fatih · son başkent

Hatırla! Şifre **BESİİ** → **B**ursa · **E**dirne · **S**öğüt · **İ**znik · **İ**stanbul. Harfler kronolojik değildir; sırayı ezberlemek için şunu kullan: "Söğüt'te doğdu, Bursa'da büyüdü, Edirne'de Rumeli'ye yürüdü, İstanbul'da cihan devleti oldu."

Dikkat! Söğüt ve İznik'in "başkent" sayılıp sayılmayacağı kaynaklarda tartışmalıdır (Söğüt bir aşiret yurdu, İznik ise Bursa'ya yakın önemli bir merkezdir). Tartışmasız sıra **Bursa → Edirne → İstanbul**'dur. Edirne'nin alınış yılı eski kitaplarda 1363 diye de geçer; TDV İslâm Ansiklopedisi teslim tarihini 5 Mayıs 1361 olarak verir.

Saraylar

Saray	Yaptıran / Dönem	Bilinmesi gereken
Bey Sarayı (Bursa)	**Orhan Bey**	Osmanlı'nın bilinen **ilk sarayı**; Bursa kalesi (Hisar) içinde yapıldı.
Edirne Sarayı	**I. Murad** 1369	Rumeli'deki ilk merkez saray; Edirne sonradan "pâyitaht-ı kadîm" (eski başkent) diye anıldı.
Topkapı Sarayı	**Fatih Sultan Mehmed**	Bâb-ı Hümâyun kitâbesi 1478 tarihlidir; Dolmabahçe'ye geçilene kadar yaklaşık 380 yıl devletin yönetim merkezi oldu → **en uzun süre merkez olan saray**.
Dolmabahçe Sarayı	**Abdülmecid**	7 Haziran 1856'da açıldı; hanedan Topkapı'dan buraya taşındı.

1326	≈380 yıl	1856
Bursa'nın fethi → ilk saray	Topkapı'nın merkez olduğu süre	Dolmabahçe'ye geçiş

Tahta Geçiş (Veraset) Usulü

Eski Türk anlayışında ülke hanedanın ortak malı sayılırdı; bu yüzden her hanedan üyesi tahtta hak iddia edebilir, hükümdar ölünce taht kavgaları çıkardı. Osmanlılar bu tehlikeyi azaltmak için usulü birkaç kez değiştirdi. Kuruluş döneminde genellikle devlet ileri gelenlerinin bir şehzade üzerinde anlaşmasıyla, bazen de vasiyetle padişah belirlendi.

Veraset Anlayışının Değişimi

Ülke hanedanın ortak malı → **I. Murad: ülke padişah ve oğullarınındır** → **Fatih: kardeş katli kanunnâmede** → **I. Ahmed: ekberiyet + kafes usulü**

Amaç hep aynıdır: taht kavgalarını ve ülkenin bölünmesini önlemek.

Padişah	Değişiklik	Sonuç ve önemi
I. Murad	Ders kitaplarındaki kalıpla ülke artık yalnız padişah ve oğullarının malı sayıldı; kardeşler ve amcalar hak sahibi olmaktan çıktı.	Kesin olarak bilinen ilk kardeş katli onun döneminde oldu; oğlu Savcı Bey'in isyanından sonra şehzadelerin Rumeli'ye sancakbeyi olarak gönderilmesi yasaklandı.
Fatih Sultan Mehmed	**Kanunnâme-i Âl-i Osmân** ile tahta geçen şehzadenin "nizâm-ı âlem için" kardeşlerini öldürtebileceği kurala bağlandı.	Hâkimiyetin bölünmezliği ilkesi resmîleşti; fakat bütün oğullar eşit aday olduğu için taht kavgaları bitmedi (Bayezid–Cem mücadelesi).
I. Ahmed	Ekberiyet ve erşediyet: tahta hanedanın en yaşlı ve en olgun erkek üyesi geçer.	Şehzadeler sancağa çıkarılmayıp sarayda (kafes) tutuldu; yönetim tecrübesi olmayan padişahlar dönemi başladı. Veraset sistemindeki son değişiklik budur.

⚠ **Dikkat!** **I. Ahmed** tahta 1603'te geçti; 1617'de ölünce yerine oğlu değil kardeşi **I. Mustafa** geçti. Ekberiyetin ilk uygulaması budur. **II. Osman** ise bu usule karşı çıkıp "kânûn-ı kadîm"e göre tahtın kendi hakkı olduğunu ilan etmiştir; fakat sonraki cülusların hepsinde ekberiyet uygulandı.

Biliyor muydun? Şehzadelerin Rumeli'deki sancaklara gönderilmemesi kuralı yüzünden Anadolu dışındaki tek şehzade sancağı Kefe (Kırım) oldu. **II. Bayezid**'in oğlu Şehzade Mehmed ve **Yavuz Sultan Selim**'in oğlu **Süleyman** (Kanûnî) burada sancakbeyliği yaptı.

Cülus ve Cülus Bahşişi

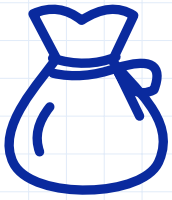

Cülus bahşişi

Cülus, "oturmak" anlamından gelir ve padişahın tahta çıkışı demektir. Yeni padişah tahta oturunca devlet erkânına, ulemâya ve özellikle kapıkulu askerlerine para dağıtırdı; buna cülus bahşişi (XVII. yüzyıldan itibaren "cülus in'âmı") denir. Başlangıçta bir lütuf olan bu âdet zamanla yeniçerilerin zorla istediği bir hakka dönüştü, hazineyi sarstı ve birçok isyanın gerekçesi oldu. Âdet Abbâsîler, Selçuklular ve Memlükler gibi önceki İslâm devletlerinde de vardı.

Aşama	Padişah	Açıklama
İlk dağıtan	**Yıldırım Bayezid**	Osmanlı'da ilk cülus bahşişini o verdi.
Kanunlaştıran	**Fatih Sultan Mehmed**	Âdet Fatih ya da oğlu **II. Bayezid** zamanında kanun hükmüne girdi; sınav kalıbı Fatih'tir. Ayrıca 1451 Karaman seferi dönüşünde yeniçeriler Fatih'ten zorla sefer bahşişi aldı; bu ödeme sonraki cülusların örneği oldu.
Yaygınlaştıran	**II. Bayezid**	Bahşişi vezir ve devlet adamlarına da genişletti; askerin maaşına kalıcı zam anlamına gelen cülus terakkîsi de ondan itibaren yerleşti.
Miktarı standartlaştıran	**Yavuz Sultan Selim**	Her yeniçeriye 50 altın (3000 akçe) ve yevmiyesine 2 akçe zam verdi; bu miktarlar sonraki bahşişlere ölçü oldu.
Veremeyen / vermeyen	**I. Abdülhamid, III. Selim**	Savaş dönemine denk gelen cülusları sırasında bahşiş dağıtılmadı. Sınavda "cülus bahşişini kaldıran" diye I. Abdülhamid sorulur.
Son kez zorla veren	**IV. Mustafa**	Tahta çıkaran Kabakçı Mustafa ve yeniçerilerin ısrarıyla 1807'de yeniden bahşiş dağıttı.
Tamamen sona eriş	**II. Mahmud**	1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılınca âdet tarihe karıştı.

Cülus bahşişinin serüveni (tahta çıkış / olay yılı)

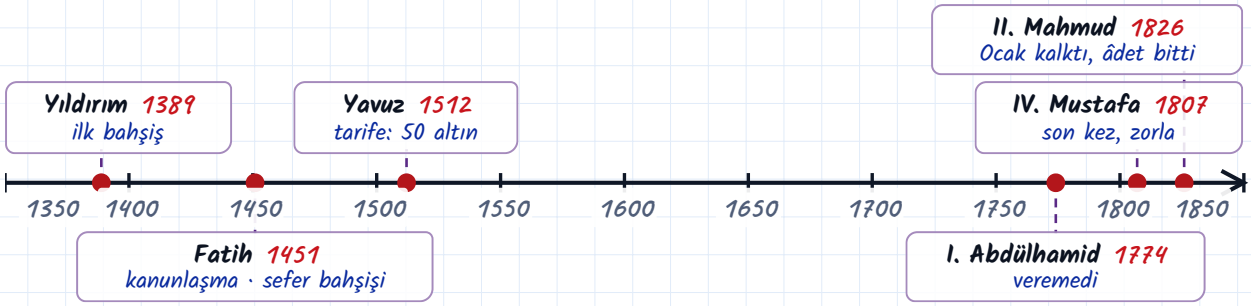

Yıllar: padişahın tahta çıkışı (Yıldırım 1389, Yavuz 1512, I. Abdülhamid 1774) veya olayın yılı (1451, 1807, 1826).

⚠ **Dikkat!** Defterdeki "son dağıtan III. Mustafa" bilgisi eksiktir. **III. Mustafa** 1757 bahşiş verdi ve ondan sonra gelen I. Abdülhamid ile III. Selim vermedi; fakat **IV. Mustafa** 1807'de yeniden dağıtmak zorunda kaldı. Âdetin kesin sonu, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıdır 1826.

Hatırla! Cülus bahşişi zinciri: "Yıldırım başlattı, Fatih yasa yaptı, Yavuz tarifeyi koydu, I. Abdülhamid veremedi, II. Mahmud ocakla birlikte gömdü."

Cülus Bahşişi ↔ Sefer Bahşişi

Cülus bahşişi

- Padişah tahta çıkınca verilir
- İlk veren: Yıldırım Bayezid
- Kanunlaşma: Fatih (ya da II. Bayezid)
- Bir defalık ödeme + cülus terakkîsi (maaş zammı)

↔

Sefer bahşişi

- Padişah cülustan sonra sefere çıkınca verilir
- İlk kez 1451 Karaman seferinden dönüşte
- Yeniçeriler Fatih'ten zorla aldı (10 kese akçe)
- Sonraki cülusların örneği oldu

İpucu Sınavlar genellikle "Osmanlı'da ilk kez … yapan padişah" eşleştirmesi sorar: ilk cülus bahşişi → Yıldırım, kanunlaştırma → Fatih, veraset son değişikliği → I. Ahmed, kardeş katlinin kanunlaşması → Fatih. Seçeneklerde padişahların yerini değiştirerek çeldirici kurarlar.

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: Saray ve veraset

1 Osmanlı'nın ilk sarayı?

cevap Bursa'daki Bey Sarayı (Orhan Bey).

2 En uzun süre yönetim merkezi olan saray?

cevap Topkapı (≈1478–1856).

3 Veraset usulünde son değişikliği yapan?

cevap I. Ahmed (ekberiyet ve erşediyet).

4 Anadolu dışındaki tek şehzade sancağı?

cevap Kefe (Kırım).

5 İlk cülus bahşişini veren / kanunlaştıran?

cevap Yıldırım Bayezid / Fatih.

6 Cülus bahşişi ne zaman tamamen tarihe karıştı?

cevap 1826, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla.

Toprak Sistemi

Osmanlı ekonomisi tarıma dayanıyordu; bu yüzden toprak, devletin hem ordusunu hem maliyesini hem de köylünün hayatını belirleyen en önemli unsurdu. Sistemin anahtar fikri şudur: toprağın **çıplak mülkiyeti (rakabe)** ile **kullanım hakkı (tasarruf)** birbirinden ayrılır. Mülkiyeti devlette kalan, köylünün yalnızca işlediği toprağa **mîrî**; bütün haklarıyla bir kişiye ait olan toprağa **mülk** denir. Tanzimat'ta çıkarılan **Arazi Kanunnâmesi** 1858 Osmanlı arazisini beş türe ayırarak bu düzeni kanunlaştırmıştır.

Arazi Kanunnâmesi'ne Göre Beş Arazi Türü

Osmanlı Toprak Ağacı

Osmanlı'da Toprak Türleri

- **Osmanlı arazisi**
  rakabe ↔ tasarruf ayrımı
  - **Mülk**
    şahsa ait
    - **Öşrî**
      öşür verir
    - **Haracî**
      haraç verir
  - **Mîrî**
    devlete ait, köylü işler
    - **Dirlik**
      has · zeamet · tımar
    - **Havâss-ı hümâyun**
      padişah hasları
    - **Paşmaklık**
      hanedan kadınları
    - **Ocaklık**
      kale, tersane vb. masrafı
    - **Yurtluk**
      yurt tutan beyler, aşiretler
    - **Arpalık**
      ek gelir / emeklilik
  - **Vakıf**
    geliri hayra ayrılmış
  - **Metrûk**
    mera, yol, pazar yeri
  - **Mevât**
    ölü, işlenmemiş toprak

Temel Ayrım: Mîrî ve Mülk

Mîrî Toprak ↔ Mülk Toprak

Mîrî toprak

- Rakabesi (mülkiyeti) devlete aittir
- Köylüye yalnız işleme (tasarruf) hakkı verilir
- İzinsiz satılamaz, vakfedilemez, hibe edilemez
- Kurallarını devlet kanunnâmelerle koyar
- Osmanlı topraklarının büyük kısmı

↔

Mülk toprak

- Mülkiyeti şahsa aittir
- Sahibi satabilir, bağışlayabilir, vakfedebilir, miras bırakabilir
- Hükümleri İslâm hukukunda, fıkıh kitaplarında düzenlenmiştir
- Türleri: öşrî ve haracî
- Ev, bağ, bahçe gibi yerleri de kapsar

Mülk türü	Kime ait	Vergisi
Öşrî toprak	Halkı kendiliğinden Müslüman olan ya da fethedilip Müslüman gazilere dağıtılan topraklar	Ürünün onda biri esaslı öşür
Haracî toprak	Fetihten sonra eski gayrimüslim sahiplerinin elinde bırakılan topraklar	Toprak vergisi olan haraç

Dirlik (Tımar) Sistemi

Dirlik, mîrî toprakların vergi gelirinin, devlete hizmet edenlere maaş karşılığı bırakılmasıdır. Devlet böylece hazineden nakit çıkmadan hem askerini hem memurunu besler. Dirlik sahibi, köylüden devlet adına vergiyi toplar, bölgenin asayişini sağlar ve gelirine göre cebelü (tam teçhizatlı atlı asker) yetiştirip sefere getirir. Toprağın geliri ile sahibinin rütbesi arasında paralellik vardır: rütbe yükseldikçe dirlik de büyür.

Tımarlı sipahi

Dirlik	Yıllık gelir	Kimlere verilir
Has	100.000 akçe ve üzeri	Padişah, hanedan üyeleri, vezirler, beylerbeyi, sancakbeyi, defterdar gibi yüksek görevliler
Zeamet	20.000 – 100.000 akçe	Orta kademe: zaîm denen subaşılar, alaybeyleri, divan kâtipleri gibi görevliler
Tımar	3.000 – 20.000 akçe	Tımarlı sipahiler; ayrıca kale muhafızları, saray hizmetlileri ve kadı, imam gibi din görevlileri

Dirlik piramidi: gelir büyüdükçe rütbe yükselir

Has
100.000 akçe ve üzeri · padişah, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi

Zeamet
20.000 – 100.000 akçe · zaîm, alaybeyi, divan kâtibi

Tımar
3.000 – 20.000 akçe · tımarlı sipahi, kale muhafızı, din görevlisi

Toprağın geliri ile sahibinin rütbesi paraleldir: rütbe yükseldikçe dirlik de büyür.

Hatırla! Büyükten küçüğe Ha-Ze-Tı: Has → Zeamet → Tımar. Sınırlar "100 bin – 20 bin – 3 bin": "Yüz bin paşaya, yirmi bin zaîme, üç bin sipahiye."

Cebelü yükümlülüğü

Cebelü sayısı dirliğin gelirine göre belirlenirdi. **Fatih Kanunnâmesi** bu oranları standart hale getirdi: küçük tımar sahibi yalnız kendisi zırhlı olarak sefere katılır; gelir arttıkça getirilecek cebelü sayısı artar ve 15.000 akçeyi aşan dirliklerde her 3.000 akçe için bir cebelü eklenirdi. Böylece devlet, dirlik büyüdükçe orduya katılan asker sayısını da büyütmüş oldu.

Tımar türleri

Tür	Sahibi	Görevi
Eşkinci tımarı	Tımarlı sipahi	Sefere bizzat ve cebelüleriyle katılır.
Mustahfız tımarı	Kale muhafızı (hisar eri)	Seferde değil, bulunduğu kalede görev yapar.
Hizmet tımarı	Saray ve devlet hizmetlileri, din görevlileri	Askerî değil, idarî veya dinî bir hizmet karşılığıdır.

Tımar Sisteminin İşleyişi

Devlet: toprağın sahibi (rakabe) → **Köylü: toprağı işler, vergi verir** → **Sipahi: vergiyi toplar, asayişi korur** → **Cebelü yetiştirir** → **Sefere katılır**

Hazineden para çıkmadan güçlü bir atlı ordu beslenir.

Köylünün toprak üzerindeki hakları

- Toprak, tapu resmi ödenerek aileye işleyebileceği büyüklükte (çift) verilirdi; bir çift, verimliliğe göre yaklaşık 60–150 dönümdü.
- Köylü toprağını izinsiz satamaz, vakfedemez, bağışlayamazdı.
- Mazeretsiz üst üste üç yıl boş bırakılan toprak elinden alınıp başka köylüye verilebilirdi.
- Toprağını bırakıp başka yere göçen köylü geri getirilebilir ya da çiftbozan resmi öderdi.

- Köylü ölünce toprak bölünmeden, miras vergisi alınmadan bütün halinde oğluna geçerdi → toprak parçalanmazdı.

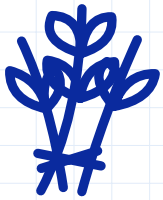

Bir çift ≈ 60–150 dönüm

Sistemin yararları

Ordu
Hazineye yük olmadan büyük ve sürekli hazır bir atlı ordu sağlandı.

Vergi ve asayiş
Vergi toplama işi yerinde ve düzenli yürüdü; taşrada asayiş korundu.

Üretim
Toprağın boş bırakılması engellendi, tarımsal üretim sürekli kaldı.

Aile ve vergi tabanı
Toprağın bölünmemesi köylü ailelerinin geçimini ve devletin vergi tabanını korudu.

Bilgi XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ateşli silahların önem kazanmasıyla tımarlı sipahinin askerî değeri azaldı; vergiler giderek iltizam yoluyla (vergi gelirinin açık artırmayla bir kişiye verilmesi) toplanmaya başlandı. Tımar sisteminin bozulması, Celâlî isyanları gibi toplumsal sarsıntıların arka planında yer alır.

Mîrî Arazinin Diğer Türleri ve Mâlî Terimler

Terim	Tanım	Ayırt edici özellik
Havâss-ı hümâyun	Gelirleri doğrudan padişaha ayrılan haslar	Hasların en büyüğü; vezir hasları bunlardan ayrılırdı.
Paşmaklık	Gelirleri hanedan kadınlarına (vâlide sultan, padişahın kızları ve hanımları) tahsis edilen arazi	Paşmak "ayakkabı" demektir; gelir, sultanların ayakkabı, elbise gibi ihtiyaçları için ayrılırdı. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren yaygınlaştı.
Ocaklık	Gelirleri belirli bir tahsisata ayrılan yer: kale muhafızlarının maaşı, tersane ve donanma malzemesi gibi	Ayrıca bazı sancakların yerel ailelere babadan oğula bırakılması (ocaklık sancak) anlamına gelir.
Yurtluk	Fetihlerde hizmeti geçen yerel beylere, aşiretlere ve belirli kişilere yurt olarak tahsis edilen arazi	Çoğunlukla sınır bölgelerinde; "yurtluk-ocaklık sancak" şeklinde birlikte geçer.
Arpalık	Devlet görevlilerine görevdeyken maaşa ek, görevden ayrılınca emeklilik geliri olarak verilen gelir	Yalnızca emekli maaşı değildir; ek gelir anlamı da vardır.
Vakıf	Geliri cami, medrese, imaret, çeşme gibi hayır işlerine ayrılmış arazi	Arazi Kanunnâmesi'nde ayrı bir türdür; "gayrisahih vakıflar" esasen mîrî arazidir.

Terim	Tanım	Ayırt edici özellik
Mukataa	Devletin vergi gelir birimi; genellikle iltizamla işletilirdi	Bir toprak türü değil, bir vergi kaynağıdır.
Mâlikâne	Mukataanın ömür boyu iltizama verilmesi (peşin ödenen bedele muaccele denir)	1695'ten Tanzimat'a kadar uygulandı.
Metrûk	Kamunun ortak kullanımına bırakılan arazi: mera, otlak, harman yeri, yol, pazar yeri	Kimse sahiplenemez, ekip biçemez.
Mevât	Kimseye ait olmayan, işlenmemiş, verimsiz ("ölü") arazi	İhya edilirse (işlenir hale getirilirse) kullanım hakkı kazanılabilir.

⚠ **Dikkat!** Defterdeki şemada mukataa, mâlikâne ve vakıf "mîrî toprak" altında gösterilmiştir. Oysa mukataa ve mâlikâne asıl olarak birer vergi toplama/iltizam terimidir; vakıf ise Arazi Kanunnâmesi'nde ayrı bir arazi türüdür. Sınavda "toprak türü" ile "mâlî sistem"i karıştıran çeldiricilere dikkat et.

⚠ **Dikkat!** Arpalık yalnızca emekli maaşı değildir: görevdeki devlet adamına maaşının yanında verilen ek gelir de arpalıktır. Metrûk ile mevât da sık karıştırılır: metrûk herkesin ortak kullandığı yerdir (mera, yol); mevât hiç kimsenin kullanmadığı, işlenmemiş topraktır.

Metrûk ↔ Mevât: sık karıştırılan ikili

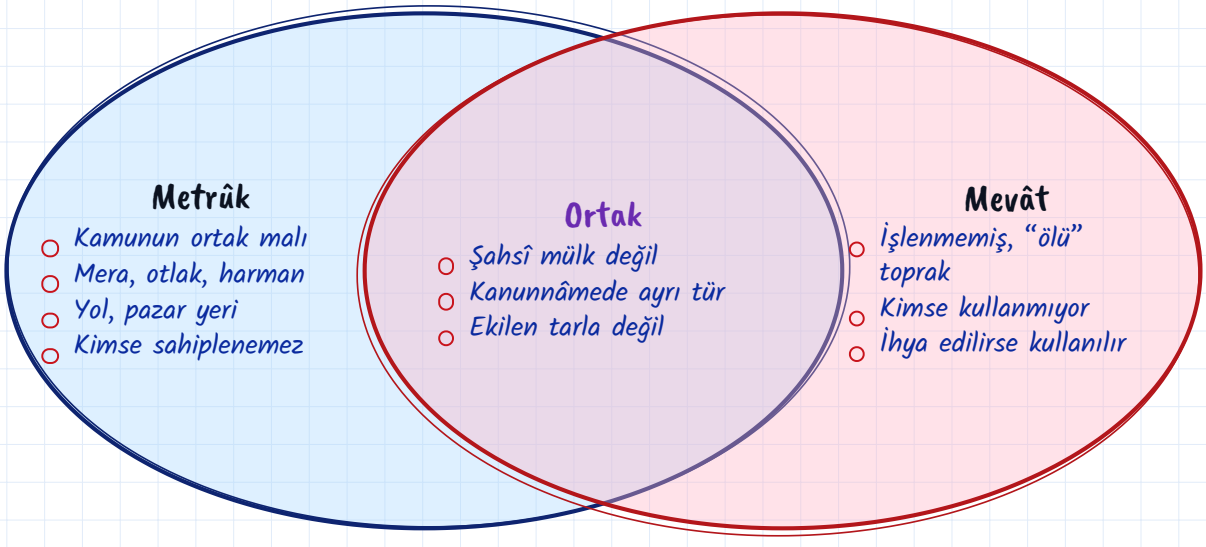

İpucu Toprak sorularında kilit ayrım kimin mülkiyetinde olduğudur. "Satılabilir, miras bırakılabilir, vakfedilebilir" ifadeleri mülk toprağı; "devletin, işleme hakkı köylünün" ifadesi mîrîyi; "hanedan kadınları" paşmaklıkı; "emekli" veya "ek gelir" arpalıkı gösterir.

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: Toprak sistemi

1 Mîrî toprakta mülkiyet kimde, kullanım kimde?

cevap Mülkiyet devlette, işleme hakkı köylüde.

2 Geliri 20.000–100.000 akçe arası dirlik?

cevap Zeamet.

3 Tımar sahibinin sefere getirmek zorunda olduğu teçhizatlı asker?

cevap Cebelü.

4 Hanedan kadınlarına ayrılan topraklar?

cevap Paşmaklık.

5 Mera, yol, pazar yeri gibi ortak alanlar?

cevap Metrûk arazi.

6 Osmanlı arazisini beş türe ayıran düzenleme?

cevap **Arazi Kanunnâmesi** 1858.

Vergi Sistemi

Osmanlı vergileri iki büyük kaynağa dayanır. Kaynağı İslâm hukuku olan, oranı ve kapsamı fıkıh kitaplarında belirlenmiş vergilere şer'î vergiler (tekâlîf-i şer'iyye) denir. Devletin ihtiyaç duyduğu ve örfe, yani padişahın yasama yetkisine dayanarak koyduğu vergilere ise örfî vergiler (tekâlîf-i örfiyye) denir. Vergiler ayrıca mükellefin dinine göre de farklılaşır: Müslüman köylünün ödediği bazı vergilerin gayrimüslim köylü için bir karşılığı vardır.

Şer'î Vergiler ↔ Örfî Vergiler

Şer'î vergiler

- Dayanağı İslâm hukuku
- Oranları fıkıh kitaplarında belirlidir
- Öşür (ürün vergisi)
- Haraç (gayrimüslim toprak vergisi)
- Cizye (gayrimüslim baş vergisi)
- Ağnam (küçükbaş hayvan vergisi; "âdet-i zekât")

↔

Örfî vergiler

- Dayanağı örf ve padişahın kanunnâmeleri
- Devletin ihtiyacına göre konur
- Resm-i çift ve ispence
- Çiftbozan resmi
- Bâd-ı hevâ (arızi gelirler)
- Avârız ve nüzül gibi olağanüstü vergiler

Başlıca Vergiler

Vergi	Kimden / neyden	Türü	Not
Öşür	Toprak ürünlerinden; Müslüman üreticiden	Şer'î	Adı onda bir demektir; Osmanlı'da bölgeye göre onda birden beşte bire kadar değişir, ek yüklerle çoğunlukla sekizde bire çıkardı.
Haraç	Gayrimüslimlerin elindeki topraktan	Şer'î	Toprak vergisidir; öşrün gayrimüslim karşılığı gibi düşünülebilir.
Cizye	Gayrimüslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisi	Şer'î	Kadınlar, çocuklar, yoksullar ve din adamları muaf tutulurdu; mükellefler âlâ–evsat–ednâ diye üç gruba ayrılırdı. **Islahat Fermanı** 1856 ile kaldırıldı.
Resm-i çift	Müslüman köylüden, işlediği çift (toprak birimi) için	Örfî	Köylünün temel toprak vergisi; çift hakkı, kulluk akçesi diye de geçer.
İspence	Evli, yetişkin gayrimüslim erkekten	Örfî	Resm-i çiftin gayrimüslim karşılığı; Fatih döneminde 25 akçe; dul kadından 6 akçe.
Çiftbozan	Toprağını terk edip başka yere giden köylüden	Örfî	Toprağın işlenmemesini ve köylünün göçünü önlemek amaçlıdır.
Ağnam	Koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardan	Şer'î	Fatih kanununa göre üç koyundan bir akçe, sonra iki koyundan bir akçe.
Bâd-ı hevâ	Ne zaman ortaya çıkacağı belli olmayan olaylardan	Örfî	Evlenme resmi (resm-i arûs), para cezaları (cürm ü cinâyet), bulunan kaçak mal ve hayvan (yava ve kaçkun) gibi.
Avârız	Hane başına, olağanüstü durumlarda	Örfî	Savaş, afet gibi durumlarda; nakdî veya hizmet olarak.
Nüzül	Hububat (buğday, arpa, un) olarak	Örfî	Sefere giden ordunun iaşesi için alınan avârız türü aynî vergi.

Biliyor muydun? Günlük dildeki "bedava" kelimesi, zamanı ve miktarı belli olmayan, "havadan gelen" gelirler için kullanılan bâd-ı hevâ (rüzgâr ve hava) tabirinden gelir.

Bâd-ı hevâ torbasında neler var?

Resm-i arûs
Evlenme resmi

Cürm ü cinâyet
Para cezaları

Yava ve kaçkun
Bulunan kaçak mal ve hayvan

"Bedava"
Kelime bâd-ı hevâdan (rüzgâr ve hava) gelir

Müslüman ve Gayrimüslim Köylünün Vergi Karşılıkları

Müslüman köylü
- Resm-i çift (toprak birimi vergisi)
- Öşür (ürün vergisi)
- Askerlik yükümlülüğü

↔

Gayrimüslim köylü
- İspence (çift resminin karşılığı)
- Haraç (toprak vergisi)
- Cizye (askerlik yapmamanın karşılığı; 1856'da kaldırıldı)

⚠ **Dikkat!** Çiftbozan ile "üç yıl boş bırakma" kuralı sık karıştırılır. Toprağını mazeretsiz üç yıl ekmeyen köylünün toprağı elinden alınır; toprağını terk edip göç eden köylüden ise çiftbozan resmi alınır. İkisinin amacı aynıdır: toprağın boş kalmaması.

⚠ Avârız Vergisi

Olağanüstü hâl

Avârız, sözlükte "sonradan ortaya çıkan, sabit olmayan" anlamına gelir. Savaş, doğal afet gibi olağanüstü durumlarda halktan toplanan vergidir. Nüfus sayımlarında vergi verebilecek aileler "avârız hânesi" olarak kaydedilir, birkaç gerçek hane bir avârız hânesi sayılır ve vergi bu birimlere dağıtılırdı. Kadı, müderris, imam, hatip gibi görevliler ile derbentçi, madenci gibi belirli bir hizmeti yerine getirenler avârızdan muaf tutulurdu. Başlangıçta ara sıra toplanan bu vergi, XVII. yüzyılda art arda gelen savaşlar yüzünden düzenli bir vergiye dönüştü ve Tanzimat'la kaldırıldı.

Hatırla! Defterdeki karikatür şifresi: Tarzan gibi ağaçtan ağaca atlayıp bağıran birine sarıklı bir Osmanlı "Ne bağırıyon be avazın çıktığı kadar?" der; öteki "Olağanüstü hal!" diye cevap verir; Osmanlı da "Yastık altındaki mangırları çıkarma vakti geldi" diye ekler. → Avaz = Avârız: olağanüstü hal gelince halkın biriktirdiği paradan toplanan vergi.

1692 bütçesi (828 milyon akçe): avârızın payı

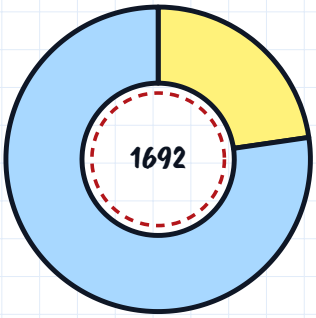

- Avârız — 188 milyon akçe · %22,7
- Bütçenin geri kalanı — 640 milyon akçe · %77,3

> **Bilgi** Bazı hayır sahipleri, mahalle halkını bu yükten kurtarmak için avârız vakıfları kurdu. Vakfın geliri vergiye yetmezse kalanını mahalle halkı paylaşır, vergi konmadığı yıllarda gelir mahallenin ihtiyaçlarına harcanırdı. Avârız kaldırıldıktan sonra bu vakıfların gelirleri 1930'da belediyelere devredildi.

Vergi Toplama Yöntemleri

Vergi Toplama Usullerinin Gelişimi

Tımar: vergiyi sipahi toplar → İltizam: vergi açık artırmayla kısa süreli verilir → Mâlikâne 1695: ömür boyu iltizam → Esham 1775: iç borçlanma

Nakit ihtiyacı arttıkça devlet vergiyi önceden paraya çevirmenin yollarını aradı.

> **İpucu** Sınavda vergi sorularının iki kalıbı vardır: (1) vergiyi tanımla, adını bul ("olağanüstü durumlarda alınan" → avârız; "gayrimüslimden askerlik karşılığı" → cizye); (2) şer'î/örfî sınıflaması. Öşür, haraç, cizye şer'î; resm-i çift, ispence, avârız, bâd-ı hevâ örfîdir.

Vergi düzeninde dönüm noktaları

- **Fatih dönemi** — İspence 25 akçe; ağnam: üç koyundan bir akçe
- **1692** — Avârız bütçenin ≈%23'ü
  - 828 milyonun 188 milyonu
- **1695** — Mâlikâne: ömür boyu iltizam
- **1775** — Esham: iç borçlanma
- **Tanzimat** — Avârız kaldırılır
- **1856** — Islahat Fermanı: cizye kaldırılır
- **1930** — Avârız vakıflarının gelirleri belediyelere

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: Vergiler

1 Olağanüstü durumlarda hane başına alınan vergi?

cevap Avârız.

2 Resm-i çiftin gayrimüslimlerdeki karşılığı?

cevap İspence.

3 Cizye hangi belgeyle kaldırıldı?

cevap **Islahat Fermanı** 1856.

4 Küçükbaş hayvan vergisi?

cevap Ağnam resmi.

5 "Bedava" kelimesinin geldiği vergi terimi?

cevap Bâd-ı hevâ.

6 Mukataanın ömür boyu iltizama verilmesi?

cevap Mâlikâne 1695.

Eğitim, Sağlık ve Sosyal Kurumlar

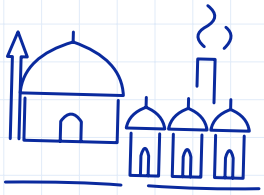

Osmanlı kurumlarının adlarının çoğu "Dâr" (ev, yurt, yer) kelimesiyle başlar: Dârü'l-... = "...evi". Bu yüzden kelimenin ikinci yarısının anlamını bilirsen kurumun işlevini de bulursun. Klasik dönemde bu kurumlar çoğunlukla bir külliye içinde vakıf gelirleriyle yaşatıldı: cami, medrese, dârülhadis, dârüşşifâ, imaret yan yana dururdu. Tanzimat'tan sonra ise devlet eliyle Batı tarzı okullar, meslek kurumları ve yardım cemiyetleri açıldı.

Klasik Dönem: Medrese ve Külliye Kurumları

Kurum	Anlamı / işlevi	Bilinmesi gereken
Medrese	Yüksek din ve bilim eğitimi veren kurum	İlk Osmanlı medresesi **Orhan Bey** tarafından İznik'te açıldı 1331; ilk müderrisi **Dâvûd-i Kayserî**. Fatih'in Sahn-ı Semân ve Kanûnî'nin Süleymaniye medreseleri zirve dönemidir.
Dârülkurrâ	Kur'an öğretilen, hâfız yetiştirilen, kıraat tâlimi yapılan mektep	Dârülkur'ân ve dârülhuffâz da denir.
Dârülhadis	Hadis öğretimi için kurulan medrese	Osmanlı'da ilki I. Murad döneminde **Çandarlı Hayreddin Paşa** tarafından İznik'te yaptırıldı.

Kurum	Anlamı / işlevi	Bilinmesi gereken
Dârüttıb	Tıp medresesi	Süleymaniye Külliyesi'ndeki tıp medresesi, tıp eğitimi veren ilk Osmanlı medresesidir.
Dârülmesnevî	**Mesnevî** okutulan ve öğretilen yer	İstanbul'daki Mesnevîhâne Tekkesi bu adla da anılır.
Dârülhendese	Hendese (geometri), matematik ve astronomi eğitimi verilen medrese	Ders kitaplarında uzmanlaşmış medreseler arasında sayılır (aşağıdaki nota bak).
Dârüşşifâ	Hastane (şifâhâne, bîmârhâne, dârüssıhha)	Külliyelerin sağlık birimi; tedavi ücretsizdi.
Enderun	Sarayda devlet adamı ve asker yetiştiren okul	**II. Murad** zamanında Edirne Sarayı'nda kuruldu, asıl teşkilatını **Fatih** döneminde kazandı.
İmaret	Öğrenci, yolcu ve yoksullara yemek veren aşevi	Külliyelerin ayrılmaz parçası; vakıf gelirleriyle işlerdi.

⚠ **Dikkat!** Defterde Dârüttıb için "şifahane" yazılmıştır. Şifahane (hastane) karşılığı Dârüşşifâ'dır; Dârüttıb ise tıp eğitimi verilen medresedir. İkisi aynı külliyede yan yana bulunabildiği için karıştırılır.

Dârüşşifâ ↔ Dârüttıb

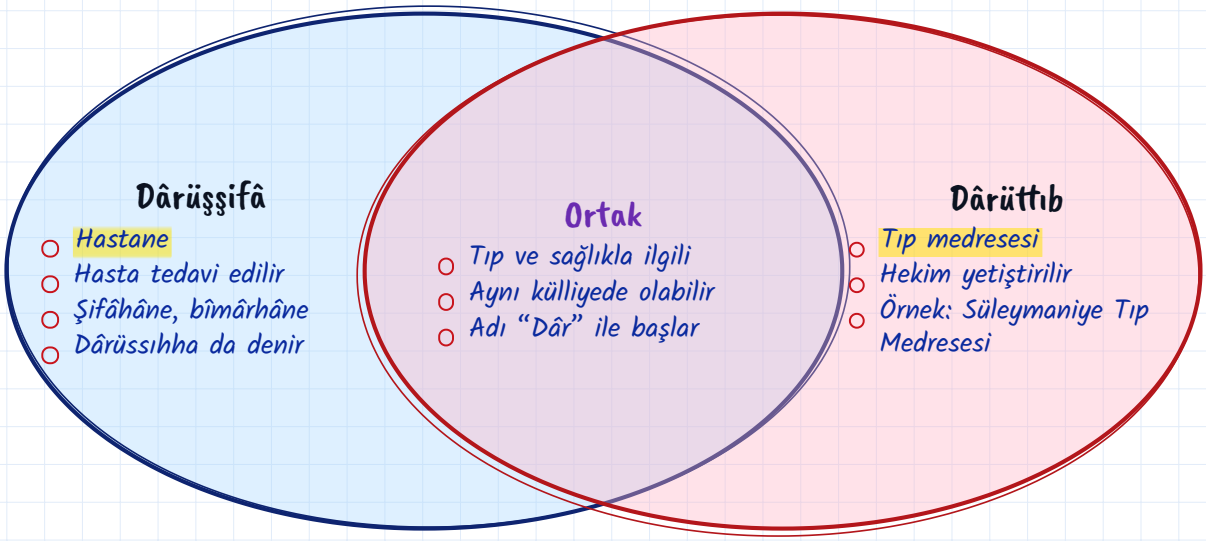

ⓘ **Bilgi** Dârülhendese adı TDV İslâm Ansiklopedisi'nde ayrı bir madde olarak yer almaz; lise ders kitaplarında ve sınav özetlerinde "matematik ve astronomi eğitimi verilen medrese" diye geçer. Sorulursa bu tanımla cevapla, fakat kurumun tarihi ayrıntılarını ezberlemeye çalışma.

Tanzimat ve Sonrası: Modern Kurumlar

Tanzimat'tan sonra açılan kurumları kuruluş yılı ve adındaki kelimenin anlamı ile birlikte öğren. Aşağıdaki tablo ile zaman çizelgesi aynı bilgiyi iki yoldan verir; yapışkan notlar ise kelime anahtarlarını toplar. Adın ikinci yarısını çözen, kurumun işlevini de çözmüş olur.

Kurum	Anlamı / işlevi	Kuruluş	Not
Dârülmuallimîn	Erkek öğretmen okulu	1848	Rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek için açıldı; ilk müdürü **Ahmed Cevdet Paşa**.
Dârülmaârif	Rüşdiye üstü modern eğitim kurumu	1850	**Bezmiâlem Vâlide Sultan** yaptırdı; Avrupaî planda yapılan binada açılan ilk modern kurum.
Dârülfünun	Üniversite	1863 ilk dersler	1870 Dârülfünûn-ı Osmânî, 1874 Sultânî, 1900 Dârülfünûn-ı Şâhâne (II. Abdülhamid).
Dârülmuallimât	Kız öğretmen okulu	1870	Kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek için açıldı.
Dârüşşafaka	Öksüz ve yetim Müslüman çocukları okutan mektep	1873	Cem'iyyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye tarafından açıldı.
Dârülaceze	Kimsesiz çocuk, yaşlı, sakat ve muhtaçların bakım yurdu	1896	Gerçek bânisi **II. Abdülhamid**; dilencilikle mücadele amacı taşır.
Dârülbedâyi	Tiyatro ve müzik okulu (konservatuvar)	1914	Bugünkü İstanbul Şehir Tiyatroları'nın 1931'e kadarki adı; adı "güzellikler evi" demektir.
Dârüleytam	Yetimhane	1914	Balkan ve I. Dünya savaşlarında kimsesiz kalan çocuklar için kuruldu.
Dârülelhan	Müzik (mûsiki) okulu	1917	Osmanlı'da kurulan ilk resmî mûsiki mektebi.
Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye	Şeyhülislâmlığa bağlı İslâm akademisi	1918	1922'ye kadar faaliyet gösterdi.

Dâr- Kurumlarının Açılış Sırası

- **1848** — **Dârülmuallimîn** — *erkek öğretmen okulu*
- **1850** — **Dârülmaârif**
- **1863** — **Dârülfünun ilk dersleri**
- **1870** — **Dârülmuallimât** — *kız öğretmen okulu*
- **1873** — **Dârüşşafaka**
- **1896** — **Dârülaceze** — *II. Abdülhamid*
- **1900** — **Dârülfünûn-ı Şâhâne**
- **1914** — **Dârülbedâyi · Dârüleytam**
- **1917** — **Dârülelhan**
- **1918** — **Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye**

Dâr- kelime anahtarları

Fünûn
fenler → Dârülfünun = üniversite

Muallimîn / muallimât
erkek / kadın öğretmenler → öğretmen okulları

Elhân
nağmeler → Dârülelhan = müzik okulu

Bedâyi
güzellikler → Dârülbedâyi = tiyatro

Aceze
âcizler → Dârülaceze = bakımevi

Eytam
yetimler → Dârüleytam = yetimhane

Biliyor muydun? Osmanlı'da kurulan ilk matbaanın adı da "Dâr" ile başlar: **İbrâhim Müteferrika**'nın 1727'de İstanbul'da kurduğu matbaa belgelerde Dârüttıbâa (Dârüttıbâati'l-ma'mûre) diye geçer. Dârüttıb (tıp medresesi) ile karıştırma.

Yardım Cemiyetleri

Osmanlı'nın son döneminde kurulan üç yardım cemiyeti bugün de yaşayan kurumların öncüsüdür. Adlarındaki Arapça kelimenin anlamını bilirsen bugünkü karşılığını hemen bulursun: renk (kırmızı, yeşil) ya da hizmet edilen kesim (çocuklar).

Cemiyet	Bugünkü karşılığı	Kuruluş ve gelişim
Hilâl-i Ahmer (Kızıl Hilâl)	Kızılay	1868'de yaralı askerlere yardım cemiyeti olarak kuruldu; 1877'de Hilâl-i Ahmer adıyla faaliyete başladı; 1935'te Türkiye Kızılay Cemiyeti adını aldı.

Cemiyet	Bugünkü karşılığı	Kuruluş ve gelişim
Hilâl-i Ahdar (Yeşil Hilâl)	Yeşilay	5 Mart 1920'de işgal altındaki İstanbul'da alkolle mücadele için kuruldu; ilk başkanı **Hacı Emin Paşa**.
Himâye-i Etfâl	Çocuk Esirgeme kurumunun öncüsü	1917'de İstanbul'da, 1921'de Ankara'da ülke çapında teşkilatlandı.

Hatırla! Cemiyet anahtarları: ahmer = kırmızı → Kızılay · ahdar = yeşil → Yeşilay · etfâl = çocuklar → Çocuk Esirgeme. Dâr- kurumlarının anahtarları (fünûn, muallimîn / muallimât, elhân, bedâyi, aceze, eytam) yukarıdaki yapışkan notlardadır.

Üç "kimsesiz" kurumunu karıştırma

Dârüşşafaka 1873
Öksüz ve yetim çocukları okutan bir okul

Dârülaceze 1896
Çocuk, yaşlı ve sakatların bakımevi

Dârüleytam 1914
Savaş yetimleri için yetimhane

Defterdeki "Dârüleytam = yetimhane" eşleştirmesi doğrudur.

İpucu Bu konu genellikle eşleştirme sorusu olarak gelir: "Aşağıdaki kurum–işlev eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?" Çeldiriciler çoğunlukla Dârülelhan–tiyatro, Dârülbedâyi–müzik, Dârüttıb–hastane, Hilâl-i Ahdar–Kızılay gibi yer değiştirmelerdir.

Özet / Kendini Dene

Kendini Dene: Kurumlar

1. Erkek / kız öğretmen okulu?
   cevap Dârülmuallimîn 1848 / Dârülmuallimât 1870.
2. Osmanlı'da üniversitenin adı?
   cevap Dârülfünun; 1900'de Dârülfünûn-ı Şâhâne.
3. İlk resmî müzik okulu?
   cevap Dârülelhan 1917.
4. Tiyatro okulu, bugünkü Şehir Tiyatroları'nın öncüsü?
   cevap Dârülbedâyi 1914.
5. II. Abdülhamid'in kurdurduğu bakımevi?
   cevap Dârülaceze 1896.
6. Hilâl-i Ahmer ve Hilâl-i Ahdar?
   cevap Kızılay ve Yeşilay.

Osmanlı'da İlkler ve "Kendisi Küçük, Etkisi Büyük" Bilgiler

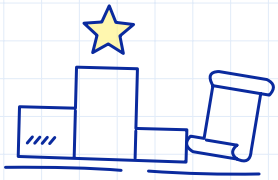

Bu bölüm, tek satırlık ama sınavda tek başına bir soru olabilen bilgileri toplar. Her birini "kim, ne, nerede" üçlüsüyle öğren; yanına kısa bir gerekçe eklemek ezberi kalıcı yapar.

Soru	Cevap	Açıklama
Yeniçerilerin ve tarikat ehlinin törenlerde topluca okuduğu dua	Gülbank	Belli bir makamla okunan Türkçe dua; tekkelerde, yeniçeri ocağının merasimlerinde ve mehter icrasının sonunda okunurdu.
Osmanlı'da ilk çocuk hastanesini açtıran	II. Abdülhamid	Şişli'de 1899'da açılan Hamidiye Etfâl Hastanesi, ilk modern çocuk hastanesidir.
İlk vakıf örnekleri	Orhan Bey dönemi	Bilinen en eski Osmanlı vakfiyeleri Asporça Hatun 1323 ve Mekece 1324 vakfiyeleridir.
Osmanlı'nın ilk sarayı	Bey Sarayı (Bursa)	Orhan Bey Bursa kalesi içinde yaptırdı.
En uzun süre yönetim merkezi olan saray	Topkapı Sarayı	≈1478–1856 arası.
Anadolu dışındaki tek şehzade sancağı	Kefe (Kırım)	Kanûnî şehzadeliğinde burada sancakbeyiydi.
Veraset sisteminde ilk / son değişiklik	I. Murad / I. Ahmed	Ülke padişah ve oğullarının → ekberiyet ve erşediyet.
Cülus bahşişini zorunlu (kanun) hale getiren	Fatih Sultan Mehmed	İlk veren Yıldırım Bayezid'dir.
"Sultan" unvanını ilk kullanan Osmanlı hükümdarı	Orhan Bey	Bursa'daki 1337 tarihli kitâbede "sultânü'l-guzât" unvanıyla anılır.
İlk Osmanlı medresesi	İznik Medresesi 1331	Orhan Bey kurdu; ilk müderris Dâvûd-i Kayserî.
İlk modern sivil hastane	Gurebâ-yi Müslimîn 1843	**Bezmiâlem Vâlide Sultan** kurdu.
İlk matbaa	Dârüttıbâa 1727	**İbrâhim Müteferrika** kurdu.

Osmanlı'da ilkler yıl sırasıyla

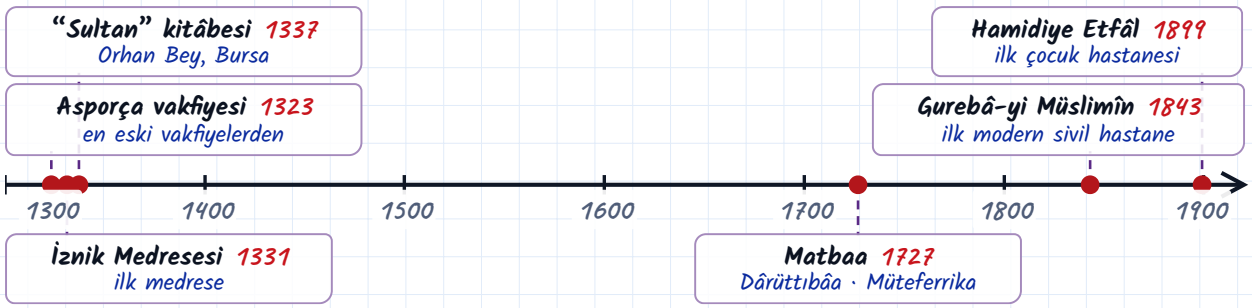

⚠ **Dikkat!** "Gülbank = yeniçerilerin sefere çıkmadan önce okuduğu dua" tanımı sınav kalıbıdır ama eksiktir: gülbank yalnız sefer duası değildir; tarikat meclislerinde, doğum, sünnet, mektebe başlama gibi törenlerde, yeniçeri ocağının merasimlerinde ve mehter icrasının sonunda da okunurdu. Bugün yağlı güreşlerde cazgırların okuduğu dua da gülbank geleneğinin devamıdır.

⚠ **Dikkat!** "İlk vakıf teşkilatını kuran Orhan Bey" kalıbı, en eski Osmanlı vakfiyelerinin Orhan Bey dönemine ait olmasına dayanır. Asporça Hatun vakfiyesi 1323 düzenlendiğinde **Osman Gazi** henüz hayattaydı; bu yüzden soru "ilk vakfiye" diye gelirse iki tarih de Orhan'ın beyliğinin başlarına denk gelir.

Orhan Bey'in "ilk"leri · şifre: Orhan'ın S-M-V-S'si

Saray
Bursa Bey Sarayı: ilk saray

Medrese
İznik 1331: ilk medrese

Vakıf
İlk vakfiyeler Orhan Bey dönemine ait

Sultan
İlk "sultan" unvanı 1337 kitâbesi

🔍 **Biliyor muydun?** Rumeli'deki ilk beylerbeyi, Edirne fethinden sonra paşa unvanıyla bu göreve getirilen **Lala Şâhin Paşa**'dır; "beylerbeyi" makamının Rumeli'de doğması devletin Avrupa'ya yöneldiğinin simgesidir.

Kendini Dene: Karışık Tekrar

Sekiz soruda bütün bölüm

1 Cülus bahşişini ilk veren padişah kimdir?

cevap Yıldırım Bayezid.

2 Ekberiyet usulünü getiren padişah kimdir?

cevap I. Ahmed.

3 Has, zeamet ve tımarın ortak adı nedir?

cevap Dirlik.

4 Hanedan kadınlarına ayrılan topraklara ne denir?

cevap Paşmaklık.

5 Savaş gibi olağanüstü durumlarda alınan vergi hangisidir?

cevap Avârız.

6 Gayrimüslimlerden askerlik karşılığı alınan vergi ne zaman kaldırıldı?

cevap 1856 Islahat Fermanı.

7 Dârülelhan ile Dârülbedâyi arasındaki fark nedir?

cevap Dârülelhan müzik okulu, Dârülbedâyi tiyatro okulu.

8 Hamidiye Etfâl Hastanesi hangi padişah döneminde açıldı?

cevap II. Abdülhamid (1899).

BÖLÜM 3

Osmanlı Siyasi Tarihi: Savaşlar, Antlaşmalar ve Yenileşme

Kuruluştan dağılmaya savaş tabloları · Karlofça'dan Berlin'e antlaşmalar · Sened-i İttifak'tan II. Meşrutiyet'e · Balkan ve I. Dünya savaşları · Gizli antlaşmalar · Ünlü unvanlar

Kuruluş ve Yükselme Dönemi Savaşları (1302–1571)

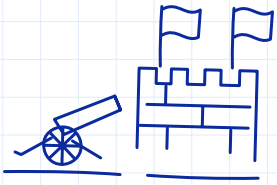

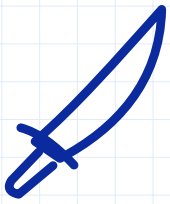

Savaşlar zincir hâlinde

Osmanlı siyasi tarihini ezberlemenin en sağlam yolu, savaşları tek tek değil zincir hâlinde okumaktır: her savaş bir kapıyı açar, bir sonrakini mümkün kılar. Kuruluş döneminde Bizans'a karşı kazanılan küçük zaferler Marmara havzasını, Rumeli'ye geçiş Balkanları, Kosova savaşları ise Tuna'ya kadar uzanan bir hâkimiyeti getirdi. Yükselme döneminde yön önce Anadolu'daki Türk birliğine, sonra doğuda Safevî ve Memlük meselesine, en sonunda da Orta Avrupa ile Akdeniz'e döndü.

Sınavda genellikle üç şey sorulur: savaşın kimle yapıldığı, hangi padişah döneminde olduğu ve sonucunun/öneminin ne olduğu. Aşağıdaki tablolar bu üç bilgiyi bir arada verir; defterdeki iki ayrı listeyi (savaşlar listesi ve 1302–1516 tablosu) birleştirip düzeltilmiş hâlidir.

Ders kitaplarındaki geleneksel dönemlendirme

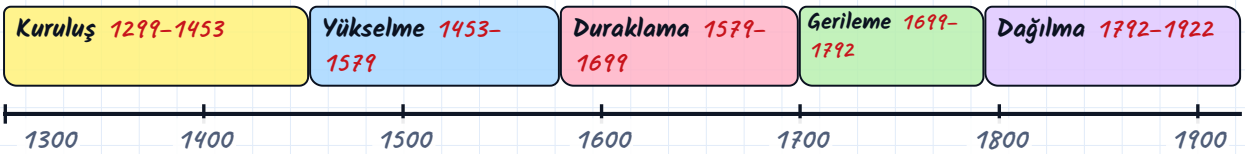

Dönem sınırları kaynağa göre birkaç yıl oynayabilir; güncel akademik yazında "klasik dönem" gibi farklı adlandırmalar da kullanılır.

Kuruluş dönemi savaşları (1302–1448)

Kuruluş dönemi savaşları

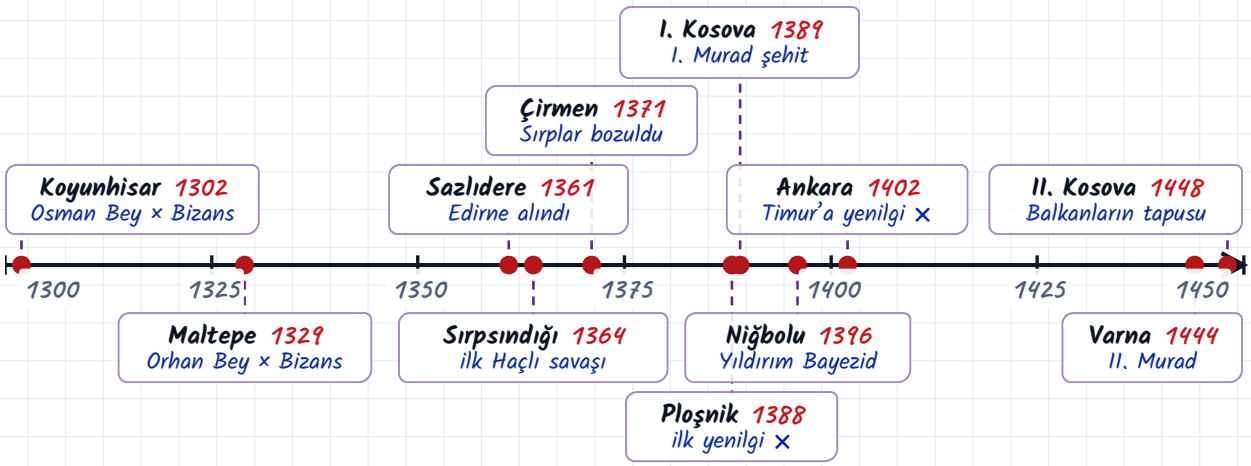

× = kaybedilen savaş; diğerleri kazanıldı.

Yıl	Savaş	Taraflar	Sonuç ve önemi
1302	Koyunhisar (Bafeus)	**Osman Bey** × Bizans	Kazanıldı. Bizans'la yapılan ilk meydan savaşı; beylik bölgede bağımsız bir güç olarak tanınmaya başladı.
1329	Maltepe (Palekanon / Pelekanon)	**Orhan Bey** × Bizans	Kazanıldı. İznik'i kurtarmaya gelen Bizans ordusu geri döndü; İznik ve İzmit'in fethinin yolu açıldı.
1361	Sazlıdere	**I. Murad** (komutan **Lala Şâhin**) × Bizans (Edirne tekfuru)	Kazanıldı. Edirne alındı; Bizans'ın Balkanlarla kara bağlantısı kesildi.
1364 (geleneksel tarih)	Sırpsındığı (I. Çirmen)	**I. Murad** × Haçlı ittifakı (Sırp, Macar, Bosna, Eflak)	Kazanıldı. Ders kitaplarında Osmanlıların Haçlılarla yaptığı ilk savaş olarak geçer (tarih tartışmalıdır, aşağıdaki nota bakın).
1371	Çirmen (Meriç, II. Çirmen)	**I. Murad** dönemi, **Hacı İlbey** × Sırp despotları	Kazanıldı. Sırplar Edirne'yi geri almak için yürüdü, ani bir baskınla bozuldu; Makedonya'nın kapıları açıldı.
1388	Ploşnik (Ploçnik)	**I. Murad** dönemi Osmanlı birlikleri × Sırplar	Kaybedildi. Balkanlarda alınan ilk yenilgi; Kosova seferinin sebebi oldu.
1389	I. Kosova	**I. Murad** × Haçlı ittifakı (Sırp, Bosna, Macar vb.)	Kazanıldı. **I. Murad** savaş alanında şehit edildi; Balkanlarda Sırp direnişinin belkemiği kırıldı; tahta **Yıldırım Bayezid** geçti.

Yıl	Savaş	Taraflar	Sonuç ve önemi
1396	Niğbolu	**Yıldırım Bayezid** × Haçlılar (Macar Kralı **Sigismund**)	Kazanıldı. Balkan hâkimiyeti pekişti; Kahire'deki Abbâsî halifesinin Bayezid'e "Sultân-ı İklîm-i Rûm" unvanını verdiği aktarılır.
1402	Ankara (Çubuk Ovası)	**Yıldırım Bayezid** × **Timur**	Kaybedildi. Bayezid esir düştü; Fetret Devri (1402–1413) başladı, Anadolu Türk birliği dağıldı, İstanbul'un fethi gecikti.
1444	Varna	**II. Murad** × Haçlılar (Macar-Leh Kralı **Vladislav**, **Hunyadi Yanoş**)	Kazanıldı. Haçlılar **Edirne-Segedin Antlaşması**'nı bozarak saldırmıştı; Kral Vladislav savaşta öldü.
1448	II. Kosova	**II. Murad** × Haçlılar (**Hunyadi Yanoş**)	Kazanıldı. Balkanların kalıcı Türk yurdu olduğu kesinleşti ("Balkanların tapusu"); Haçlılar savunmaya çekildi.

⚠ **Dikkat!** Sırpsındığı mı, Çirmen mi? Ders kitapları Sırpsındığı'nı 1364, Çirmen'i 1371 tarihli iki ayrı savaş olarak verir; defterdeki "I. Çirmen / II. Çirmen" ayrımı da buradan gelir. **Halil İnalcık**'ın TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki I. Murad maddesi ise "Çirmen veya Sırp Sındığı savaşı"nı tek olay sayar ve 26 Eylül 1371 tarihini verir. Sınavda ders kitabı bilgisi esas alınır: Sırpsındığı = Haçlılarla ilk savaş.

⚠ **Dikkat!** Edirne'nin fethi ve Sazlıdere'nin yılı: Defterde 1363 yazıyor; ders kitaplarında 1362 ve 1363 de görülür. TDV İslâm Ansiklopedisi Edirne'nin teslim tarihini 5 Mayıs 1361 olarak verir. Soru tarih üzerinden değil, "Edirne alındı, Bizans'ın Balkan bağlantısı kesildi" sonucu üzerinden sorulur.

Hatırla! Ploşnik → Kosova zinciri: Balkanlardaki ilk yenilgi (Ploşnik, 1388) Sırpları cesaretlendirdi; I. Murad bir yıl sonra Kosova'da (1389) hem zaferi kazandı hem şehit oldu. "Önce tokat, sonra Kosova" diye aklında tut.

Biliyor muydun? I. Kosova'da 1389 Osmanlıların ilk kez top kullandığı sıkça söylenir; ancak bu bilgi kesin değildir ve kaynaklarda "rivayet" olarak geçer. Savaşın tarihi de tartışmalıdır: Batı kaynaklarındaki 15 Haziran 1389 tarihi eski takvime göre olup yeni takvimde 28 Haziran'a denk gelir.

Ankara Savaşı'nın (1402) sonuçları

Fetret Devri
1402–1413 taht kavgaları başladı

Beylikler
Anadolu beylikleri yeniden kuruldu; Türk siyasi birliği bozuldu

İstanbul
İstanbul'un fethi yarım yüzyıl gecikti

Bizans
Bizans'ın ömrü uzadı

Bilgi Ankara Savaşı'nın sonuçları sınavda liste hâlinde sorulur (yukarıdaki dört not). Kazanan **Timur**'un amacı Anadolu'da kalmak değildi, bu yüzden bölge kısa sürede yeniden Osmanlı'ya döndü.

Yükselme dönemi savaşları (1473–1571)

Yıl	Savaş	Taraflar	Sonuç ve önemi
1473	Otlukbeli (Başkent)	**Fâtih Sultan Mehmed** × Akkoyunlular (**Uzun Hasan**)	Kazanıldı. Anadolu Türk birliğinin önündeki en büyük doğu engeli zayıfladı; Akkoyunlu–Venedik iş birliği boşa çıktı.
1514	Çaldıran	**Yavuz Sultan Selim** × Safevîler (**Şah İsmâil**)	Kazanıldı. Tebriz'e girildi; Doğu Anadolu'da Safevî tehdidi ve propagandası kırıldı; Kemah ve Diyarbakır yöresi alındı.
1515	Turnadağ	**Yavuz Sultan Selim** dönemi (**Hadım Sinan Paşa**) × Dulkadıroğulları (**Alâüddevle**)	Kazanıldı. Son büyük bağımsız Türkmen beyliği ortadan kalktı; Anadolu Türk siyasi birliği sağlandı (ATSB).
1516	Mercidabık	**Yavuz Sultan Selim** × Memlükler (**Kansu Gavri**)	Kazanıldı. Memlük sultanı savaş alanında öldü; Suriye ve Filistin (Halep, Şam, Kudüs) Osmanlı'ya geçti.
1517	Ridaniye	**Yavuz Sultan Selim** × Memlükler (**Tomanbay**)	Kazanıldı. Mısır alındı, Memlük Devleti yıkıldı; halifeliğin Osmanlı padişahına geçtiği kabul edilir; Hicaz Osmanlı himayesine girdi.
1526	Mohaç	**Kanûnî Sultan Süleyman** × Macarlar (Kral **Layoş**)	Kazanıldı. Macar ordusu ve kralı yok oldu; Macaristan Osmanlı nüfuzuna girdi, Orta Avrupa yolu açıldı.
1538	Preveze (deniz)	**Kanûnî** dönemi, **Barbaros Hayreddin Paşa** × Haçlı donanması (**Andrea Doria**)	Kazanıldı. Papalık, İspanya, Avusturya, Venedik, Portekiz, Malta ve Ceneviz'in ortak donanması dağıtıldı; Akdeniz'de Osmanlı üstünlüğü kesinleşti.

Yıl	Savaş	Taraflar	Sonuç ve önemi
1560	Cerbe (deniz)	**Kanûnî** dönemi, **Piyâle Paşa** ve **Turgut Reis** × İspanya öncülüğünde Haçlı donanması	Kazanıldı. Trablusgarp güvenceye alındı; Barbaros'un yetiştirdiği denizciler Akdeniz üstünlüğünü sürdürdü.
1571	İnebahtı (deniz)	**II. Selim** × Haçlı donanması (Papalık, İspanya, Venedik)	Kaybedildi. Kıbrıs'ın fethine tepki olarak kurulan ittifaka yenilindi; donanmanın büyük kısmının kaybedildiği ilk büyük deniz yenilgisi. Donanma kısa sürede yeniden kuruldu, Kıbrıs Osmanlı'da kaldı.

Yükselme dönemi savaşları

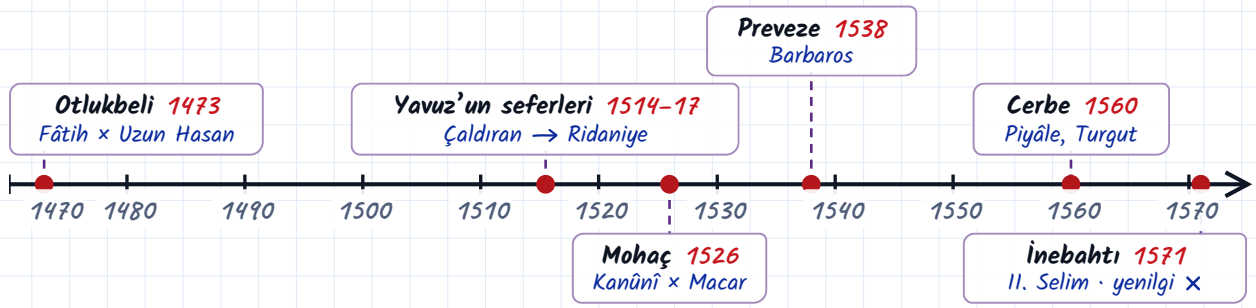

Yavuz'un doğu seferleri: Ç-T-M-R

Çaldıran 1514 · Safevî → **Turnadağ 1515 · Dulkadır** → **Mercidabık 1516 · Memlük** → **Ridaniye 1517 · Mısır**

Hatırla! Yavuz'un doğu seferleri sırası — Ç-T-M-R: Çaldıran (Safevî, 1514) → Turnadağ (Dulkadır, 1515) → Mercidabık (Memlük, 1516) → Ridaniye (Memlük, 1517). Cümle: "Çay Tut, Mısır'a Rahat git." Önce İran tehdidi, sonra arkadaki beylik, sonra Memlükler temizlendi.

Dikkat! Preveze'de Avusturya var mı? Defterde düşman olarak "Avusturya, Roma" yazılmış. Bu eksik ama yanlış değildir: TDV İslâm Ansiklopedisi'ne göre ittifakı İspanya, Papalık ve Avusturya kurmuş, Venedik, Portekiz, Malta ve Ceneviz de katılmıştır. Sınav cevabı çoğunlukla "Haçlı donanması" ya da "Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanması"dır.

Sık sorulan eşleştirmeler

Bizans'la ilk meydan savaşı
Koyunhisar (Bafeus), 1302

İlk Haçlı savaşı
Sırpsındığı, 1364

Balkanlarda ilk yenilgi
Ploşnik, 1388

Balkanların tapusu
II. Kosova, 1448

Anadolu Türk siyasi birliği
Turnadağ, 1515

Halifelik
Ridaniye (Mısır seferi), 1517

Akdeniz Türk gölü
Preveze, 1538

İlk büyük deniz yenilgisi
İnebahtı, 1571

Özet / Kendini Dene

1 Osmanlı'nın Bizans'la ilk savaşı hangisidir?

cevap Koyunhisar (Bafeus), 1302, **Osman Bey**.

2 Ankara Savaşı'nın (1402) en önemli iç sonucu nedir?

cevap Fetret Devri ve Anadolu Türk birliğinin bozulması.

3 Varna Savaşı'na hangi antlaşmanın bozulması yol açtı?

cevap **Edirne-Segedin Antlaşması** (1444).

4 Dulkadıroğulları hangi savaşla ortadan kalktı?

cevap Turnadağ (1515).

5 Kıbrıs'ın fethinin ardından gelen ve kaybedilen deniz savaşı?

cevap İnebahtı (1571).

Duraklama ve Gerileme Dönemi Savaşları ve Antlaşmaları (1596–1897)

Savaş → antlaşma: çift öğren

XVI. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı ordusu hâlâ büyük zaferler kazanabiliyordu (Haçova, Prut, Belgrad), fakat savaşların genel dengesi değişti: artık antlaşma masasında toprak kazanmak yerine toprak korumaya çalışılıyordu. XVIII. yüzyılda asıl rakip Avusturya'dan Rusya'ya geçti; XIX. yüzyılda ise buna iç sorunlar (Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa) ve Balkan milliyetçilikleri eklendi.

Bu dönemi çalışırken savaşla onu bitiren antlaşmayı çift olarak öğren: Kutsal İttifak → Karlofça, Prut Savaşı → Prut, Petervaradin → Pasarofça, Kırım → Paris, 93 Harbi → Ayastefanos ve Berlin. Sınav soruları çoğunlukla antlaşma maddelerinden gelir.

Savaşlar tablosu (1596–1897)

Yıl	Savaş	Padişah × düşman	Sonuç ve bağlantılı antlaşma
1596	Haçova (meydan)	**III. Mehmed** × Avusturya ve Erdel	Kazanıldı. Eğri Kalesi'nin fethinin ardından geldi; uzun Osmanlı-Habsburg savaşları **Zitvatorok Antlaşması** (1606) ile bitti.
1683–1699	Kutsal İttifak savaşları	**IV. Mehmed** ve **II. Mustafa** × Avusturya, Venedik, Lehistan, Rusya, Papalık	Kaybedildi. II. Viyana kuşatmasının (1683) başarısızlığıyla başladı; **Karlofça Antlaşması** (1699) ile bitti.
1711	Prut	**III. Ahmed** (**Baltacı Mehmed Paşa**) × Rusya (**Deli Petro**)	Kazanıldı. Rus ordusu Prut kıyısında kuşatıldı; **Prut Antlaşması** ile Azak geri alındı.
1716	Petervaradin	**III. Ahmed** (**Damad Ali Paşa**) × Avusturya	Kaybedildi. Sadrazam Damad Ali Paşa şehit oldu; 1715'te Venedik'e karşı başlayan savaş **Pasarofça Antlaşması** (1718) ile bitti.
1736–1739	Osmanlı–Avusturya-Rus savaşı (Belgrad)	**I. Mahmud** × Rusya ve Avusturya	Kazanıldı. Belgrad Avusturya'dan geri alındı; Fransa'nın arabuluculuğuyla **Belgrad Antlaşması** (1739).
1806–1812	Osmanlı–Rus savaşı	**III. Selim** döneminde başladı, **II. Mahmud** döneminde bitti × Rusya	Kaybedildi. **Bükreş Antlaşması** (1812): Besarabya Rusya'ya geçti.
1828–1829	Osmanlı–Rus savaşı	**II. Mahmud** × Rusya	Kaybedildi. Rum isyanı ve Navarin baskınının (1827) ardından geldi; **Edirne Antlaşması** (1829).
1839	Nizip	**II. Mahmud** × Mısır Valisi **Kavalalı Mehmed Ali Paşa** (komutan **İbrahim Paşa**)	Kaybedildi. Anadolu kapıları Mısır kuvvetlerine açıldı; II. Mahmud birkaç gün sonra öldü. Mesele büyük devletlerin araya girdiği **Londra Antlaşması** (1840) ile çözüldü.
1853–1856	Kırım Savaşı	**Abdülmecid** × Rusya (Osmanlı'nın yanında İngiltere, Fransa, Piyemonte)	Kazanıldı. **Paris Antlaşması** (1856) ile bitti; İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle Rusya'nın Balkanlara ve Boğazlara inme girişimi durduruldu.

Yıl	Savaş	Padişah × düşman	Sonuç ve bağlantılı antlaşma
1877–1878	93 Harbi	**II. Abdülhamid** × Rusya	Kaybedildi. Rumeli ve Kafkas cephelerinde yenilgi; **Ayastefanos** ve **Berlin** antlaşmaları (1878). Plevne savunması (**Gazi Osman Paşa**).
1897	Dömeke (Osmanlı-Yunan savaşı)	**II. Abdülhamid (Gazi Edhem Paşa)** × Yunanistan	Kazanıldı. Yunan ordusu bozuldu, Atina yolu açıldı; büyük devletlerin baskısıyla Tesalya Yunanistan'da kaldı, Girit'e özerklik verildi (1897 sonu).

Duraklama ve gerileme dönemi savaşları: ✓ kazanıldı · ✗ kaybedildi

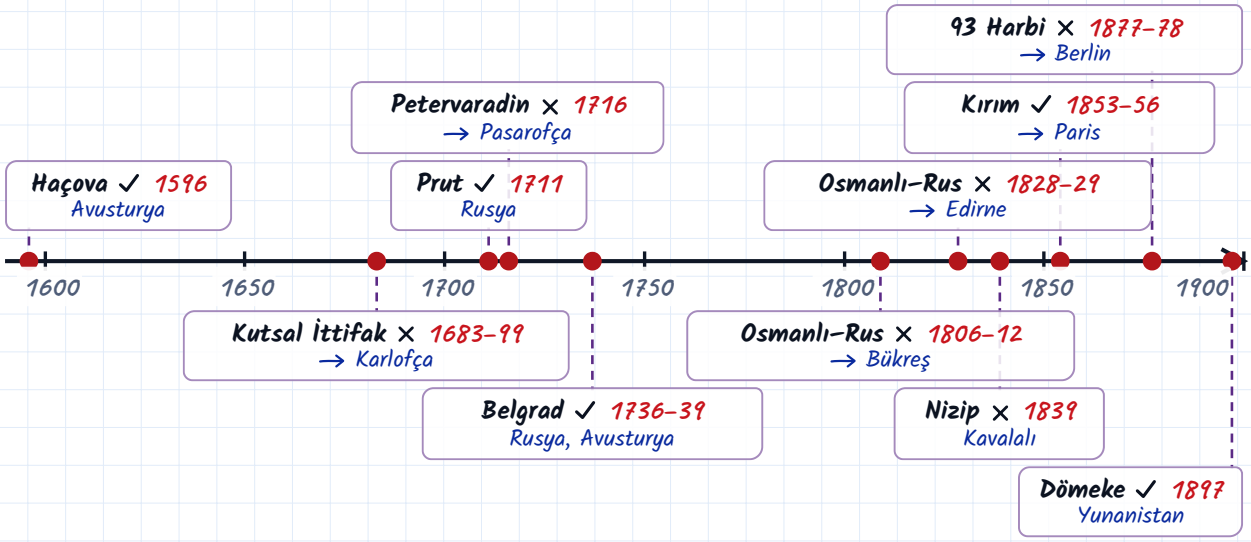

⚠ **Dikkat!** Defterdeki küçük düzeltmeler: "Petervaradin 1715–18" yazan satırda savaş 1716'dır; 1715 Venedik'e karşı Mora seferinin, 1718 Pasarofça'nın yılıdır. "Kutsal İttifak — II. Mustafa" eşleştirmesi ise yalnız savaşın sonu için doğrudur; savaşlar IV. Mehmed döneminde (1683) başlamıştır.

Kazanılan beş büyük savaş

Haçova
1596 · Avusturya ve Erdel

Prut
1711 · Rusya; Azak geri alındı

Belgrad
1736–1739 · Belgrad geri alındı

Kırım
1853–1856 · İngiltere ve Fransa yanımızda

Dömeke
1897 · Yunanistan; Tesalya masada kaldı

Hatırla! Beş zaferi tek cümlede tut: "Haç Prut'ta Belgrad'ı Kırım'dan Döndürdü" (Haçova – Prut – Belgrad – Kırım – Dömeke). Bunların dışında kalan Kutsal İttifak, Petervaradin, 1812, 1829, Nizip ve 93 Harbi kayıptır.

Biliyor muydun? Dömeke zaferinden sonra Yunanistan savaşı kaybettiği hâlde büyük devletlerin müdahalesiyle Tesalya'yı elinde tuttu ve Girit'e özerklik verildi. "Savaşta kazanılanın masada kaybedilmesi"nin tipik örneği olarak sorulur.

Antlaşmalar tablosu (1606–1878)

Antlaşma	Kiminle / hangi savaştan sonra	Önemli maddeler ve önemi
Zitvatorok 1606	Avusturya (Habsburg) · uzun savaşlar	Habsburg imparatoru Osmanlı padişahıyla eşit sayıldı; Avusturya'nın ödediği yıllık vergi sona erdi. Batı'daki Osmanlı üstünlüğünün sarsıldığının ilk işareti.
Kasr-ı Şirin 1639	Safevîler · IV. Murad'ın Bağdat seferi	Bağdat Osmanlı'da kaldı; bugünkü Türkiye–İran sınırı büyük ölçüde bu antlaşmayla çizildi.
Karlofça 1699	Avusturya, Venedik, Lehistan · Kutsal İttifak savaşları	Macaristan ve Erdel (Tımışvar hariç) Avusturya'ya, Mora ve Dalmaçya Venedik'e, Podolya ve Ukrayna Lehistan'a bırakıldı. İlk büyük toprak kaybı; duraklama biter, gerileme başlar. Rusya ile ayrıca **İstanbul Antlaşması** (1700) yapıldı, Azak Rusya'ya geçti.
Prut 1711	Rusya · Prut Savaşı	Azak geri alındı; Rusya'nın İstanbul'da sürekli elçi bulundurması yasaklandı. Kazanılan bir savaşın sonucudur, ancak Rus ordusunun tamamen imha edilmemesi eleştirildi.
Pasarofça 1718	Avusturya ve Venedik · Petervaradin	Mora Osmanlı'da kaldı; Belgrad, Tımışvar ve Küçük Eflak Avusturya'ya geçti. Antlaşmadan sonra Lale Devri (1718–1730) başladı.
Belgrad 1739	Avusturya ve Rusya · 1736–1739 savaşı	Fransa'nın arabuluculuğuyla imzalandı; Belgrad geri alındı, Avusturya Tuna'nın kuzeyine çekildi. Karşılığında Fransa'ya tanınan kapitülasyonlar 1740'ta sürekli hâle getirildi.
Küçük Kaynarca 1774	Rusya · 1768–1774 savaşı	Kırım bağımsız oldu (Rusya'nın kefaletinde); padişah halife sıfatıyla Kırım Müslümanlarının dinî lideri kabul edildi; Rus ticaret gemilerine serbest geçiş, konsolosluk ve İstanbul'da sürekli elçi hakkı; Beyoğlu'nda Rusya'nın himayesinde Ortodoks kilisesi; üç taksitte 15.000 kese tazminat. Rusya'nın Ortodoksları koruma iddiasının dayanağı oldu.

Antlaşma	Kiminle / hangi savaştan sonra	Önemli maddeler ve önemi
Yaş 1792	Rusya · 1787–1792 savaşı	Rusya'nın Kırım'ı ilhakı (1783) resmen tanındı; Dinyester nehri sınır oldu.
Bükreş 1812	Rusya · 1806–1812 savaşı	Besarabya Rusya'ya bırakıldı; Sırplara özerkliğe giden bazı haklar tanındı; Eflak ve Boğdan boşaltıldı.
Edirne 1829	Rusya · 1828–1829 savaşı	Rusya'ya tazminat ödendi, Sırbistan ile Eflak-Boğdan'ın imtiyazları genişledi; Yunanistan'ın özerkliği kabul edildi, bağımsızlık 1830 Londra Protokolü ile tanındı.
Hünkâr İskelesi 1833	Rusya · Kavalalı isyanı sırasında	Rusya ile savunma ittifakı: Rusya saldırıya uğrarsa Osmanlı, Boğazları öteki devletlerin savaş gemilerine kapatacaktı. Boğazlar sorununu uluslararası gündeme taşıdı.
Balta Limanı 1838	İngiltere · ticaret antlaşması	Tekel (yed-i vâhid) usulü kaldırıldı, İngiliz tüccarına geniş serbestlik tanındı; Osmanlı pazarı Avrupa mallarına açıldı, yerli üretim zarar gördü. Karşılığında İngiltere Kavalalı meselesinde Osmanlı'yı destekledi.
Londra 1840	İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya · Mısır meselesi	Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya Mısır valiliği babadan oğula geçmek üzere bırakıldı; Suriye Osmanlı'ya döndü. Ardından 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar barış zamanında bütün yabancı savaş gemilerine kapatıldı.
Paris 1856	Rusya · Kırım Savaşı	Osmanlı Avrupa devletler topluluğuna kabul edildi, toprak bütünlüğü güvenceye alındı; Karadeniz tarafsızlaştırıldı; Islahat Fermanı'ndan antlaşmada söz edildi (bu durum ileride iç işlere karışma bahanesi oldu).
Ayastefanos 3 Mart 1878	Rusya · 93 Harbi	Büyük ve özerk bir Bulgaristan kuruluyordu; Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız; Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt Rusya'ya. Avrupa'nın itirazıyla uygulanmadı.
Berlin 13 Temmuz 1878	İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya · Ayastefanos'un yerine	Bulgaristan küçültülüp bölündü; Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız; Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya (Doğubayazıt geri verildi); Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya'ya; Ermeniler için ıslahat maddesi kondu. Kıbrıs, ayrı bir sözleşmeyle 1878'de İngiltere'nin yönetimine bırakılmıştı.

Ayastefanos (Mart 1878) ile Berlin (Temmuz 1878)

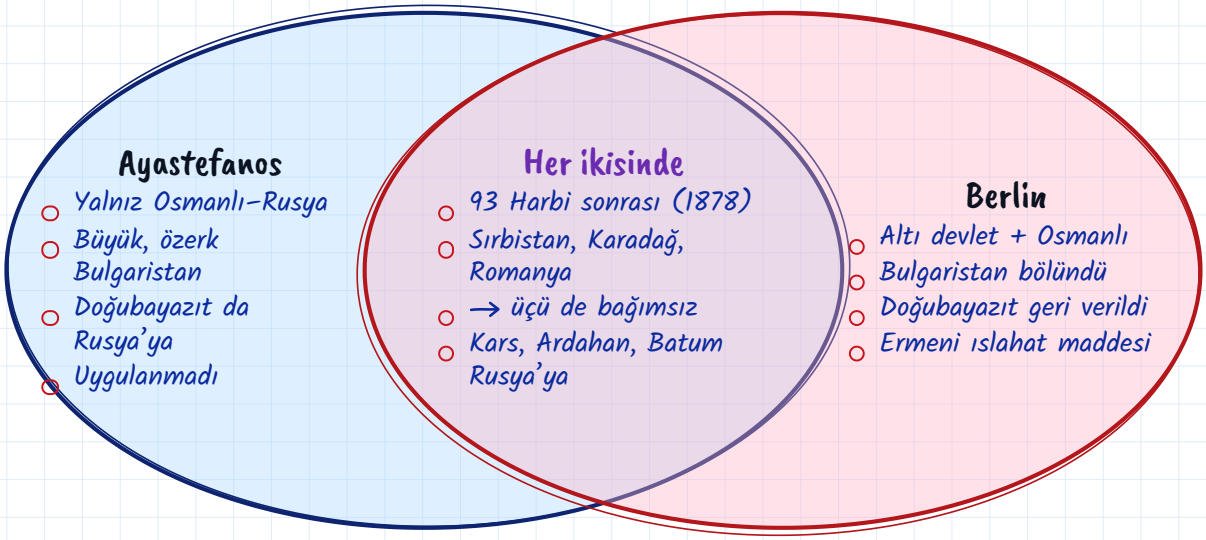

Bilgi Berlin'de Ermeni meselesi ilk kez uluslararası bir antlaşmaya girdi. Ayastefanos Avrupa'nın itirazıyla hiç uygulanmadı.

Kırım'ın kaybı iki adımda

Küçük Kaynarca 1774: Kırım bağımsız → **1783 Rusya ilhak etti** → **Yaş 1792: ilhak tanındı**

Dikkat! Kırım'ın kaybı iki adımdır: Küçük Kaynarca (1774) Kırım'ı Osmanlı'dan koparıp "bağımsız" yaptı; Rusya 1783'te ilhak etti; Osmanlı bu durumu Yaş Antlaşması (1792) ile tanıdı. Kırım, halkı Müslüman-Türk olan ve kaybedilen ilk büyük Osmanlı toprağı olarak anılır.

Antlaşmayı hatırlatan anahtar kelimeler

- **Zitvatorok** — eşitlik
- **Kasr-ı Şirin** — bugünkü İran sınırı
- **Karlofça** — ilk büyük toprak kaybı
- **Pasarofça** — Lale Devri
- **Belgrad** — Fransa arabulucu + kapitülasyonlar sürekli
- **Küçük Kaynarca** — halife unvanı, Ortodoks koruyuculuğu, tazminat
- **Hünkâr İskelesi** — Boğazlar ittifakı
- **Balta Limanı** — açık pazar
- **Paris** — Karadeniz tarafsız

Duraklama ve gerileme döneminin antlaşmaları

- **1606** — **Zitvatorok** — Avusturya
- **1639** — **Kasr-ı Şirin** — Safevî
- **1699** — **Karlofça** — ilk büyük kayıp
- **1711** — **Prut** — Azak geri
- **1718** — **Pasarofça** — Lale Devri
- **1739** — **Belgrad** — Belgrad geri
- **1774** — **Küçük Kaynarca** — Kırım bağımsız
- **1792** — **Yaş** — Kırım'ın ilhakı tanındı
- **1829** — **Edirne** — Yunan özerkliği
- **1833** — **Hünkâr İskelesi** — Boğazlar
- **1856** — **Paris** — Karadeniz tarafsız
- **1878** — **Berlin** — Balkanlarda büyük kayıp

Özet / Kendini Dene

1 Habsburg imparatorunun Osmanlı padişahına eşit sayıldığı antlaşma?

cevap **Zitvatorok** (1606).

2 Duraklama döneminin sona erip gerilemenin başladığı antlaşma?

cevap **Karlofça** (1699).

3 Padişahın "halife" sıfatının ilk kez uluslararası bir antlaşmada yer aldığı belge?

cevap **Küçük Kaynarca** (1774).

4 II. Mahmud'un ölümünden birkaç gün önce kaybedilen savaş?

cevap Nizip (1839), Kavalalı kuvvetlerine karşı.

5 Karadeniz'in tarafsız hâle getirildiği antlaşma?

cevap **Paris** (1856).

Yenileşme ve Demokratikleşme: Sened-i İttifak'tan II. Meşrutiyet'e

Osmanlı'da yenileşme önce ordu ile başladı: **III. Selim**'in Nizâm-ı Cedîd ordusu 1807'deki Kabakçı Mustafa isyanıyla dağıtıldı, padişah tahttan indirildi. Rusçuk âyanı **Alemdar Mustafa Paşa** İstanbul'a gelip **II. Mahmud**'u tahta çıkardı (28 Temmuz 1808) ve sadrazam oldu. Bu tarihten itibaren iki süreç birlikte yürür: bir yanda ordu ve devlet teşkilatının Batı örneğine göre yeniden kurulması, öbür yanda padişahın mutlak yetkisinin yazılı belgelerle adım adım sınırlanması.

Defterdeki "Osmanlı demokratikleşme hareketlerinde 5 önemli olay" başlığı bu ikinci süreci özetler: **Sened-i İttifak** (1808), **Tanzimat Fermanı** (1839), **Islahat Fermanı** (1856), I. Meşrutiyet (1876) ve II. Meşrutiyet (1908). Her birinde şu üç soruyu sor: Kimin baskısıyla ilan edildi? Kimin hakkı genişledi? Padişahın yetkisinden ne eksildi?

Yenileşme çağının padişahları (saltanat yılları)

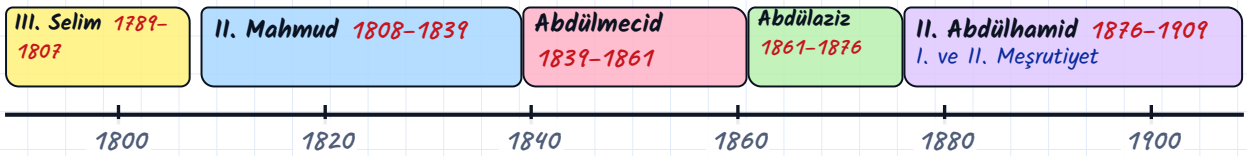

II. Mahmud dönemi ıslahatları

II. Mahmud (1808–1839) III. Selim'in akıbetini gördüğü için yenilikleri temkinli ve sıralı yaptı; en büyük engel olan Yeniçeri Ocağı'nı ancak 1826'da kaldırabildi. Defterdeki kutu yalnız askerî yenilikleri sayar; aşağıda onları düzeltilmiş hâliyle, ardından diğer alanlardaki yenilikleri görüyorsun.

Askerî yenilik	Yıl	Açıklama
Sekbân-ı Cedîd	1808	Kaldırılan Nizâm-ı Cedîd'in yerine **Alemdar Mustafa Paşa**'nın kurduğu talimli ordu; yeniçeri tepkisiyle kısa sürede dağıldı.
Eşkinci Ocağı	1826	Yeniçerilerden seçilecek talimli bir birlik denemesi; yeniçerilerin isyanına ve Ocağın kaldırılmasına zemin hazırladı.
Vak'a-i Hayriye	1826	Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ("hayırlı olay"); Mehterhâne de kaldırıldı.
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye	1826	Yeniçerilerin yerine kurulan yeni düzenli ordu; adı Hz. Peygamber'in ismine nispetle verildi.
Seraskerlik	1826	Kara ordusunun en yüksek komutanlığı; bugünkü genelkurmay-bakanlık işlevinin öncüsü (defterdeki "Başkomutanlık" ifadesinin doğru adı).

Askerî yenilik	Yıl	Açıklama
Mızıka-i Hümâyun	1826 sonrası	Kaldırılan Mehterhâne'nin yerine kurulan Batı tarzı askerî bando.
Redif askerî teşkilatı	1834	Sancaklarda kurulan yedek ordu (Redif Kanunnâmesi); halkı uzun süre silah altında tutmadan eğitmeyi amaçladı.
Mekteb-i Harbiye	1834	Subay yetiştiren askerî okul.
Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî	—	Askerî işlerin görüşüldüğü danışma meclisi.

- **Yönetim:** Divan yerine nezaretler (Hariciye, Dahiliye, Maliye, Evkaf) kuruldu; Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye gibi danışma meclisleri oluşturuldu; Evkaf-ı Hümâyun Nezâreti ile vakıflar tek elde toplandı (1826).
- **Basın ve iletişim:** İlk resmî gazete **Takvîm-i Vekâyi'** (1831); posta teşkilatı; Bâbıâli'de Tercüme Odası.
- **Eğitim:** Tıphâne ve Harbiye gibi okullar; eğitim dili olarak Fransızca ağırlık kazandı; rüşdiye mekteplerinin açılması planlandı.
- **Toplum ve kıyafet:** Devlet memurları için ceket-pantolon ve fes kabul edildi; din görevlileri özel kıyafetlerini korudu.
- **Ekonomi ve dış ilişkiler:** **Balta Limanı Antlaşması** (1838); Kavalalı meselesi, Hünkâr İskelesi ve Nizip.

Takvîm-i Vekâyi'
1831

Hatırla! Defterin askerî yenilikler kutusundaki sıralama akılda tutmak için kullanışlıdır: SEVDA → Sekbân-ı Cedîd, Eşkinci Ocağı, Vak'a-i Hayriye, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, Asâkir-i Mansûre. Ardından gelen M-S-R → Mızıka-i Hümâyun, Seraskerlik, Redif. (Şifre kronolojik değildir; yıllar için tabloya bak.)

Biliyor muydun? TDV İslâm Ansiklopedisi'ne göre II. Mahmud, kamuoyunu yanına çekmek için basından yararlanan ilk padişahtır: **Takvîm-i Vekâyi'** reformları duyurmak amacıyla çıkarıldı ve imparatorluğun başlıca dillerinde de nüshalar yayımladı.

Demokratikleşme yolunda beş belge ve olay

Belge / olay	Ne zaman · padişah	Kimin baskısı / etkisi	Temel önemi
Sened-i İttifak	1808 · **II. Mahmud**	Âyanlar ve **Alemdar Mustafa Paşa**	Padişah, kendi gücü yanında başka bir gücün (âyanların) varlığını ilk kez yazılı olarak kabul etti.

Belge / olay	Ne zaman · padişah	Kimin baskısı / etkisi	Temel önemi
Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümâyunu)	3 Kasım 1839 · **Abdülmecid**	Devlet ricali (**Mustafa Reşid Paşa**); Avrupa'nın desteğini kazanma isteği	Padişah kanunun kendi gücünün üstünde olduğunu kabul etti; hukuk devleti yolunda ilk adım.
Islahat Fermanı	18 Şubat 1856 · **Abdülmecid**	Avrupalı devletler (Kırım Savaşı ve Paris Kongresi öncesi)	Gayrimüslimlere Müslümanlarla eşitlik ve bazı alanlarda ayrıcalıklar tanındı.
I. Meşrutiyet ve **Kanûn-ı Esâsî**	23 Aralık 1876 · **II. Abdülhamid**	Genç (Yeni) Osmanlılar ve **Midhat Paşa**	İlk anayasa, ilk seçim ve ilk meclis; mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş.
II. Meşrutiyet	23–24 Temmuz 1908 · **II. Abdülhamid**	İttihat ve Terakkî Cemiyeti	Anayasa yeniden yürürlüğe girdi; 1909 değişiklikleriyle padişahın yetkileri kısıldı, çok partili hayat başladı.

Demokratikleşme merdiveni: padişahın yetkisi adım adım sınırlandı

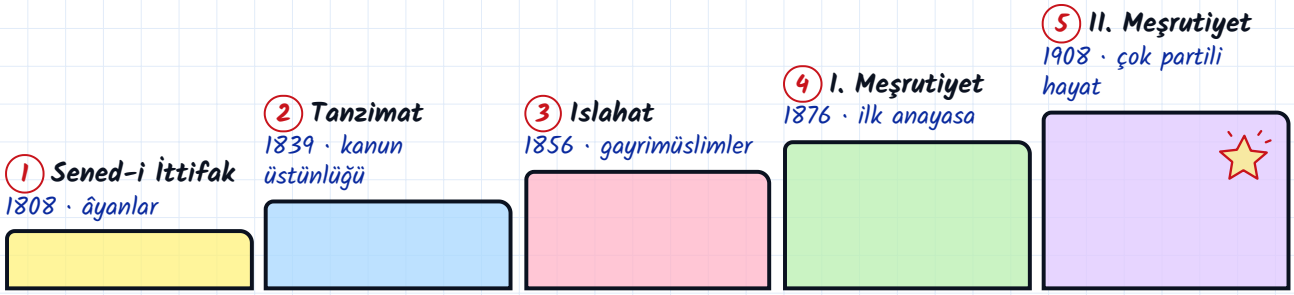

1. Sened-i İttifak (1808)

Alemdar Mustafa Paşa, ülkede düzeni sağlamak için Rumeli ve Anadolu âyanlarını İstanbul'a davet etti. Merkezdeki devlet adamlarıyla âyanlar arasında hazırlanan metin 7 Ekim 1808'de imzalandı: âyanlar padişaha bağlılık ve askere yardım sözü verdi, devlet de onların varlığını ve haklarını tanıdı. Belge, soyluların kralın yetkisini sınırladığı İngiliz **Magna Carta**'sına (1215) benzetilir.

> ⚠ **Dikkat!** Sened-i İttifak'ı II. Mahmud imzalamadı; maddeleri ağır bulduğu hâlde bir hatt-ı hümâyunla onayladı. Âyanlar da belgeye sonradan sahip çıkmadı ve metin uygulanmadı. Buna rağmen önemi "padişahın yetkisini sınırlayan ilk belge" olmasından gelir.

2. Tanzimat Fermanı (1839)

Gülhane Parkı'nda okunduğu için Gülhane Hatt-ı Hümâyunu da denir. Hazırlanmasında Hariciye Nâzırı **Mustafa Reşid Paşa**'nın payı büyüktür; ancak güncel araştırmalar fermanı

yalnız ona ya da dış baskıya bağlamanın doğru olmadığını, devletin iç ihtiyaçlarının da ürünü olduğunu vurgular. Başlıca ilkeler:

Tanzimat Fermanı'nın başlıca ilkeleri

Güvenlik
Herkesin can, mal ve namus güvenliği devletin güvencesindedir.

Vergi
Vergiler gelire göre adaletle toplanacak; iltizam usulü kaldırılacak.

Askerlik
Askerlik düzenli hâle getirilecek, süresi belirlenecek.

Yargı
Kimse yargılanmadan cezalandırılmayacak; davalar açık görülecek.

Eşitlik
Müslüman ve gayrimüslim bütün tebaa kanun önünde eşittir.

Dikkat! "Batılılaşma Tanzimat'la başladı" ifadesi eksiktir: Lale Devri, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Batı'dan örnek alan yenilikler zaten vardı. Tanzimat'ın farkı, bu yönelimi resmî devlet politikası hâline getirmesi ve padişahın kendi iradesini kanunla sınırlamayı ilk kez açıkça kabul etmesidir.

3. Islahat Fermanı (1856)

Kırım Savaşı'nın sonunda toplanan Paris Kongresi'nden bir hafta önce Bâbıâli'de okundu. Amaç, Avrupalı devletlerin Osmanlı Hristiyanları üzerinden iç işlere karışmasını önlemek ve kongreye güçlü bir elle gitmekti. Gayrimüslimler devlet memurluğuna girme, okul ve ibadethane açma, mahalli meclislerde temsil gibi haklar elde etti; bazı konularda Müslümanlardan daha geniş imkânlara kavuştu. Fermanın kopyaları kongreye katılan devletlere de verildi ve **Paris Antlaşması**'nda fermandan söz edildi.

Tanzimat Fermanı (1839) ile Islahat Fermanı (1856)

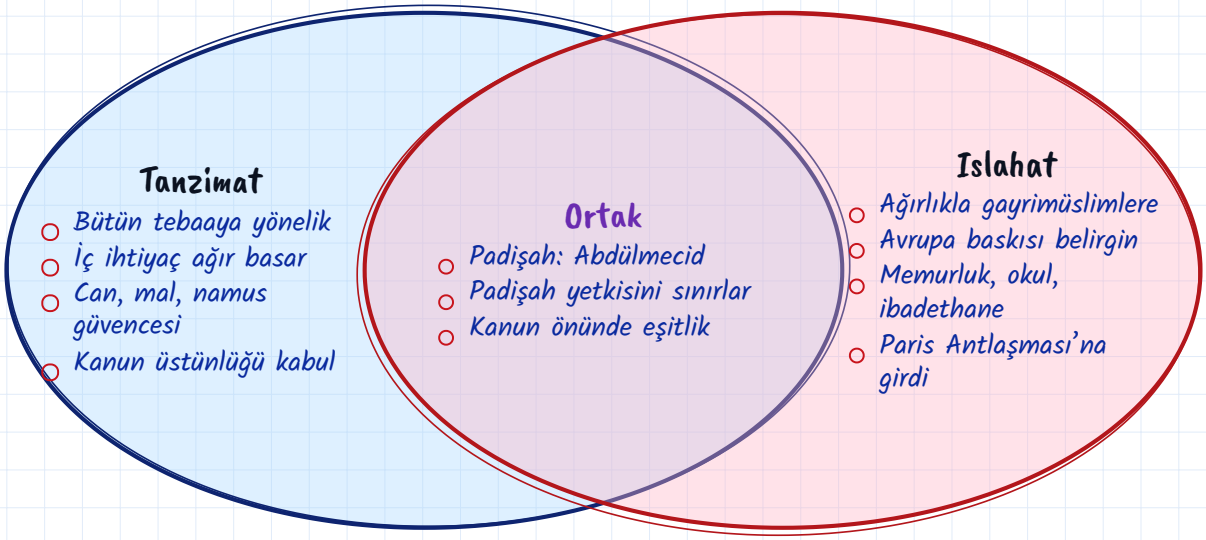

4. I. Meşrutiyet (1876)

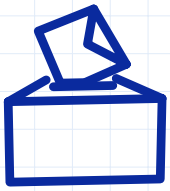

İlk seçim, ilk meclis 1876

Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi Genç (Yeni) Osmanlılar, halkın yönetime katılmasını ve bir anayasa hazırlanmasını savundu. **V. Murad**'ın kısa saltanatından sonra tahta çıkan **II. Abdülhamid**, meşrutiyeti ilan etmeyi kabul etti. **Kanûn-ı Esâsî**, Balkanlardaki sorunları görüşmek için İstanbul'da toplanan Tersane Konferansı'nın açıldığı gün (23 Aralık 1876) ilan edildi; amaç büyük devletlere "reformu kendimiz yapıyoruz" mesajı vermekti.

- Türk tarihinin ilk anayasası ve ilk seçimleri; Meclis-i Umûmî iki kanatlıydı: üyelerini padişahın atadığı Heyet-i Âyân ve seçimle gelen Heyet-i Mebûsân.
- Yasama yetkisi meclisle paylaşıldı, fakat son söz padişahtaydı; anayasa padişaha kişileri sürgüne gönderme yetkisi de tanıyordu (**Midhat Paşa** bu yetkiyle sürüldü).
- 93 Harbi sırasında meclis, 13 Şubat 1878'de süresiz tatil edildi; anayasa yürürlükte sayılsa da uygulanmadı. Böylece I. Meşrutiyet dönemi kısa sürdü.

5. II. Meşrutiyet (1908)

Makedonya'daki İttihat ve Terakkî örgütlü subaylarının baskısıyla II. Abdülhamid 23–24 Temmuz 1908'de meclisi yeniden toplantıya çağırdı ve Kanûn-ı Esâsî tekrar yürürlüğe girdi. Meşrutiyet karşıtlarının çıkardığı **31 Mart Vak'ası** (13 Nisan 1909) Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırıldı; II. Abdülhamid tahttan indirildi, yerine **V. Mehmed Reşad** geçti.

- 21 Ağustos 1909 anayasa değişikliği: hükümet padişaha değil meclise karşı sorumlu oldu; padişah anayasaya bağlılık yemini etti; padişahın yetkileri belirgin biçimde kısıldı.
- Çok partili hayat: İttihat ve Terakkî'nin yanında Osmanlı Ahrar Fırkası (1908) ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası (1911) gibi partiler kuruldu.
- Basın ve dernek hayatı canlandı; ancak dönem Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya savaşlarının gölgesinde geçti.

I. Meşrutiyet (1876–1878) ile II. Meşrutiyet (1908–1918/1922)

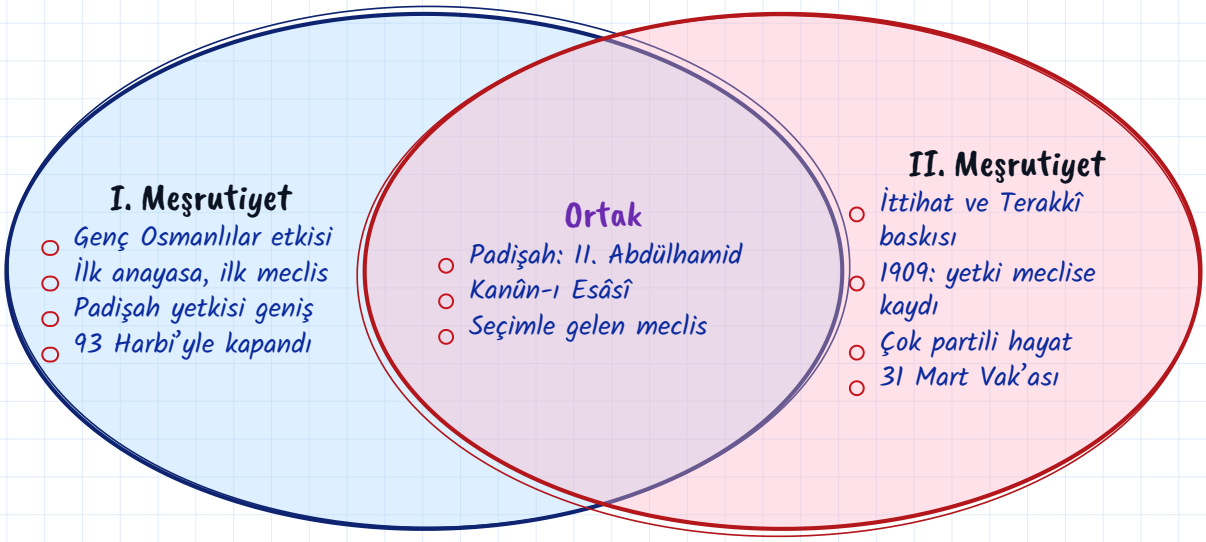

Hatırla! Defterdeki SITMA şifresi, padişahın yetkilerini kısıtlayan gelişmeleri toplar: Sened-i İttifak, Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı, Meşrutiyet, Anayasal değişiklikler (1909). Şifre harf sırasıyla kolay kalır; ama kronolojik sıra S → T → I → M → A'dır: Tanzimat (1839) Islahat'tan (1856) öncedir.

İpucu Tipik soru kalıpları: "Padişah yetkilerinin ilk kez sınırlandırılması" → Sened-i İttifak; "kanun üstünlüğü, hukuk devleti yolunda ilk adım" → Tanzimat; "gayrimüslimlere geniş haklar, dış baskı" → Islahat; "halkın yönetime katılması, ilk anayasa" → I. Meşrutiyet; "çok partili hayat" → II. Meşrutiyet. Soru metninde dış baskı vurgusu varsa Islahat'ı, ilk anayasa vurgusu varsa 1876'yı düşün.

Yenileşme ve demokratikleşme kronolojisi

- **1807** — **Kabakçı isyanı**
  Nizâm-ı Cedîd dağıldı
- **1808** — **Sened-i İttifak**
  II. Mahmud
- **1826** — **Vak'a-i Hayriye**
  Yeniçeri Ocağı kaldırıldı
- **1839** — **Tanzimat Fermanı**
  Abdülmecid
- **1856** — **Islahat Fermanı**
  Abdülmecid
- **1876** — **I. Meşrutiyet**
  Kanûn-ı Esâsî
- **1878** — **Meclis tatil edildi**
  93 Harbi
- **1908** — **II. Meşrutiyet**
  İttihat ve Terakkî
- **1909** — **31 Mart · anayasa değişikliği**
  V. Mehmed Reşad

Özet / Kendini Dene

1 Âyanların varlığının devletçe tanındığı belge hangisidir ve padişah onu imzalamış mıdır?

cevap **Sened-i İttifak** (1808); imzalamadı, hatt-ı hümâyunla onayladı.

2 Yeniçeri Ocağı hangi olayla kaldırıldı, yerine ne kuruldu?

cevap Vak'a-i Hayriye (1826); Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye.

3 Kanunun padişahın iradesinin üstünde olduğu ilk kez hangi belgede kabul edildi?

cevap **Tanzimat Fermanı** (1839).

4 Kanûn-ı Esâsî hangi uluslararası toplantının açıldığı gün ilan edildi?

cevap Tersane (İstanbul) Konferansı, 23 Aralık 1876.

5 Hükümetin meclise karşı sorumlu hâle geldiği düzenleme?

cevap 1909 Kanûn-ı Esâsî değişikliği.

Dağılma Dönemi: Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Gizli Antlaşmalar

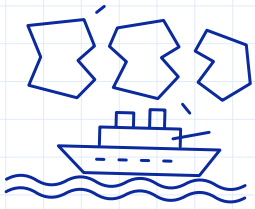

XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti art arda üç büyük savaşa girdi ve her birinde toprak kaybetti. Trablusgarp Savaşı Afrika'daki son toprağı, Balkan Savaşları Rumeli'nin büyük kısmını, I. Dünya Savaşı ise Arap vilayetlerini götürdü. Bu savaşlar aynı zamanda Millî Mücadele'nin kadrolarını yetiştirdi: **Mustafa Kemal** Trablusgarp'ta, Balkanlarda ve Çanakkale'de savaştı.

Trablusgarp Savaşı (1911–1912)

- **Sebep:** Sömürgeci yarışa geç katılan İtalya, Kuzey Afrika'da kalan son Osmanlı toprağı Trablusgarp ve Bingazi'yi hedef aldı.
- **Savaşın durumu:** Mısır İngiliz işgalinde, deniz yolu İtalyan donanmasının kontrolünde olduğu için bölgeye düzenli ordu gönderilemedi. **Enver Bey** ve **Mustafa Kemal** gibi gönüllü subaylar yerel halkı ve Senûsîleri örgütledi; Mustafa Kemal Tobruk-Derne cephesinde görev yaptı.
- **Genişleme:** İtalya Rodos ve Onikiada'yı işgal ederek baskıyı artırdı.
- **Sonuç:** Balkan Savaşı'nın patlaması üzerine **Uşi (Ouchy) Antlaşması** (18 Ekim 1912) imzalandı; Trablusgarp ve Bingazi İtalya'ya bırakıldı.

Deniz yolu İtalyan kontrolünde

Adaların boşaltılması şartı yerine getirilmedi ve Onikiada İtalyan işgalinde kaldı.

⚠ **Dikkat!** Trablusgarp, Osmanlı'nın Afrika'daki son toprağıdır. Defterin savaşlar listesinde "V. Mehmed × İtalya — Başarısız" olarak geçen 28. madde budur.

Balkan Savaşları (1912–1913)

Balkan devletleri Rusya'nın desteğiyle bir ittifak kurdu. 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın savaş ilan etmesiyle I. Balkan Savaşı başladı. Osmanlı ordusu siyasetin içine çekilmiş subaylar, eksik hazırlık ve iki cepheli (Trakya ile Makedonya-Arnavutluk) bir savaş yüzünden kısa sürede ağır yenilgiler aldı.

Aşama	Taraflar	Sonuç
I. Balkan Savaşı (1912–1913)	Osmanlı × Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ	Yanya, Edirne ve İşkodra düştü. **Londra Antlaşması** (30 Mayıs 1913): Midye-Enez hattı sınır oldu; Edirne ve Trakya'nın büyük kısmı Bulgaristan'a, Selanik ve Girit Yunanistan'a geçti; Ege adalarının kaderi büyük devletlere bırakıldı; Arnavutluk bağımsızlığını ilan etmişti (1912).
II. Balkan Savaşı (1913)	Bulgaristan × Sırbistan, Yunanistan, Karadağ, Romanya; Osmanlı fırsatı değerlendirdi	Paylaşımdan hoşnut olmayan Bulgaristan eski müttefiklerine saldırdı ve yenildi. Osmanlı ordusu Edirne'yi geri aldı (21 Temmuz 1913). **Bükreş Antlaşması** (10 Ağustos 1913) savaşı bitirdi.
Barış antlaşmaları (1913)	Osmanlı × Bulgaristan, Yunanistan	**İstanbul Antlaşması** (29 Eylül 1913): Edirne Osmanlı'da kaldı, Meriç nehri sınır oldu. **Atina Antlaşması** (14 Kasım 1913): Yunanistan ile ilişkiler düzenlendi.

💡 **Hatırla!** SOBYK → I. Balkan Savaşı'nın tarafları: Sırbistan, Osmanlı, Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ. SOBYKR → II. Balkan Savaşı'na bunlara ek olarak Romanya katıldı (bu kez hepsi Bulgaristan'a karşı). Defterdeki ikinci kutuda yer alan "KABUS" şifresi Yunanistan'ı içermediği için eksiktir; SOBYK'i kullan.

TEMA: Balkan Savaşları sonunda kaybedilenler

T
Trakya'nın batısı (Batı Trakya)

E
Ege Adaları

M
Makedonya

A
Arnavutluk (bağımsız oldu)

Geri alınan
Edirne ve Doğu Trakya, II. Balkan Savaşı'nda

Biliyor muydun? Balkan Savaşı'nın destanlaşan iki adı: Hamidiye kruvazörünün komutanı **Hüseyin Rauf (Orbay)** Bey, Ege ve Akdeniz'de düşman gemilerine verdiği kayıplarla "Hamidiye kahramanı" diye anıldı; **Mehmed Şükrü Paşa** ise kuşatma altındaki Edirne'yi aylarca savundu.

I. Dünya Savaşı (1914–1918)

2 Ağustos 1914: gizli ittifak

Savaş Avrupa'da iki blok arasında başladı: İttifak devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan; sonra Osmanlı ve Bulgaristan) ile İtilaf devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya; sonra İtalya, ABD ve diğerleri). Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir ittifak imzaladı. İngiliz donanmasından kaçan Goeben ve Breslau kruvazörleri satın alınarak Yavuz ve Midilli adını aldı; bu gemilerin de katıldığı donanmanın 27 Ekim 1914'te Karadeniz'de Rus limanlarını bombalaması üzerine Rusya 2 Kasım 1914'te savaş ilan etti.

Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı cepheleri

Kafkas
Sarıkamış yenilgisi 1914–1915

Kanal
Süveyş 1915

Çanakkale
18 Mart 1915 deniz zaferi

Irak
Kût'ül-Amâre zaferi 1916

Suriye-Filistin
Cephe 1918'de çöktü → Mondros

Hicaz-Yemen
Medine müdafaası

Yardım cepheleri
Galiçya, Makedonya, Romanya

- Çanakkale: İtilaf donanması 18 Mart 1915'te boğazı geçemedi; ardından yapılan kara harekâtı da başarısız oldu. Rusya'ya yardım yolu kapalı kaldı, savaş uzadı.

- **Irak:** **Halil Paşa** komutasındaki Osmanlı kuvvetleri, Kût'ül-Amâre'de kuşatılan General Townshend komutasındaki İngiliz ordusunu 29 Nisan 1916'da teslim aldı.
- **Hicaz:** Mekke Emîri **Şerif Hüseyin** İngilizlerle anlaşarak 10 Haziran 1916'da isyan etti; **Fahreddin Paşa** Medine'yi savaşın sonuna kadar savundu, şehir ancak Ocak 1919'da teslim edildi.
- **Sonuç:** Bulgaristan'ın teslim olmasından sonra Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de **Mondros Mütarekesi**'ni imzaladı; mütarekeyi Bahriye Nâzırı **Rauf Bey** imzaladı.

I. Dünya Savaşı'nda gizli antlaşmalar

İtilaf devletleri savaş sürerken Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşan gizli antlaşmalar yaptı. Bu antlaşmalar, Rusya'da iktidara gelen Bolşeviklerin 1917 sonunda onları dünyaya ilan etmesiyle ortaya çıktı. Defterdeki tablo sayfanın altında kesiliyor; aşağıda eksik kısımlar tamamlanmış ve iki hata düzeltilmiştir.

Antlaşma	İmzalayanlar	Osmanlı toprakları hakkında
İstanbul (Boğazlar) Antlaşması Mart–Nisan 1915	İngiltere, Fransa, Rusya	İstanbul, Boğazlar, Marmara kıyıları, Midye-Enez hattına kadar Trakya, Gökçeada ve Bozcaada Rusya'ya bırakıldı.
Londra Antlaşması 26 Nisan 1915	İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya	İtalya'nın Onikiada ve Trablusgarp'taki işgali tanındı, Anadolu'nun Akdeniz kıyısından (Antalya ve çevresi) pay sözü verildi. Karşılığında İtalya İttifak'tan ayrılıp İtilaf safında savaşa girdi.
Hüseyin–McMahon yazışmaları 1915–1916	İngiltere (Mısır Yüksek Komiseri **Henry McMahon**) ile Mekke Emîri **Şerif Hüseyin**	Osmanlı'ya karşı ayaklanmaları karşılığında Araplara bağımsız bir devlet vaat edildi; Arap İsyanı 1916'da başladı.
Sykes-Picot Antlaşması 16 Mayıs 1916	İngiltere, Fransa (Rusya'nın onayıyla)	Suriye kıyıları, Lübnan, Adana-Mersin (Çukurova) ve Musul'u da içine alan iç bölge Fransa'ya; Basra ve Bağdat ile Hayfa ve Akkâ limanları İngiltere'ye; Filistin uluslararası yönetime. Araplara verilen sözle çelişiyordu.
Petrograd Protokolü 1916	Rusya, İngiltere, Fransa	Sykes-Picot'ya onay karşılığında Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis yöresi (Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz kıyısı) Rusya'ya bırakıldı.
Saint-Jean-de-Maurienne Antlaşması Nisan 1917	İngiltere, Fransa, İtalya	Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalya'ya bırakıldı. Yürürlük Rusya'nın onayına bağlıydı; Rusya'daki ihtilal yüzünden onay alınamadı.

Gizli antlaşmalar zinciri

İstanbul 1915 Rusya → Londra 1915 İtalya → Sykes-Picot 1916 İngiltere-Fransa → Petrograd 1916 Rusya → St. Jean 1917 İtalya

Gizli antlaşmalarda kim ne aldı?

Rusya
Boğazlar ve Doğu Anadolu

İtalya
Onikiada, Antalya-İzmir

İngiltere
Irak-Filistin kıyısı

Fransa
Suriye, Çukurova

⚠ **Dikkat!** Defterdeki iki hata: (1) Sykes-Picot'da "Musul hariç Irak İngiltere'ye" yazılmış; antlaşmanın özü doğru ama Musul o sırada Fransız nüfuz alanına bırakılmıştı. İngiltere Musul'u mütarekeden sonra (Kasım 1918) işgal ederek aldı; Musul sorunu buradan doğar. (2) Saint-Jean-de-Maurienne'i imzalayanlar İngiltere, Fransa ve İtalyadır; Rusya imzacı değildir, yalnız onayı beklenmiştir.

⚠ **Dikkat!** McMahon ile yapılan şey bir "antlaşma" değil, mektuplaşmadır (Hüseyin-McMahon yazışmaları). Sınav yine de onu gizli antlaşmalar arasında sayar; Araplara bağımsızlık sözü verilen tek belge olduğunu hatırla.

ⓘ **Bilgi** Bolşevik Rusya savaştan çekildi ve **Brest-Litovsk Antlaşması** (3 Mart 1918) ile 1878 Berlin Antlaşması'nda aldığı Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı'ya geri verdi. Bu yüzden Rusya'ya vaat edilen İstanbul, Boğazlar ve Doğu Anadolu payı geçersiz kaldı; İtalya'ya vaat edilen İzmir ise savaştan sonra Yunanistan'a çevrildi.

Savaşın sonunda kurulan yeni devletler

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorlukları dağıldı; Osmanlı Devleti de Arap vilayetlerini kaybetti. Avrupa'da ortaya çıkan başlıca yeni devletler: Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya (Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı), ayrı devletler olarak Avusturya ve Macaristan, Baltık'ta Letonya, Litvanya ve Estonya, kuzeyde Finlandiya.

💡 **Hatırla!** Defterdeki kutunun harfleri: P-A-L-Y-Ç-M → Polonya, Avusturya, Letonya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Macaristan. Liste doğru ama eksiktir; Litvanya, Estonya ve Finlandiya'yı da ekle.

Dağılma dönemi kronolojisi

- **1911** — **Trablusgarp Savaşı**
  İtalya
- **1912** — **Uşi Antlaşması**
  Afrika'daki son toprak
- **1912** — **I. Balkan Savaşı**
  8 Ekim
- **1913** — **Londra · Edirne geri alındı**
  Midye-Enez → Meriç
- **1914** — **I. Dünya Savaşı'na giriş**
  2 Kasım savaş ilanı
- **1915** — **18 Mart Çanakkale**
  Boğaz geçilemedi
- **1916** — **Kût'ül-Amâre · Sykes-Picot**
  Arap İsyanı
- **1917** — **St. Jean de Maurienne**
  Bolşevik ihtilali
- **1918** — **Mondros Mütarekesi**
  30 Ekim

Özet / Kendini Dene

1 Osmanlı'nın Afrika'daki son toprağı hangi antlaşmayla kaybedildi?

cevap **Uşi Antlaşması** (1912).

2 Edirne hangi savaşta geri alındı ve hangi antlaşmayla Osmanlı'da kaldı?

cevap II. Balkan Savaşı (1913); **İstanbul Antlaşması** (29 Eylül 1913).

3 İtalya'yı İtilaf safına geçiren gizli antlaşma?

cevap **Londra Antlaşması** (1915).

4 Musul, Sykes-Picot'da kimin payına düşmüştü?

cevap Fransa'nın.

5 Araplara bağımsızlık vaat edilen belge?

cevap **Hüseyin–McMahon yazışmaları**.

Tarihin Ünlü Unvanları (Osmanlı Dönemi)

Unvan soruları kısa ama kaygan zeminlidir: iki kişiyi karıştırmak ya da "fatih" ile "müdafi"yi (savunan) birbirine katmak yeterince puan kaybettirir. Defterdeki listenin Osmanlı dönemine ait kısmını aşağıda kronolojik sıraya koyduk, yanlış ifadeleri düzelttik ve birkaç önemli unvan ekledik. (Gazneli Mahmud ve Selahaddin Eyyûbî gibi Osmanlı öncesi unvanlar başka bölümde yer alır.)

Unvan	Kişi	Olay
Gelibolu Fatihi	**Süleyman Paşa (Orhan Bey'in büyük oğlu)**	Deprem sonrası Gelibolu'nun alınması, 1354; Rumeli'de kalıcı yerleşmenin başlangıcı.
Eğri Fatihi	**III. Mehmed**	Eğri Kalesi'nin fethi (12 Ekim 1596); ardından Haçova zaferi. Sefere bizzat katılan padişah.
Kanije Müdafii (Kanije kahramanı)	**Tiryaki Hasan Paşa**	Kanije'yi Habsburg kuşatmasına karşı savundu (1601). Kaleyi 1600'de fetheden **Damad İbrahim Paşa**'dır.
Bağdat Fatihi	**IV. Murad**	Bağdat seferi, 1638; ardından **Kasr-ı Şirin Antlaşması** (1639).
Girit Fatihi	**Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa**	Uzun Kandiye kuşatmasının sonunda Girit'in fethi (1669).
Şıpka Kahramanı	**Süleyman Hüsnü Paşa**	93 Harbi'nde Balkan dağlarındaki Şıpka geçidi muharebeleri (1877).
Plevne Kahramanı (Gazi)	**Gazi Osman Paşa**	Plevne müdafaası, 1877; Rusların Rumeli cephesinde yediği ilk büyük darbe.
"Gazi" unvanı (Dömeke zaferi)	**Gazi Edhem Paşa**	Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Dömeke zaferi (1897).
Hamidiye Kahramanı	**Hüseyin Rauf (Orbay)**	Balkan Savaşı'nda Hamidiye kruvazörünün komutanı (1912–1913).
Edirne Müdafii	**Mehmed Şükrü Paşa**	I. Balkan Savaşı'nda kuşatılan Edirne'nin savunması (1912–1913).
Edirne'yi geri alan ("Edirne Fatihi")	**Enver Paşa**	II. Balkan Savaşı'nda Edirne'ye giriş (22 Temmuz 1913).
18 Mart Kahramanı	**Cevad (Çobanlı) Paşa**	Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı olarak 18 Mart 1915 deniz savunması.
Kût'ül-Amâre Kahramanı	**Halil (Kut) Paşa**	Irak cephesinde İngiliz ordusunun teslim alınması (29 Nisan 1916).
Medine Müdafii ("Çöl Kaplanı")	**Fahreddin (Türkkan) Paşa**	Medine'yi 1916–1919 arasında savundu; İngilizler ona "Türk kaplanı" dedi.

Unvan	Kişi	Olay
Şark Fatihi	**Kâzım Karabekir**	Doğu Cephesi komutanı; 1920 doğu harekâtı ve Gümrü Antlaşması.

Unvanlar I: fetihler ve müdafaalar (1354–1669)

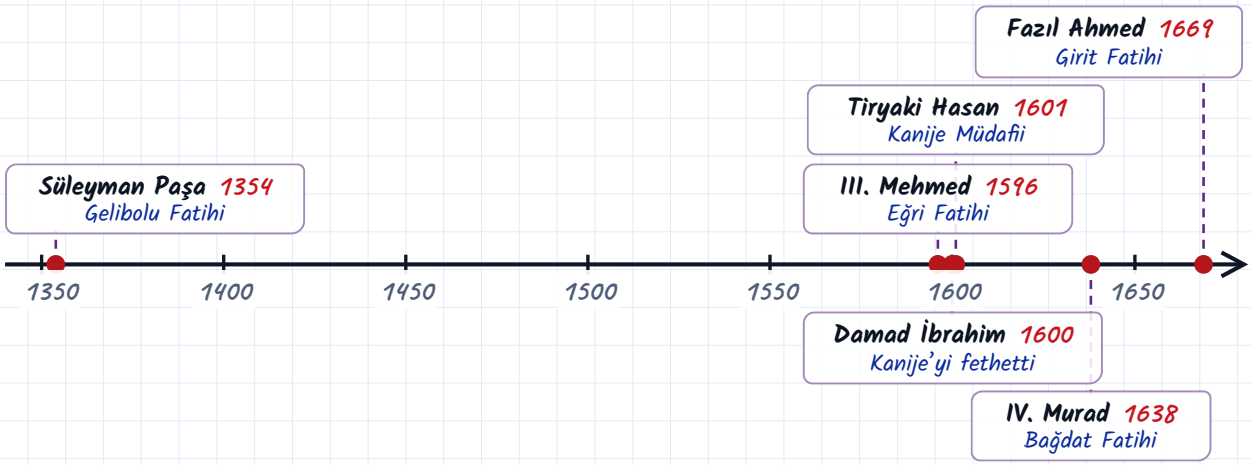

⚠ **Dikkat!** *Fatih mi, müdafi mi?* Defterde "Kanije Fatihi Tiryaki Hasan Paşa" ve "Şıpka Fatihi Süleyman Hüsnü Bey" yazıyor; ikisi de yanlıştır. Tiryaki Hasan Paşa Kanije'yi savunmuş, kaleyi fethetmemiştir. Süleyman Hüsnü Paşa da Şıpka geçitlerini Ruslardan geri alamamıştır; kaynaklarda "Şıpka kahramanı" diye anılır, "fatih" değildir.

Fetheden mi, savunan mı?

Fatih (fetheden)

- Gelibolu → **Süleyman Paşa** 1354
- Kanije → **Damad İbrahim Paşa** 1600
- Bağdat (geri alış) → **IV. Murad** 1638
- Girit → **Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa** 1669
- Edirne'yi geri alan → **Enver Paşa** 1913 (mecazen "fatih")

↔

Müdafi / kahraman (savunan)

- Kanije → **Tiryaki Hasan Paşa** 1601
- Şıpka → **Süleyman Hüsnü Paşa** 1877
- Plevne → **Gazi Osman Paşa** 1877
- Edirne → **Mehmed Şükrü Paşa** 1912–1913
- Medine → **Fahreddin Paşa** 1916–1919

⚠ **Dikkat!** *Bağdat'ı ilk alan kimdi?* Bağdat ilk kez Kanûnî'nin Irakeyn seferiyle 1534'te alındı, sonra Safevîlerin eline geçti (1624). "Bağdat Fatihi" unvanı şehri 1638'de geri alan **IV. Murad**'a verilir. Aynı mantıkla "Edirne Fatihi" ifadesi Enver Paşa için mecazdır; Edirne'nin asıl fethi I. Murad dönemindedir.

Unvanlar II: 93 Harbi'nden Balkan Savaşlarına (1877–1913)

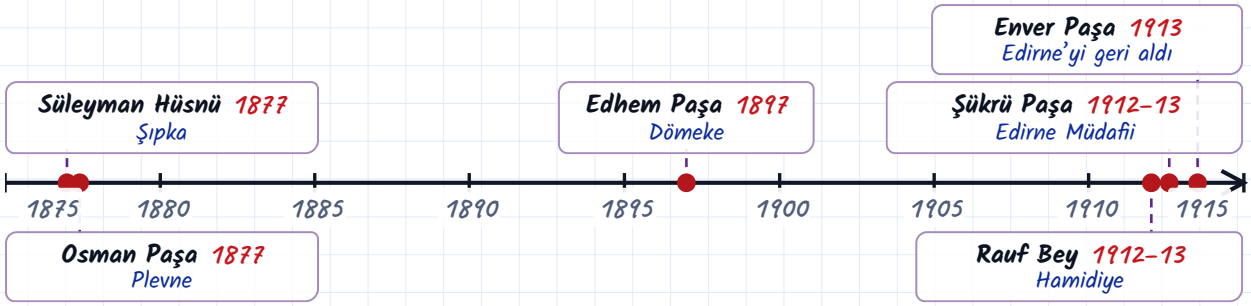

Hatırla! Balkan Savaşı'ndaki üç unvanı bir cümleye bağla: "Şükrü savundu, Rauf denizde vurdu, Enver geri aldı." Çanakkale ve Irak'ı da bir çift yap: "18 Mart'ta Cevad, Kût'ta Halil."

Unvanlar III: I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele (1915–1920)

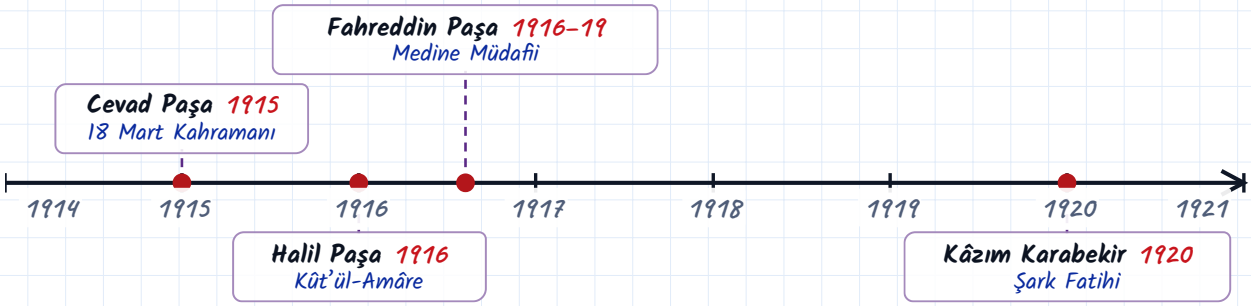

İpucu Unvan soruları genellikle "aşağıdaki eşleştirmelerden hangisi yanlıştır?" biçiminde gelir. Çeldiricide en sık kullanılan tuzaklar: fatih ile müdafiyi değiştirmek, aynı savaştaki iki kahramanı yer değiştirmek (Şükrü–Enver) ve Kâzım Karabekir'in unvanını Millî Mücadele dışı bir olaya bağlamaktır.

Özet / Kendini Dene

1 Plevne'yi savunan komutan?

cevap **Gazi Osman Paşa** (1877).

2 Kanije'yi fetheden ile savunan aynı kişi midir?

cevap Hayır; fetih **Damad İbrahim Paşa** (1600), savunma **Tiryaki Hasan Paşa** (1601).

3 "Hamidiye kahramanı" kimdir?

cevap **Hüseyin Rauf (Orbay)**; aynı kişi Mondros Mütarekesi'ni de imzalamıştır.

4 Medine'yi savaş bittikten sonra da teslim etmeyen komutan?

cevap **Fahreddin Paşa**.

5 Girit'in fethini tamamlayan sadrazam?

cevap **Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa** (1669).

BÖLÜM 4

Millî Mücadele ve Atatürk Dönemi

Mondros'tan TBMM'ye hazırlık dönemi · Cepheler ve muharebeler · Basın, raporlar, cemiyetler · Mondros'tan Lozan'a antlaşmalar · Atatürk dönemi iç ve dış politika

Hazırlık Dönemi: Mondros'tan TBMM'ye

Millî Mücadele, **Mondros Mütarekesi** 30 Ekim 1918 ile başlayan işgallere karşı verilen savaşın genel adıdır; askerî bakımdan **Mudanya Mütarekesi** 11 Ekim 1922, siyasî bakımdan **Lozan Antlaşması** 24 Temmuz 1923 ile sona erer. Bu bölümde savaşın "kâğıt üstündeki hazırlığını" çalışacağız: **Mustafa Kemal**'in Samsun'a çıkışından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar geçen yaklaşık on bir ay. Sınavlarda bu dönem neredeyse her yıl sorulur ve hep aynı mantıkla sorulur: hangi genelge veya kongrede ne ilk kez yapıldı? Tarihleri sırayla bilirsen soruların yarısı kendiliğinden çözülür.

Mondros Mütarekesi ve işgaller

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle İstanbul'un kara bağlantısı koptu; Suriye-Filistin cephesi de çökünce **Ahmed İzzet Paşa** hükümeti ateşkes istedi. Heyetin başında Bahriye Nâzırı **Rauf Bey** (Orbay) vardı; ateşkes, Limni adasındaki Mondros Limanı'nda demirli Agamemnon zırhlısında İngiliz Amirali **Calthorpe** ile imzalandı. Hükümet mütarekeyi "hafif şartlı" diye duyurdu; oysa ordu terhis ediliyor, savaş gemileri teslim ediliyor, Boğazlar açılıyor ve İtilâf devletlerine istedikleri yeri işgal etme yolu açılıyordu.

Agamemnon zırhlısı, Mondros

> ⚠ **Dikkat!** Mondros'un en çok sorulan iki maddesi: 7. madde — İtilâf devletleri güvenliklerini tehdit eden bir durum gördüklerinde herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecekti; 24. madde — Vilâyât-ı Sitte'de (altı doğu vilâyeti) karışıklık çıkarsa buraların bir kısmını işgal hakkı saklı tutuluyordu. Birincisi bütün yurdu, ikincisi bir Ermeni devleti tasarısını ilgilendirir; şıklarda ikisini karıştırma.

İşgaller mütarekenin mürekkebi kurumadan başladı: İngilizler 5 Kasım 1918'de Musul'u aldı, müttefik donanması 13 Kasım 1918'de İstanbul önlerine geldi; Fransızlar Çukurova ve Güneydoğu'ya, İtalyanlar Antalya'ya girdi. Asıl kıvılcım ise Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkması oldu. Gazeteci **Hasan Tahsin**'in ilk kurşunu, ülke çapında mitingler ve

29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta kurulan ilk cephe, direnişin halkın kendi kararıyla başladığını gösterir.

Biliyor muydun? Yıldırım Orduları Komutanı **Mustafa Kemal Paşa**, 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa'ya geldiği gün Kartal istimbotuyla Galata'ya geçerken boğazdaki işgal donanmasını görünce yaveri **Cevat Abbas**'a "Geldikleri gibi giderler" demiştir. Söz, Millî Mücadele'nin ilk işareti olarak anılır.

Mustafa Kemal: Samsun'dan önceki durakları

Defterdeki "gördüğü önemli olaylar" ve "Çanakkale başarıları" kutularının doğrulanmış hâli

- **31 Mart Vakası** 1909: Ayaklanmayı bastıran Hareket Ordusu içinde kurmay başkanı olarak görev aldı; adı geniş çevrelerde ilk kez burada duyuldu.
- **Trablusgarp Savaşı** 1911–1912: İtalyan saldırısına karşı gönüllü olarak gitti; Tobruk'ta çarpıştı, Derne komutanlığı yaptı; bu sırada binbaşılığa yükseldi.
- **Balkan Savaşları** 1912–1913: Bolayır'daki Akdeniz Boğazı kuvvetlerinin harekât şubesi müdürüydü; ardından **Sofya ataşemiliterliğine** atandı 27 Ekim 1913.
- **Çanakkale** 1915: Arıburnu'nda 25 Nisan, Conkbayırı–Anafartalar'da 9–10 Ağustos ve Kireçtepe'de çıkarmaları durduran müdahaleleri yaptı; savaşın kaderini belirleyen komutanlardan biri oldu.
- Sonra Doğu (Muş–Bitlis) ve Suriye-Filistin cephelerinde görev yaptı; mütarekede Yıldırım Orduları Grubu komutanıydı.

Hatırla! Çanakkale'deki dört başarı için defterdeki şifre **KACA**: **K**ireçtepe – **A**rıburnu – **C**onkbayırı – **A**nafartalar. Kronolojik sıra ise Arıburnu → Conkbayırı/Anafartalar → Kireçtepe'dir; şifre sırayı değil listeyi hatırlatır.

Samsun'dan Ankara'ya: genelgeler ve kongreler

Bandırma vapuru · 19 Mayıs 1919

Mustafa Kemal, İstanbul hükümetince 9. Ordu Müfettişi olarak asayişi sağlamak üzere geniş yetkiyle görevlendirildi; 16 Mayıs 1919'da Bandırma vapuruyla yola çıktı, 19 Mayıs 1919 sabahı Samsun'a ulaştı. Bundan sonraki her adım bir öncekinin üzerine kurulur: önce durum tespiti (rapor), sonra halkı uyarma (Havza), ardından yol haritası (Amasya), en sonunda da bu haritayı meşrulaştıran kongreler (Erzurum, Sivas).

Samsun'dan Ankara'ya: her adım bir öncekinin üzerine

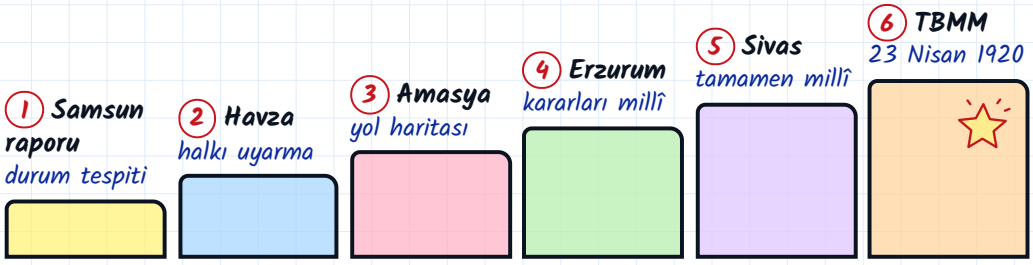

Hazırlık dönemi kronolojisi (1919–1920)

- **15 Mayıs 1919** — **Yunanlılar İzmir'e çıktı**
  Direnişin kıvılcımı
- **19 Mayıs 1919** — **Mustafa Kemal Samsun'da**
  9. Ordu Müfettişi
- **22 Mayıs 1919** — **Samsun raporu**
  İstanbul hükümetine durum tespiti
- **28 Mayıs 1919** — **Havza Genelgesi**
  Protesto mitingleri
- **22 Haziran 1919** — **Amasya Genelgesi**
  21–22 Haziran gecesi yayımlandı
- **23 Tem.–7 Ağu. 1919** — **Erzurum Kongresi**
  Toplanışı bölgesel, kararları millî
- **4–11 Eylül 1919** — **Sivas Kongresi**
  Cemiyetler birleşti
- **20–22 Ekim 1919** — **Amasya Görüşmeleri**
  İstanbul, Temsil Heyeti'ni muhatap aldı
- **16–28 Kasım 1919** — **Sivas'ta Komutanlar Toplantısı**
  Meclisin yeri ve seçimler
- **27 Aralık 1919** — **Temsil Heyeti Ankara'da**
  Ankara merkez oldu
- **12 Ocak 1920** — **Son Osmanlı Mebusan Meclisi açıldı**
  İstanbul
- **28 Ocak 1920** — **Misak-ı Millî kabul edildi**
  17 Şubat'ta ilân
- **16 Mart 1920** — **İstanbul resmen işgal edildi**
  Mebuslar Malta'ya
- **23 Nisan 1920** — **Büyük Millet Meclisi açıldı**
  Ankara

Belge / toplantı	Tarih	Öne çıkan içerik	Neden önemli?
Samsun raporu	22 Mayıs 1919	Bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetleri ve İzmir'in işgaline duyulan tepki İstanbul'a bildirildi; yabancı himayesini öneren İngilizlere "Türklüğün yabancı müdahalesine tahammülü yoktur, millet tek vücuttur" cevabının verildiği aktarıldı.	Mustafa Kemal'in Anadolu'daki ilk resmî değerlendirmesi.

Belge / toplantı	Tarih	Öne çıkan içerik	Neden önemli?
Havza Genelgesi	28 Mayıs 1919	İzmir, Manisa ve Aydın'ın işgaline karşı her yerde protesto mitingleri düzenlenmesi, İstanbul hükümetine ve yabancı temsilciliklere protesto telgrafları çekilmesi, birlik içinde hareket edilmesi istendi.	Halkı millî bilince çağıran ilk genelge; İngilizlerin baskısıyla Mustafa Kemal 8 Haziran 1919'da İstanbul'a geri çağrıldı, dönmedi.
Amasya Genelgesi	22 Haziran 1919	"Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir"; İstanbul hükümeti görevini yapamıyor; "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"; Sivas'ta millî bir kongre toplanacak, her sancaktan üç delege gönderilecek.	Millî Mücadele'nin gerekçesi, amacı ve yöntemi ilk kez yazıya geçti; millî egemenlik fikri ilk kez açıkça söylendi. Bir tür ihtilâl beyannâmesi sayılır.
Erzurum Kongresi	23 Temmuz–7 Ağustos 1919	Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür; manda ve himaye kabul edilemez; Kuvâ-yi Milliye'yi âmil, millî iradeyi hâkim kılmak esastır; Temsil Heyeti seçildi. Mustafa Kemal kongreden önce 8 Temmuz 1919 askerlikten istifa etmişti.	Toplanış şekliyle bölgesel, aldığı kararlarla millî. Manda ilk kez bir kongrede reddedildi; Misak-ı Millî'nin ilk taslağı sayılır.
Sivas Kongresi	4–11 Eylül 1919	Erzurum kararları bütün yurda genişletildi; bütün cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla birleşti; Temsil Heyeti bütün vatanı temsil eder hâle geldi; Amerikan mandası önerisi reddedildi; **İrade-i Milliye** gazetesi çıkarıldı; **Ali Fuat Paşa** Batı Anadolu Umum Kuvâ-yi Milliye komutanı oldu.	Toplanışı ve kararlarıyla tamamen millî ilk kongre; Temsil Heyeti yürütme gücü kullanan bir organa dönüştü.

Belge / toplantı	Tarih	Öne çıkan içerik	Neden önemli?
Amasya Görüşmeleri	20–22 Ekim 1919	Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal ile Rauf Bey, hükümet adına Bahriye Nâzırı **Salih Paşa** görüştü; Sivas kararları genel çizgileriyle kabul edildi, seçimlerin yapılması kararlaştırıldı.	İstanbul hükümeti Temsil Heyeti'ni ilk kez resmen muhatap aldı, dolaylı olarak tanıdı.
Komutanlar Toplantısı (Sivas)	16–28 Kasım 1919	**Kâzım Karabekir** ve Ali Fuat Paşa gibi kolordu komutanlarıyla Mebusan Meclisi'nin toplanma yeri, seçilen mebusların bilgilendirilmesi ve Temsil Heyeti'nin geleceği görüşüldü.	Kritik kararların komutanlarla danışarak alındığını gösterir; ardından Temsil Heyeti Ankara'ya geçti.

> "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır."
> — Amasya Genelgesi, 22 Haziran 1919

Hatırla! Amasya Genelgesi için üç soru: Neden? (vatan ve istiklâl tehlikede, hükümet işlemiyor) → Ne için? (milletin istiklâli) → Nasıl? (milletin azim ve kararıyla, Sivas'ta toplanacak millî kongre). Sınavda "gerekçe-amaç-yöntem" ifadesini görürsen cevap Amasya'dır.

Erzurum mu, Sivas mı?

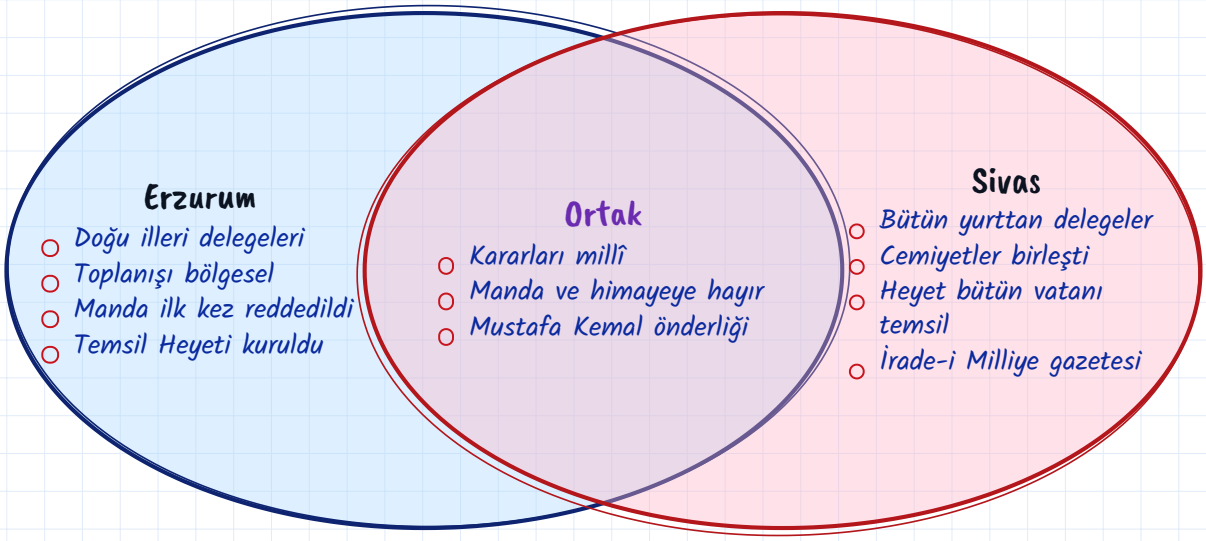

İpucu Kalıp sorular: "Manda ve himaye ilk kez nerede reddedildi?" → Erzurum. "Cemiyetler nerede birleştirildi?" → Sivas. "İstanbul hükümeti Temsil Heyeti'ni ilk kez nerede tanıdı?" → Amasya Görüşmeleri. "Millî egemenliğe ilk vurgu?" → Amasya Genelgesi. "Ulusal bilinci uyandırma, ilk genelge?" → Havza.

Misak-ı Millî, İstanbul'un işgali ve TBMM

Sivas kararları gereğince yapılan seçimlerle son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açıldı. Mustafa Kemal meclisin işgal altındaki İstanbul'da toplanmasına karşıydı; yine de mebuslar Anadolu'daki ilkeleri meclise taşıdılar. 28 Ocak 1920'de kabul edilen, 17 Şubat 1920'de ilân edilen **Misak-ı Millî** (Millî Ant), Millî Mücadele'nin siyasî programıdır. Ana maddeleri:

Misak-ı Millî'nin ana maddeleri

Bölünmez bütün
Mondros imzalandığında Türk askerinin elinde bulunan, çoğunluğu Türk-müslüman topraklar

Halk oylaması
Kars, Ardahan, Batum, Batı Trakya ve Arap nüfuslu yerlerin geleceği

Boğazlar
İstanbul ve Marmara'nın güvenliği sağlanmak şartıyla ticarete açılabilir

Azınlıklar
Komşu ülkelerdeki müslümanlara tanınan haklar ölçüsünde korunur

Kapitülasyonlar
Siyasî, adlî ve malî gelişmemizi engelleyen kayıtlar kabul edilmez

Dikkat! Misak-ı Millî'yi Temsil Heyeti değil, Osmanlı Mebusan Meclisi kabul etti. Mebusların bu cesareti İtilâf devletlerini İstanbul'u resmen işgale yöneltti. "Misak-ı Millî'yi kim ilân etti?" sorusunun cevabı İstanbul'daki meclistir.

İstanbul'un işgalinden Ankara'daki meclise

16 Mart 1920: İstanbul resmen işgal → **Mebuslar tutuklanıp Malta'ya sürüldü** → **19 Mart genelgesi: yeni meclis için seçim** → **11 Nisan: Mebusan Meclisi feshedildi** → **23 Nisan 1920: TBMM açıldı**

İşgal, Ankara'ya olağanüstü yetkili bir meclis açma fırsatı verdi.

TBMM ilk aylarında hem cephe hem iç isyanlarla uğraştı. İstanbul'da Şeyhülislâm **Dürrîzâde Abdullah Efendi**'nin Kuvâ-yi Milliye aleyhindeki fetvasına karşı Ankara Müftüsü **Rifat Börekçi** ve arkadaşlarının hazırladığı, 153 müftünün imzaladığı karşı fetva yayımlandı. Meclis

29 Nisan 1920'de **Hıyânet-i Vataniye Kanunu**'nu çıkardı; asker kaçaklarının çıkardığı isyanlar üzerine 11 Eylül 1920'de **İstiklâl Mahkemeleri** kuruldu; 20 Ocak 1921'de ilk anayasa **Teşkilât-ı Esâsiye** kabul edildi (egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, güçler birliği).

Özet / Kendini Dene

1 İlk genelge?

cevap Havza 28 Mayıs 1919.

2 Millî egemenlik ve "gerekçe-amaç-yöntem"?

cevap Amasya 22 Haziran 1919.

3 Manda ilk kez nerede reddedildi?

cevap Erzurum.

4 Bütün cemiyetler nerede birleşti?

cevap Sivas.

5 Temsil Heyeti hangi görüşmede tanındı?

cevap Amasya Görüşmeleri 20–22 Ekim 1919.

6 Misak-ı Millî'yi kim kabul etti?

cevap Son Osmanlı Mebusan Meclisi 28 Ocak 1920.

7 TBMM hangi olaydan sonra açıldı?

cevap İstanbul'un resmen işgali 16 Mart 1920; açılış 23 Nisan 1920.

Cepheler ve Muharebeler

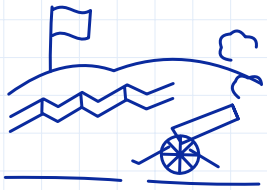

Millî Mücadele üç cephede birden verildi: **Doğu**'da Ermenilere, **Güney**'de Fransızlara ve onlarla iş birliği yapan Ermeni birliklerine, **Batı**'da Yunanlılara karşı. Doğu ve Güney cepheleri Ankara'ya hem toprak hem diplomasi kazandırdı; savaşın kaderi ise Batı Cephesi'nde belirlendi. Bu bölümde her muharebeyi dört soruyla öğren: **Tarih ve komutan? Savunma mı taarruz mu? Hangi söz? Sonrasında ne oldu?** Sonuç kısmı en çok soru getiren kısımdır.

Üç cephe, üç kapanış

Doğu
Ermeniler · Kâzım Karabekir → Gümrü
3 Aralık 1920

Güney
Fransızlar · Kuvâ-yi Milliye → Ankara
20 Ekim 1921

Batı
Yunanlılar · düzenli ordu → Mudanya
1922, Lozan

Cephe	Karşı taraf · Türk komutanı	Önemli olaylar	Nasıl kapandı?
Doğu	Ermeniler · **Kâzım Karabekir** (IS. Kolordu, düzenli birlikler)	Sarıkamış 29 Eylül 1920, Kars 30 Ekim 1920 ve Gümrü alındı.	**Gümrü Antlaşması** 3 Aralık 1920: TBMM'nin imzaladığı ilk antlaşma; buradaki silâhlar Batı'ya kaydırıldı.
Güney	Fransızlar ve Ermeni birlikleri · düzenli ordu yoktu, halk Kuvâ-yi Milliye ile savaştı	Maraş 12 Şubat 1920, Urfa 11 Nisan 1920 kurtuldu; Antep uzun kuşatmadan sonra 9 Şubat 1921'de teslim oldu. TBMM 6 Şubat 1921'de Antep'e "Gazi" unvanı verdi.	**Ankara Antlaşması** 20 Ekim 1921: Fransa Anadolu'dan çekildi.
Batı	Yunanlılar · önce Kuvâ-yi Milliye, sonra düzenli ordu (**İsmet Bey**, **Refet Bey**; 1921'den itibaren Başkomutan Mustafa Kemal)	I. ve II. İnönü, Kütahya-Eskişehir, Sakarya, Büyük Taarruz.	**Mudanya Mütarekesi** 11 Ekim 1922, ardından **Lozan Antlaşması**.

Biliyor muydun? Maraş'ta direnişi başlatan olaylardan biri, Uzunoluk Camii'nde ücretsiz imamlık yapıp yakındaki dükkânında süt satan Sütçü İmam'ın bir Türk kadınına sataşanlara karşı koymasıdır. Maraş sonraki yıllarda "Kahraman", Urfa "Şanlı", Antep ise savaşın içinde 1921 "Gazi" unvanını aldı.

Şehirlere verilen unvanlar

Kahraman
Maraş · kurtuluş
12 Şubat 1920

Şanlı
Urfa · kurtuluş
11 Nisan 1920

Gazi
Antep · TBMM
6 Şubat 1921'de verdi

Kuvâ-yi Milliye'den düzenli orduya

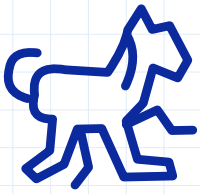

Gönüllü birlikler: Kuvâ-yi Milliye

İşgalin ilk aylarında ordu terhis edilmiş olduğundan direnişi gönüllü birlikler, yani Kuvâ-yi Milliye üstlendi. Ayvalık'ta **Ali Bey** (Çetinkaya), Soma'da **Kâzım Bey** (Özalp), Ege'de Yörük Ali ve Demirci Mehmed Efe gibi önderler cepheler kurdu; **Çerkez Ethem**'in Kuvâ-yi Seyyâre'si iç isyanların bastırılmasında büyük iş gördü. Fakat bu birlikler düzenli bir savaşta Yunan ordusunu durduramadı; 24 Ekim 1920'deki Gediz Taarruzu'nun başarısızlığı bunu açıkça gösterdi. Bunun üzerine Batı Cephesi ikiye ayrıldı (kuzey İsmet Bey'e, güney Refet Bey'e verildi), çeteler dağıtılıp orduya katıldı. Emirlere direnen Çerkez Ethem ve kardeşleri Ocak 1921'de Yunanlılara sığındı.

Kuvâ-yi Milliye ile düzenli ordu

Kuvâ-yi Milliye
- Yerel ve gönüllü; hızla kuruldu
- Düşmanı oyaladı, halka moral verdi
- İç isyanların bastırılmasında etkili
- Merkezî komuta ve disiplin zayıf
- Büyük meydan savaşına uygun değildi

↔

Düzenli ordu
- TBMM'ye bağlı, merkezî komutalı
- İlk sınavı I. İnönü Ocak 1921
- Seferberlik, Tekâlif-i Milliye ile beslendi
- Savunmadan taarruza geçebildi
- Zaferi Büyük Taarruz'la kazandı

Batı Cephesi muharebeleri

Batı Cephesi'nin seyri

I. İnönü (savunma, zafer) → II. İnönü (savunma, zafer) → Kütahya-Eskişehir (geri çekilme) → Sakarya (son savunma, zafer) → Büyük Taarruz (taarruz, kesin zafer)

Savunmadan taarruza geçiş Sakarya'dan sonra gerçekleşti.

Muharebe	Komutan · sonuç	Söz · kilit mevki	Sonrasında gelişenler
I. İnönü 6–11 Ocak 1921	Batı Cephesi Komutanı Albay **İsmet Bey**; savunma, zafer	İnönü mevzileri; düzenli ordunun ilk sınavı	**Teşkilât-ı Esâsiye** kabul edildi 20 Ocak 1921; **Londra Konferansı** toplandı 21 Şubat–12 Mart 1921; **Afganistan ile Dostluk Antlaşması** 1 Mart 1921; **İstiklâl Marşı** kabul edildi 12 Mart 1921; **Moskova Antlaşması** 16 Mart 1921. İsmet Bey mirlivalığa (paşalığa) yükseltildi.

Muharebe	Komutan · sonuç	Söz · kilit mevki	Sonrasında gelişenler
II. İnönü 23 Mart–1 Nisan 1921	İsmet Paşa; savunma, zafer	Kilit tepe Metristepe bir ara düştü, karşı taarruzla durum kurtarıldı. Mustafa Kemal'in telgrafı: "Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz."	Fransızlar Zonguldak'tan, İtalyanlar Güney Anadolu'dan çekilmeye başladı; İstanbul'daki müttefik yüksek komiserleri Türk-Yunan savaşında tarafsızlıklarını ilân etti 18 Mayıs 1921.
Kütahya-Eskişehir 10–24 Temmuz 1921	İsmet Paşa; yenilgi, ordu Sakarya'nın doğusuna çekildi	Mustafa Kemal'in çekilme kararı: araya mesafe koyup orduyu korumak	**Başkomutanlık Kanunu** 5 Ağustos 1921; **Tekâlif-i Milliye Emirleri** 7–8 Ağustos 1921; meclisin Kayseri'ye taşınması tartışıldı. Muharebeler sürerken Ankara'da I. Maarif Kongresi toplandı 15 Temmuz 1921.
Sakarya Meydan Muharebesi 23 Ağustos–13 Eylül 1921	Başkomutan **Mustafa Kemal Paşa**; önce savunma, sonra karşı taarruz, zafer	"Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır." Batı Cephesi karargâhı Alagöz'de; Duatepe gibi tepelerde çetin çarpışmalar	Mustafa Kemal'e Gazi unvanı ve mareşal rütbesi 19 Eylül 1921; **Kars Antlaşması** 13 Ekim 1921; **Ankara Antlaşması** 20 Ekim 1921; İngiltere ile esir değişimi 23 Ekim 1921; **Ukrayna Antlaşması** 2 Ocak 1922.
Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi 26 Ağustos–9 Eylül 1922	Başkomutan Mareşal Gazi Mustafa Kemal; taarruz, kesin zafer	Taarruz Kocatepe'den yönetildi; 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muharebesi; 1 Eylül "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!"; 9 Eylül 1922 İzmir	**Fevzi Paşa** mareşalliğe, İsmet Paşa ferikliğe yükseldi; askerî mücadele bitti; **Mudanya Mütarekesi** 11 Ekim 1922 ile Doğu Trakya savaşılmadan kazanıldı.

> "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır."
> — Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi (1921)

Hatırla! Defterdeki şifre **MİLAT** — I. İnönü "asıl milâdımız"dır, çünkü zaferin ardından gelen beş gelişmeyi toplar: **M**oskova Antlaşması – **İ**stiklâl Marşı'nın kabulü – **L**ondra Konferansı – **A**fganistan ile Dostluk Antlaşması – **T**eşkilât-ı Esâsiye. (Doğru sıralama: Teşkilât-ı Esâsiye 20 Ocak → Londra 21 Şubat → Afganistan 1 Mart → İstiklâl Marşı 12 Mart → Moskova 16 Mart 1921.)

Hatırla! Düzenli ordunun karnesi (defterdeki kutu): I. İnönü ilk zafer · II. İnönü ikinci zafer · Kütahya-Eskişehir düzenli ordunun tek büyük yenilgisi · Sakarya son savunma savaşı · Büyük Taarruz düşmanı yurttan atan taarruz. Sakarya için bir de şu cümleyi ezberle: 1683 Viyana bozgunundan beri süren geri çekiliş Sakarya'da durdu.

Cephe ile masa arasında (1921–1922)

- **6–11 Ocak 1921** — I. İnönü (ilk zafer)
- **20 Ocak 1921** — Teşkilât-ı Esâsiye
- **21 Şubat 1921** — Londra Konferansı
- **1 Mart 1921** — Afganistan ile Dostluk Antl.
- **12 Mart 1921** — İstiklâl Marşı kabul edildi
- **16 Mart 1921** — Moskova Antlaşması
- **23 Mart–1 Nisan 1921** — II. İnönü (makûs talih)
- **10–24 Temmuz 1921** — Kütahya-Eskişehir (geri çekilme)
- **5 Ağustos 1921** — Başkomutanlık Kanunu
- **23 Ağu.–13 Eyl. 1921** — Sakarya (22 gün)
- **13 / 20 Ekim 1921** — Kars · Ankara antlaşmaları
- **26 Ağu.–9 Eyl. 1922** — Büyük Taarruz (İzmir, 9 Eylül)
- **11 Ekim 1922** — Mudanya Mütarekesi

22 gün
Sakarya: aralıksız süren meydan muharebesi (subay muharebesi)

3 ay
Başkomutanlık Kanunu'nun ilk süresi

10 emir
Tekâlif-i Milliye Emirleri (7–8 Ağustos 1921)

%40
Tüccar ve halktaki yiyecek-giyecek stoklarına el kondu (taşıtlarda %20)

Sakarya öncesi tedbirler

- **Başkomutanlık Kanunu** 5 Ağustos 1921: Meclis, bütün yetkilerini üç ay için Mustafa Kemal'e devretti; başkomutanın emirleri kanun hükmündeydi. Süre 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922 ve 6 Mayıs 1922'de üçer ay uzatıldı, 20 Temmuz 1922'de **süresiz** hâle getirildi.
- **Tekâlif-i Milliye Emirleri** 7–8 Ağustos 1921: Her aileden bir takım çamaşır ve çorap, yiyecek-giyecek stoklarının %40'ı, taşıt ve hayvanların %20'si ordu adına toplandı; silâh ve cephanenin üç gün içinde teslimi istendi. Emirlere uymayanlar İstiklâl Mahkemelerinde yargılandı.
- Ordunun Sakarya'nın doğusunda yeniden düzenlenmesi; meclisin Kayseri'ye taşınması düşünüldü ama Ankara'da kalındı.

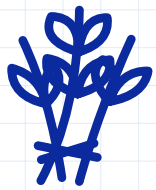

Tekâlif-i Milliye: stokların %40'ı

⚠ **Dikkat!** Defterde Kütahya-Eskişehir sonrasına "İstiklâl Mahkemeleri, Firariler Hakkında Kanun" da yazılmış. Bu yanlış: Firariler hakkındaki kanunla **İstiklâl Mahkemeleri** 11 Eylül 1920'de kuruldu; Sakarya öncesinde yeni kurulmadı, yalnızca Tekâlif emirlerinin uygulanmasında görev yaptı. Aynı şekilde "Büyük Taarruz'dan sonra başkomutanlık süresi uzadı" bilgisi de yanlıştır: süre Büyük Taarruz'dan **önce**, 20 Temmuz 1922'de süresiz yapılmıştı.

YURT üç savaşla anılır

Açan	Tutan	Kurtaran
Malazgirt 1071	Miryokefalon 1176	Büyük Taarruz 1922

💡 **Hatırla!** Defterin çizgili kutusu: yurdu **AÇAN** Malazgirt, **TUTAN** Miryokefalon, **KURTARAN** Büyük Taarruz. Balıkçının "Bende kefal tutan Miryo" esprisi, Miryokefalon = TUTAN eşleşmesini hatırlatır.

🎯 **İpucu** Sorular çoğu zaman bir **söz** veya **sonuç** verip muharebeyi sorar: "makûs talih" → II. İnönü; "sath-ı müdafaa" → Sakarya; "ilk hedefiniz Akdeniz" → Büyük Taarruz; "Gazi unvanı ve mareşallik" → Sakarya; "Fevzi Paşa'ya mareşallik" → Büyük Taarruz; "Kars ve Ankara antlaşmaları" → Sakarya sonrası; "MİLAT" gelişmeleri → I. İnönü sonrası.

Özet / Kendini Dene

1 Doğu Cephesi hangi antlaşmayla kapandı?

cevap Gümrü 3 Aralık 1920.

2 Güney'de düzenli ordu var mıydı?

cevap Hayır, Kuvâ-yi Milliye; Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 ile kapandı.

3 Düzenli orduya geçişi hızlandıran başarısızlık?

cevap Gediz Taarruzu 24 Ekim 1920.

4 Başkomutanlık Kanunu ne zaman süresiz oldu?

cevap 20 Temmuz 1922.

5 Kütahya-Eskişehir sırasında toplanan kongre?

cevap I. Maarif Kongresi 15 Temmuz 1921.

Basın, Raporlar ve Cemiyetler

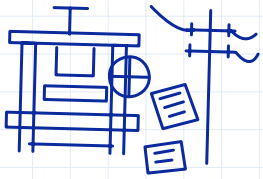

Kamuoyu da bir cephe

Millî Mücadele yalnız cephede değil, kamuoyunda da kazanıldı. Mustafa Kemal gazete çıkarmayı ve haber ajansı kurmayı bir savaş aracı olarak gördü; İstanbul basınının bir kısmı ise işgalcilerin yanında yer aldı. Aynı dönemde yabancı heyetlerin hazırladığı raporlar, işgallerin haksızlığını dünyaya belgeledi. Bu bölümde üç listeyi karıştırmadan öğreneceğiz: yararlı-zararlı cemiyetler, destekçi-karşıt basın, raporlar.

Cemiyetler

Millî cemiyetler ve zararlı cemiyetler

Millî (yararlı) cemiyetler

- Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri: İzmir, Trakya-Paşaeli, Vilâyât-ı Şarkiyye (Doğu illeri), Kilikyalılar
- Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye
- Redd-i İlhak cemiyetleri (Balıkesir, Denizli...)
- Millî Kongre ve Karakol cemiyetleri (İstanbul)
- Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
- Sivas'ta hepsi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde birleşti

↔

Zararlı cemiyetler

- Azınlıkların: Mavri Mira, Etnik-i Eterya, Pontus (Rum); Taşnak ve Hınçak (Ermeni); Alyans İsrailit (Yahudi)
- İngiliz Muhipleri Cemiyeti (İngiliz himayesi)
- Wilson Prensipleri Cemiyeti (Amerikan mandası)
- Teâli-i İslâm, Kürt Teâli
- Nigehban (Askerî) Cemiyeti
- Hürriyet ve İtilâf Fırkası çevresi

⚠ **Dikkat!** Millî cemiyetlerin ortak zaafı bölgesel olmalarıdır: her biri kendi yöresini kurtarmaya çalıştı. Bu dağınıklığı Sivas Kongresi giderdi. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin üyeleri çoğunlukla aydınlardı; amaçları bağımsızlık değil Amerikan mandası olduğu için zararlılar arasında sayılır.

Millî Mücadele'yi destekleyen basın

Millî Mücadele basınının dört direği

İrade-i Milliye
Sivas, 14 Eylül 1919 · Millî Mücadele'nin ilk gazetesi

Hâkimiyet-i Milliye
Ankara, 10 Ocak 1920 · yarı resmî organ; 1934'te Ulus

Anadolu Ajansı
Ankara, 6 Nisan 1920 · Halide Edib ve Yunus Nadi'nin fikri

Sebîlürreşâd
Eşref Edib ve Mehmed Âkif · Kastamonu ve Ankara'da yayımlandı

Yayın	Nerede · kim	Akılda kalacak bilgi
İrade-i Milliye	Sivas, 14 Eylül 1919; Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal kurdurdu	Sivas Kongresi kararıyla çıkarıldı; Millî Mücadele'nin sözcülüğünü yapan ilk gazete. Mustafa Kemal "benim gazetem" diye anardı; ilk başyazıları onun tarafından yazdırıldı.

Yayın	Nerede · kim	Akılda kalacak bilgi
Hâkimiyet-i Milliye	Ankara, 10 Ocak 1920; Mustafa Kemal çıkardı	İrade-i Milliye'nin devamı; Temsil Heyeti Ankara'ya geldikten sonra çıktı. TBMM hükümetinin yarı resmî yayın organı; 1934'te Ulus adını aldı.
Anadolu Ajansı	Ankara, 6 Nisan 1920	Fikir, **Halide Edib** ile **Yunus Nadi**'nin Geyve-Akhisar istasyonundaki konuşmasında doğdu; Mustafa Kemal'in kararıyla kuruldu. Millî Mücadele'yi yurda ve dünyaya duyurdu.
Sebîlürreşâd	İstanbul'da 1908'de **Sırât-ı Müstakîm** adıyla başladı; **Eşref Edib** (Fergan) sahibi, **Mehmed Âkif** başyazarı	Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'da ve Ankara'da yayımlandı. Âkif'in Kastamonu Nasrullah Camii'nde Sevr'in felâketini anlatan vaazı bu dergiyle yurda yayıldı.
Açıksöz	Kastamonu, 1919; **Hüsnü Açıksöz**	Kuzeybatı Anadolu'nun en etkili gazetesi; Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sesi oldu.
Albayrak	Erzurum; **Süleyman Necati**	Doğu illerinin Müdafaa-i Hukuk hareketinin güçlü sesi; kongreler döneminin önemli yayın organı.
Hadisat ve **Le Pays** (Vatan)	İstanbul; Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti	Cemiyet fikirlerini Türkçe Hadisat (**Süleyman Nazif**) ve Fransızca Le Pays ile yaydı; Doğu illerinin Türklüğünü savundu.
Yeni Gün	İstanbul'dan Ankara'ya taşındı; **Yunus Nadi**	Ankara'da Millî Mücadele'yi destekleyen gazetelerden.
İkdam	İstanbul, 1894–1928; kurucusu **Ahmed Cevdet**	Mütarekede **Yakup Kadri** (Karaosmanoğlu) yönetiminde millî çizgiye geçti; Ankara'ya ilk muhabir gönderen İstanbul gazetesi.
Vakit	İstanbul; 1917'den itibaren **Hakkı Tarık Us** ve **Asım Us**; başyazar **Ahmet Emin** (Yalman)	Millî Mücadele'yi bütün gücüyle destekledi.
İleri	İstanbul, 1918–1924; başyazar **Celâl Nuri**	Bir süre **Âtî** adıyla çıktı; ilk cephe haberlerini veren gazete; TBMM hükümetince maddî olarak desteklendi.
Akşam	İstanbul, 1918; Necmettin Sadak, Falih Rıfkı ve arkadaşları	Millî Mücadele'yi güçlü biçimde destekledi.
Tasvir-i Efkâr	İstanbul; Ebüzziya Tevfik'in oğulları	Sivas Kongresi'ne muhabir gönderdi; Mustafa Kemal'in resmi ve biyografisini ilk yayımlayan gazete olarak anılır.
Minber	İstanbul, 1918; **Ali Fethi** (Okyar) ile birlikte	Mustafa Kemal'in ortak olduğu ve adını koyduğu gazete (mütareke günleri).

Yayın	Nerede · kim	Akılda kalacak bilgi
Küçük Mecmua	Diyarbakır, 1922–1923; **Ziya Gökalp**	Gökalp'in Türkçülük fikirlerini Anadolu'da yaydığı dergi.

⚠ **Dikkat!** Defterdeki üç yanlış: (1) İkdam'ı Yunus Nadi değil **Ahmed Cevdet** kurdu; Yunus Nadi'nin gazetesi Yeni Gün'dür. (2) İstiklâl Marşı ilk olarak Açıksöz'de değil, 17 Şubat 1921'de Ankara'da Sebîlürreşâd ve Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlandı; Açıksöz 21 Şubat'te yayımladı. (3) Tanin 1908'de **Hüseyin Cahit** (Yalçın) ve arkadaşlarınca çıkarıldı, ama 31 Ekim 1918–14 Ekim 1922 arasında yayımlanmadı; bu yüzden Millî Mücadele basını listesine konmaz.

⚠ Millî Mücadele'ye karşı yayınlar

Millî Mücadele'ye karşı yayınlar

Alemdar · İstanbul
Başyazar **Refi Cevat** Ulunay; kurtuluşu İngiliz desteğinde gördü

Peyâm-ı Sabah · İstanbul
Başyazar **Ali Kemal**; Kuvâ-yi Milliye'yi "cinnet" diye niteledi

Türkçe İstanbul
Said Molla; İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucularından

Aydede ve Ümit
Mizah dergisi Aydede (**Refik Halit** Karay) ve Ümit dergisi (İstanbul)

İrşad ve Selâmet
Balıkesir ve Trabzon; ikisi de Ömer Feyzi'nin

Ferda ve Adana Postası
Adana; Fransızlarla iş birliği yaptı

🔍 **Biliyor muydun?** İstiklâl Marşı yarışmasına 724 şiir katıldı, fakat hiçbiri beğenilmedi. Maarif Vekili **Hamdullah Suphi**, **Hasan Basri** (Çantay) aracılığıyla Âkif'i ikna etti. Marş 12 Mart 1921'de kabul edildi; Âkif 500 liralık ödülü fakir kadın ve çocuklara iş öğreten Dârülmesâî'ye bağışladı.

724
İstiklâl Marşı yarışmasına katılan şiir

12 Mart 1921
Marşın TBMM'de kabulü

500 lira
Âkif'in Dârülmesâî'ye bağışladığı ödül

Raporlar

Raporları çalışırken iki soruyu ayır: kim hazırladı (Türk mü yabancı mı, yerel mi uluslararası mı) ve ne tespit etti. Sınavda en sık sorulanlar Amiral Bristol ve General Harbord raporlarıdır; çünkü ikisi de İtilâf tarafında olan bir devletin (ABD) Türk tezini doğrulayan tespitler yapmasıdır.

Rapor	Kim · ne zaman	Ana tespit	Önemi
Samsun raporu	Mustafa Kemal, 22 Mayıs 1919	Bölgedeki işgal ve karışıklıkları, İzmir'in işgaline tepkiyi İstanbul hükümetine bildirdi.	Anadolu'dan gönderilen ilk resmî durum raporu.
Dr. Esat Işık raporu	Millî Kongre Cemiyeti kurucularından **Esat Işık**, İzmir'in işgalinden sonra	İzmir'in ve Batı Anadolu'nun işgalinin haksız olduğunu anlattı.	Türk tarafının hazırladığı yerel rapor olarak anılır.
Amiral Bristol raporu	İzmir'in işgalini inceleyen müttefik tahkik heyeti; başkan ABD Yüksek Komiseri Amiral **Mark Bristol**, 1919	İşgalin haksız olduğu, Yunan askerlerinin şiddete başvurduğu tespit edildi.	İşgalin haksızlığını ortaya koyan uluslararası rapor; Millî Mücadele'nin haklılığının belgesi.
General Harbord raporu	ABD Başkanı Wilson'un görevlendirdiği heyet, Gen. **James Harbord**, 1919; Mustafa Kemal ile Sivas'ta 20 Eylül 1919'da görüştü	Doğu Anadolu'da kurulmak istenen Ermeni devleti ve Amerikan mandası için saha incelemesi yaptı; Ermeni iddialarının gerçeği yansıtmadığı ortaya çıktı.	Doğu'daki Ermeni faaliyetlerinin haksızlığını gösteren rapor olarak anılır.
Milne Hattı	İngiliz Generali **George Milne**, Ekim–Kasım 1919	Yunan işgal bölgesinin sınırını çizdi, Yunanlıların iç bölgelere ilerlemesini sınırlamak istedi.	Yunanlılar hattı 1920 yazında aştı; İtilâf'ın Yunan ilerlemesini onaylaması anlamına geldi.
Sandler raporu	Milletler Cemiyeti raportörü İsveçli **Rickard Sandler**, Konsey'de kabul 27 Ocak 1937	İskenderun Sancağı (Hatay) iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağlı "ayrı bir varlık" olacak; resmî dil Türkçe.	Hatay'da Türk tezinin uluslararası alanda kabulüne giden ilk adım (Millî Mücadele değil, Atatürk dönemi dış politikası konusudur).

Raporlar tek bakışta

Samsun raporu
Mustafa Kemal · Anadolu'dan ilk resmî durum raporu

Dr. Esat Işık
Türk tarafı, yerel: İzmir'in işgali haksız

Amiral Bristol
Uluslararası: işgal haksız, Yunan şiddeti belgelendi

General Harbord
ABD heyeti: Ermeni iddiaları gerçeği yansıtmıyor

Milne Hattı
Yunan işgal bölgesinin sınırı 1919

Sandler
Hatay: "ayrı varlık" 1937, Atatürk dönemi

⚠ **Dikkat!** Defterde rapor listesine konan Monroe Doktrini bir rapor değil, ABD'nin 1823'te ilân ettiği yalnızlık (Amerika kıtası dışına karışmama) politikasıdır. Konuyla bağı şudur: ABD Senatosu bu gelenek nedeniyle Anadolu'da manda üstlenmeyi kabul etmedi, Harbord raporu da uygulamaya geçmedi.

İzmir'in işgaline dair iki rapor

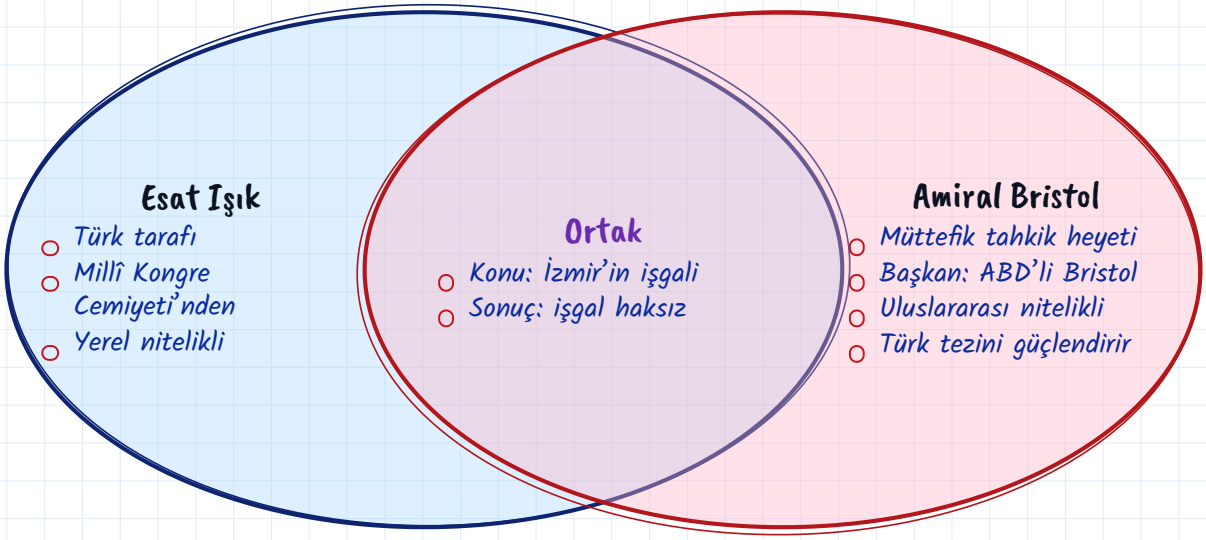

Özet / Kendini Dene

1 Millî Mücadele'nin ilk gazetesi?

cevap İrade-i Milliye (Sivas).

2 TBMM'nin yarı resmî organı, sonradan Ulus?

cevap Hâkimiyet-i Milliye.

3 Anadolu Ajansı'nın kuruluşu?

cevap 6 Nisan 1920; Halide Edib ve Yunus Nadi.

4 Karşıt basının iki simgesi?

cevap Alemdar ve Peyâm-ı Sabah (Ali Kemal).

5 İşgalin haksızlığını gösteren uluslararası rapor?

cevap Amiral Bristol.

6 Hatay için Milletler Cemiyeti raporu?

cevap Sandler 1937.

Antlaşmalar: Mondros'tan Lozan'a

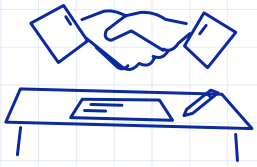

Antlaşmaları bir zincir gibi düşün: **Mondros** Osmanlı'yı savunmasız bıraktı, **Sevr** parçalanmayı kâğıda döktü; TBMM ise önce doğu ve güneyde sınırlarını güvenceye alan antlaşmalar imzaladı (Gümrü, Moskova, Kars, Ankara), ardından askerî zaferi **Mudanya** ile, siyasî zaferi **Lozan** ile tescil ettirdi. Her antlaşmada şu üçünü sor: Taraflar kim? Ne kazanıldı / ne kaybedildi? İlk neyi temsil ediyor?

Antlaşma	Ne zaman · taraflar	Temel hükümler	Önemi
Mondros Mütarekesi	30 Ekim 1918; Osmanlı – İtilâf devletleri (Amiral Calthorpe)	Ordu terhis, gemiler teslim, Boğazlar açık; 7. madde stratejik noktaları, 24. madde altı doğu vilâyetini işgale açtı.	Osmanlı Devleti fiilen sona erdi; işgallerin hukukî kılıfı oldu.
Sevr Antlaşması	10 Ağustos 1920; İstanbul hükümeti – İtilâf devletleri	Doğu Trakya ve İzmir çevresi Yunanistan'a; doğuda Ermeni devleti ve Kürt özerkliği; Boğazlar uluslararası komisyona; kapitülasyonlar genişletildi.	Mebusan Meclisi kapalı olduğundan onaylanmadı, hukuken geçersiz ("ölü doğmuş") kaldı; TBMM imzalayanları vatan haini saydı.
Gümrü Antlaşması	3 Aralık 1920; TBMM – Ermenistan	Kars, Sarıkamış, Kağızman, Iğdır geri alındı; Ermenistan Sevr'den vazgeçti.	TBMM'nin imzaladığı ilk antlaşma, ilk askerî-siyasî başarı; Doğu Cephesi kapandı.

Antlaşma	Ne zaman · taraflar	Temel hükümler	Önemi
Moskova Antlaşması	16 Mart 1921; TBMM – Sovyet Rusya	Kars ve Ardahan Türkiye'de, Batum Gürcistan'a bırakıldı; Rusya Misak-ı Millî'yi tanıdı, kapitülasyonları geçersiz saydı, silâh ve para yardımı verdi.	TBMM'yi tanıyan ilk büyük devlet; Misak-ı Millî'den ilk taviz (Batum).
Kars Antlaşması	13 Ekim 1921; TBMM – Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan (Rusya'nın katılımıyla)	Moskova hükümleri Kafkas cumhuriyetlerince onaylandı.	Bugünkü doğu sınırı kesinleşti.
Ankara Antlaşması (Ankara İtilâfnâmesi)	20 Ekim 1921; TBMM – Fransa	Fransa Güney Anadolu'dan çekildi; Suriye sınırı çizildi; İskenderun ve Antakya'da Türkçe ve Türk kültürünü koruyan özel bir yönetim öngörüldü.	Misak-ı Millî'yi dolaylı tanıyan ilk İtilâf devleti; İtilâf cephesi bölündü. Hatay sınır dışında kaldı (Misak-ı Millî'den taviz).
Mudanya Mütarekesi	11 Ekim 1922; TBMM – İngiltere, Fransa, İtalya (Yunanistan dolaylı)	Doğu Trakya Meriç'e kadar TBMM'ye bırakıldı; İstanbul ve Boğazlar barışa kadar İtilâf denetiminde kaldı.	Askerî mücadeleyi bitirdi; Doğu Trakya savaşılmadan kazanıldı; İstanbul hükümeti etkisiz kaldı.
Lozan Antlaşması	24 Temmuz 1923; Türkiye – İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti	Aşağıdaki başlıkta ayrıntılı.	Yeni Türk devletinin bağımsızlığının uluslararası tescili; Sevr'in yerine geçti.

Osmanlı Devleti'nin sona erişi (sınav kalıbı)

Mondros 1918: fiilen → **Mudanya 1922: İstanbul hükümeti devreden çıktı** → **1 Kasım 1922: saltanat kaldırıldı** → **17 Kasım 1922: VI. Mehmed ülkeyi terk etti**

Defterdeki kutu: Mondros ile fiilen, Mudanya ile hukuken, saltanatın kaldırılmasıyla resmen.

⚠ **Dikkat!** Ders kitaplarının kalıbı "Mondros ile fiilen, Mudanya ile hukuken, saltanatın kaldırılmasıyla resmen sona erdi" şeklindedir ve şıklarda böyle beklenir. Yine de bil: TBMM'nin 1 Kasım 1922 kararı metninde Osmanlı saltanatının hukuken sona erdiği ve İstanbul hükümetinin 16 Mart 1920'den beri tarihe karışmış sayıldığı yazılıdır. Soru hangi ifadeyi kullanıyorsa ona göre düşün.

Lozan Barış Antlaşması

Konferans 20 Kasım 1922'de açıldı ve iki dönem sürdü. Türk heyetinin başında **İsmet Paşa** vardı; ikinci delege **Rıza Nur**, üçüncü delege **Hasan Saka** idi. İngiltere adına **Lord Curzon** konferansı yönetmek istedi. Adalar, Musul, kapitülasyonlar ve Yunanistan'dan istenen savaş tazminatı üzerinde anlaşılamayınca görüşmeler 4 Şubat 1923'te kesildi; 23 Nisan 1923'te yeniden başladı. Tazminat meselesi Yunanistan'ın Karaağaç'ı Türkiye'ye bırakmasıyla çözüldü; Irak sınırında ise anlaşılamadı. Antlaşma 24 Temmuz 1923'te imzalandı ve TBMM'de 23 Ağustos 1923'te 14'e karşı 213 oyla onaylandı.

Lozan · 24 Temmuz 1923

143	17	2	213–14
Esas antlaşmanın madde sayısı	Esas antlaşmaya ekli sözleşme ve protokol	Konferans dönemi (ara: 4 Şubat–23 Nisan 1923)	TBMM onay oyu

- **Sınırlar:** Yunanistan ile Meriç nehri sınır, Karaağaç Türkiye'de; Gökçeada ve Bozcaada (Tavşan adalarıyla) Türkiye'de, öteki Ege adaları Yunanistan'a; Rodos ve Oniki Ada İtalya'da; Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçişi kabul edildi. Suriye sınırı **Ankara Antlaşması** 1921 çizgisi; Irak sınırı dokuz ay içinde İngiltere ile görüşülecekti. Bulgaristan sınırı mevcut hâliyle kabul edildi.
- **Kapitülasyonlar:** 28. maddeyle tamamen kaldırıldı.
- **Azınlıklar:** Yalnız müslüman olmayanlar azınlık sayıldı; Türk vatandaşıdırlar. Fener Rum Patrikhanesi siyasî rolü olmamak şartıyla İstanbul'da kaldı.
- **Nüfus mübadelesi:** 30 Ocak 1923 tarihli sözleşmeyle Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler değiştirildi; İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri (établi) mübadele dışında tutuldu.
- **Boğazlar:** Geçiş serbest; bir Türk başkanın yönettiği uluslararası komisyon, iki yakada askersiz bölge. (Bu kısıt 1936'da Montrö ile kalktı.)
- **Osmanlı borçları:** Osmanlı'dan ayrılan devletler arasında paylaştırıldı; Türkiye payını taksitle ödeyecekti.

Sevr ile Lozan

Sevr 10 Ağustos 1920
- İstanbul hükümeti imzaladı
- Doğu Trakya ve İzmir çevresi Yunanistan'a
- Doğuda Ermeni devleti ve Kürt özerkliği
- Boğazlar uluslararası komisyona
- Kapitülasyonlar genişletildi
- Onaylanmadı; hukuken geçersiz kaldı

↔

Lozan 24 Temmuz 1923
- TBMM hükümeti imzaladı
- Meriç sınır; Karaağaç Türkiye'de
- Azınlık: yalnız gayrimüslimler, Türk vatandaşı
- Türk başkanlı komisyon, askersiz bölge
- Kapitülasyonlar tamamen kaldırıldı
- TBMM 213'e karşı 14 oyla onayladı

AKSİ: Lozan'da lehimize sonuçlananlar

Azınlıklar
Yalnız gayrimüslimler; Türk vatandaşı, yabancı himayesi yok

Kapitülasyonlar
Tamamen kaldırıldı

Sınırlarımız
Meriç, Karaağaç, Gökçeada-Bozcaada güvenceye alındı

İstanbul
Müttefikler çekildi; Türk birlikleri 6 Ekim 1923'te girdi

HIRBO: Lozan'dan sonraya kalan meseleler

Hatay
Lozan'da ele alınmadı; 1939

Irak sınırı / Musul
Dokuz aya bırakıldı; 1926

Rum-Türk nüfus mübadelesi
Étabi tartışması; 1930

Boğazlar
Egemenliği kısıtlayan statü; 1936 Montrö

Osmanlı borçları
Ödeme şekli; 1928 Paris anlaşması

Yabancı okullar
Şifreye ek olarak bunu da hatırla

Hatırla! Defterdeki HIRBO şifresi (düzeltilmiş hâliyle) yukarıdaki beş meseleyi toplar: Hatay – Irak sınırı – Rum-Türk nüfus mübadelesi – Boğazlar – Osmanlı borçları. Buna yabancı okullar sorununu da ekle.

⚠ **Dikkat!** Defterde R harfi "Rum Patrikhanesi" diye yazılmıştı; oysa Patrikhane meselesi Lozan'da çözüldü (siyasî yetkisiz olarak İstanbul'da kalması kararlaştırıldı). Aynı sayfadaki ikinci şifre "MAHKEME" (Musul, Hatay, Kıbrıs, Ege adaları, Boğazlar...) da hatalı: Kıbrıs ve Ege adaları Lozan'da çözülmemiş değil, aleyhimize çözülmüş konulardır. Defterdeki "en çok tartışılan konular" listesine (YOK: Yabancı okullar, Osmanlı borçları, Kapitülasyonlar) konferansı kesintiye uğratan Musul, Adalar ve savaş tazminatı da eklenmelidir.

Misak-ı Millî'den verilen taviz	Hangi antlaşmayla?	Sonrası
Batum	**Moskova Antlaşması** 16 Mart 1921	Gürcistan'a bırakıldı; Misak-ı Millî'den ilk taviz. Kars Antlaşması ile teyit edildi.
Hatay (İskenderun ve Antakya)	**Ankara Antlaşması** 20 Ekim 1921	Özel yönetimle sınır dışında kaldı; 23 Haziran 1939'da Türkiye'ye katıldı.
Batı Trakya	**Lozan Antlaşması** 1923	Halk oylaması yapılmadan Yunanistan'da kaldı.
Musul	**Ankara Antlaşması** 5 Haziran 1926, İngiltere ve Irak ile	Irak'a bırakıldı; Türkiye'ye 25 yıl boyunca Musul petrol gelirinin %10'u verilecekti.

Sınır	Belirleyen antlaşma	Not
İran	**Kasr-ı Şirin Antlaşması** 1639	Osmanlı-Safevî sınırı; bugünkü sınırın temeli.
Kafkasya (Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan)	**Moskova** 1921 → **Kars Antlaşması** 13 Ekim 1921	Kars ve Ardahan Türkiye'de, Batum dışarıda.
Suriye	**Ankara Antlaşması** 20 Ekim 1921	Lozan bu çizgiyi aynen kabul etti; Hatay 1939'da katıldı.
Irak	**Ankara Antlaşması** 5 Haziran 1926	Milletler Cemiyeti'nin Brüksel Hattı esas alındı.
Yunanistan	**Mudanya** 1922 ile fiilen, **Lozan** 1923 ile kesin	Meriç nehri; Karaağaç Türkiye'de.
Bulgaristan	**İstanbul Antlaşması** 1913; Lozan'da mevcut hâliyle kabul	Rezve deresi ağzından Meriç'e kadar.

Hatırla! Defterdeki sınır şifresi MEKİK: Mudanya – Ekim 1921 Ankara – Kars – İstanbul (1913) – Kasr-ı Şirin. Şifre doğru ama eksik: Lozan'ı (Yunanistan, kesin sınır) ve 1926 Ankara Antlaşması'nı (Irak) da ekle.

Özet / Kendini Dene

1 TBMM'nin ilk antlaşması?

cevap Gümrü 3 Aralık 1920.

2 Misak-ı Millî'den ilk taviz?

cevap Batum, Moskova 1921.

3 İtilâf devletlerinden TBMM'yi ilk tanıyan?

cevap Fransa, Ankara 20 Ekim 1921.

4 Doğu Trakya'yı savaşsız kazandıran?

cevap Mudanya 11 Ekim 1922.

5 Lozan'da çözülemeyip ertelenen tek sınır?

cevap Irak (Musul).

6 Kapitülasyonları kaldıran madde?

cevap Lozan md. 28.

Atatürk Dönemi İç ve Dış Politika

Lozan'dan sonra iki büyük iş vardı: içeride yeni devleti laik, millî ve çağdaş kurumlarla kurmak; dışarıda Lozan'dan kalan meseleleri barış yoluyla çözmek. Atatürk dönemi dış politikası genellikle iki devreye ayrılır: 1923–1930 Lozan'ın "artıklarını" temizleme dönemi, 1930–1938 faşist yayılmacılığa karşı bölgesel ittifaklar ve barış dönemi. İlkesi aynıdır: "Yurtta sulh, cihanda sulh."

> "Yurtta sulh, cihanda sulh."
> — Atatürk

Atatürk dönemi dış politikasının iki devresi

İnkılâplar ve önemli kanunlar

İnkılâp takvimi (seçme)

- **1 Kasım 1922** — Saltanat kaldırıldı
  Hilâfet saltanattan ayrıldı
- **13 Ekim 1923** — Ankara başkent oldu
- **29 Ekim 1923** — Cumhuriyet ilân edildi
- **3 Mart 1924** — Hilâfet kaldırıldı; Tevhîd-i Tedrisat
  Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti de kaldırıldı
- **20 Nisan 1924** — 1924 Anayasası
- **25 Kasım 1925** — Şapka Kanunu
- **30 Kasım 1925** — Tekke ve zâviyeler kapatıldı
- **17 Şubat 1926** — Türk Medenî Kanunu kabul edildi
  4 Ekim 1926'da yürürlük
- **1 Kasım 1928** — Yeni Türk harfleri kabul edildi
- **21 Haziran 1934** — Soyadı Kanunu
  24 Kasım 1934: Atatürk soyadı
- **5 Aralık 1934** — Kadınlara milletvekili seçme-seçilme hakkı
- **5 Şubat 1937** — Atatürk ilkeleri anayasaya girdi

Kanun	Tarih	Ne getirdi?
Hıyânet-i Vataniye Kanunu	29 Nisan 1920	TBMM'nin meşruiyetine karşı çıkmayı vatana ihanet saydı; isyanlarla mücadelenin hukukî dayanağı.
Fırariler Hakkında Kanun / İstiklâl Mahkemeleri	11 Eylül 1920	Asker kaçakları ve isyanlarla uğraşan olağanüstü mahkemeler kuruldu.
Teşkilât-ı Esâsiye	20 Ocak 1921	İlk anayasa: egemenlik kayıtsız şartsız milletindir; güçler birliği.
Tevhîd-i Tedrisat	3 Mart 1924	Bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlandı; eğitimde birlik.
Takrîr-i Sükûn	4 Mart 1925	Şeyh Said isyanı 13 Şubat 1925 üzerine hükümete olağanüstü yetki; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı.
Türk Medenî Kanunu	17 Şubat 1926	Tek eşlilik, kadın-erkek eşitliği, resmî nikâh; hukukta laikleşme.
Kabotaj Kanunu	1 Temmuz 1926 yürürlük	Türk karasularında taşımacılık ve liman hizmetleri yalnız Türk gemilerine bırakıldı; 1 Temmuz Denizcilik ve Kabotaj Bayramı.
Soyadı Kanunu	21 Haziran 1934	Her Türk'e soyadı zorunluluğu; lakap ve unvanlar kalktı.

Kanun	Tarih	Ne getirdi?
İlkelerin anayasaya girmesi	5 Şubat 1937	Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık anayasal güvenceye kavuştu.

Anayasaya giren ilkeler 5 Şubat 1937

⚠ **Dikkat!** Defterdeki "HİTİT MAKSİ" şifresinde üç harfin (İ, İ, A) karşılığı boş bırakılmış; eksik bir şifre ezberlemek tehlikelidir. Yukarıdaki tabloyu kronolojik sırayla öğren: 1920 (Hıyânet-i Vataniye) → 1921 (Teşkilât-ı Esâsiye) → 1924 (Tevhîd-i Tedrisat) → 1925 (Takrîr-i Sükûn) → 1926 (Medenî Kanun, Kabotaj) → 1934 (Soyadı) → 1937 (ilkeler anayasada).

Çok partili hayat denemeleri

İki muhalefet partisi

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
- Kuruluş 17 Kasım 1924
- Başkan Kâzım Karabekir
- Liberal ekonomi, dinî inançlara saygı vurgusu
- Şeyh Said isyanı ve Takrîr-i Sükûn sonrası 3 Haziran 1925 kapatıldı

↔

Serbest Cumhuriyet Fırkası
- Kuruluş 12 Ağustos 1930
- Kurucusu **Ali Fethi** (Okyar), Atatürk'ün teşvikiyle
- Belediye seçimlerinde yoğun ilgi gördü
- 17 Kasım 1930'da kendini feshetti; ardından Menemen Olayı 23 Aralık 1930

KARAR: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları

K Kâzım Karabekir

A Adnan Adıvar

R Rauf Orbay

A Ali Fuat Cebesoy

R Refet Bele

⚠ **Dikkat!** Defterde parti adı "Terakkiperver Halk Fırkası" yazılmış; doğrusu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır. KARAR şifresi kurucuları doğru verir.

Dış politika I: Lozan'ın artıkları (1923–1930)

Mesele	Taraf	Nasıl çözüldü?
Musul (Irak sınırı)	İngiltere	Haliç Konferansı 1924 sonuçsuz kaldı; İngiltere konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürdü, Brüksel Hattı çizildi. Şeyh Said isyanı Türkiye'nin elini zayıflattı; 5 Haziran 1926 **Ankara Antlaşması** ile Musul Irak'a bırakıldı, petrol gelirinin %10'u 25 yıl Türkiye'ye verilecekti.
Nüfus mübadelesi	Yunanistan	"Établi" (yerleşik) sayılacakların kimler olduğu tartışıldı; 1930 Türk-Yunan anlaşmalarıyla çözüldü, ardından Türk-Yunan dostluğu başladı.
Yabancı okullar	Fransa, İtalya, İngiltere vb.	Lozan'a ekli mektuplarla tanınan kurumlar Türk kanunlarına bağlandı; 1924'ten itibaren laik eğitim ve Türkçe-tarih-coğrafya derslerinin Türk öğretmenlerce okutulması istendi. Mektupların süresi 13 Ağustos 1931'de doldu.
Osmanlı borçları	Alacaklı devletler (başta Fransa)	13 Haziran 1928 Paris anlaşmasıyla Türkiye'nin payı belirlendi; ilk taksit 1929'da ödendi; son taksit 25 Mayıs 1954'te ödenerek borç kapandı.

Musul meselesi adım adım

Haliç Konferansı 1924: sonuçsuz → **Milletler Cemiyeti Brüksel Hattı** → **Şeyh Said isyanı 1925** → **Ankara Antlaşması 5 Haziran 1926**

Musul Irak'a bırakıldı; petrol gelirinin %10'u 25 yıl boyunca Türkiye'ye verilecekti.

Dikkat! Defterdeki 1. dönem şifresi AYNI (Ankara Antlaşması, Yabancı okullar, Nüfus mübadelesi, Irak sınırı) aynı konuyu iki kez sayar: 1926 Ankara Antlaşması zaten Irak sınırı (Musul) antlaşmasıdır. Listeyi "Musul – Mübadele – Yabancı okullar – Osmanlı borçları" olarak düzelt. Defterin "Fransa ile karşılaşılan sorunlar" kutusundaki Suriye sınırı, borçlar ve yabancı okullar doğrudur; "Adana-Mersin demiryolu" maddesi bu defter için doğrulanamadığından alınmadı.

Dış politika II: barış ittifakları (1930–1938)

Montrö Boğazlar Sözleşmesi — 20 Temmuz 1936 · Türkiye'yi Tevfik Rüştü Aras temsil etti

- İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve Almanya'nın Ren bölgesini silâhlandırması üzerine Türkiye 11 Nisan 1936'da Lozan'a katılan devletlere nota verdi.
- Uluslararası Boğazlar Komisyonu kaldırıldı; askersizleştirme hükümleri sona erdi, Boğazlar Türk askerî denetimine geçti.
- Ticaret gemilerine barışta tam geçiş serbestliği; savaş gemilerinin geçişi Karadeniz'e kıyısı olan ve olmayan devletler için ayrı kurallara bağlandı.
- İtalya sözleşmeyi sonradan imzaladı 2 Mayıs 1938; Türkiye yeni rejimi 15 Ağustos 1936'da uygulamaya başladı.

1930'lu yıllarda Türk dış politikası

30 Ekim 1930	**Türk-Yunan Dostluk Antlaşması** — Ankara
18 Temmuz 1932	**Milletler Cemiyeti'ne üyelik** — Başvuruyla değil, davetle
9 Şubat 1934	**Balkan Antantı** — Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya
1936	**Akdeniz anlaşmaları** — İtalya'ya karşı İngiltere ile karşılıklı yardım taahhüdü
20 Temmuz 1936	**Montrö Boğazlar Sözleşmesi** — Boğazlarda tam egemenlik
8 Temmuz 1937	**Sadabat Paktı** — Türkiye, İran, Irak, Afganistan
10–14 Eylül 1937	**Nyon Konferansı** — Akdeniz'de korsan denizaltı saldırılarına karşı
2 Eylül 1938	**Hatay Devleti kuruldu** — Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen
23 Haziran 1939	**Hatay Türkiye'ye katıldı** — Atatürk'ün vefatından sonra

Hatay meselesi adım adım

1921 Ankara Antl.: özel yönetim → **1936 Fransa–Suriye anlaşması: Sancak Suriye'ye mi?** → **27 Ocak 1937 Sandler raporu: "ayrı varlık"** → **2 Eylül 1938 Hatay Devleti** → **23 Haziran 1939 Türkiye'ye katılım**

Atatürk 1 Kasım 1936 meclis açılış konuşmasında Sancak meselesinin önemini vurguladı ve bölgeye Hatay adını verdi.

Atatürk dönemi uluslararası kuruluş ve antlaşmalar (defterdeki liste)

Türkiye'nin taraf olduğu

- Cenevre Silahsızlanma Konferansı 1932–1934
- Briand-Kellogg Paktı 1928; TBMM onayı 28 Ocak 1929
- Litvinov Protokolü 9 Şubat 1929
- Milletler Cemiyeti 18 Temmuz 1932
- Balkan Antantı 1934 · Akdeniz anlaşmaları 1936
- Sadabat Paktı 1937 · Nyon Konferansı 1937

↔

Türkiye'nin taraf olmadığı

- Küçük Antant (Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya)
- Rapallo Antlaşması 1922; Almanya–Sovyet Rusya
- Locarno Antlaşmaları 1925; Batı Avrupa sınır güvenceleri

SABAH: 1930'lu yılların dış politikası

S — Sadabat Paktı 1937

A — Akdeniz anlaşmaları 1936

B — Boğazlar: Montrö 1936

A — Alman-İtalyan yayılmacılığı: ittifakların sebebi

H — Hatay 1938–1939

Hatırla! SABAH şifresinin eksiğini de ekle: Balkan Antantı 1934 ve Milletler Cemiyeti üyeliği 1932.

Dikkat! Defterde Hatay'ın anavatana katılması "Mustafa Kemal dönemi" başlığı altında. Dikkat: Atatürk döneminde Hatay bağımsız devlet oldu 2 Eylül 1938; Türkiye'ye katılma 23 Haziran 1939 Atatürk'ün vefatından 10 Kasım 1938 sonra, **İsmet İnönü** döneminde gerçekleşti. Hatay'ın il olarak kurulması 7 Temmuz 1939 tarihli kanunladır.

Biliyor muydun? Atatürk'ün barışçı dış politikası sayesinde Yunanistan Başbakanı **Venizelos**, onu 1934 Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterdi; Atatürk çağdaşları arasında Nobel'e aday gösterilen ilk devlet başkanıdır.

İpucu Dış politikada en sık sorulan ayrım "bölgesel pakt mı, küresel kuruluş mu?" sorusudur. Balkan Antantı ve Sadabat bölgesel güvenlik paktlarıdır (biri batıda, biri doğuda); Milletler Cemiyeti küresel kuruluştur. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne davet üzerine girdiği ve Musul kararına rağmen üye olduğu da sık sorulur.

Özet / Kendini Dene

1. Takrîr-i Sükûn hangi isyan üzerine çıktı?
   cevap Şeyh Said 1925.
2. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucusu?
   cevap Ali Fethi Okyar 1930.
3. Musul hangi antlaşmayla Irak'a kaldı?
   cevap Ankara 5 Haziran 1926.
4. Osmanlı borçlarının son taksiti?
   cevap 1954.
5. Boğazlarda tam egemenlik?
   cevap Montrö 20 Temmuz 1936.
6. Sadabat Paktı'nın üyeleri?
   cevap Türkiye, İran, Irak, Afganistan 8 Temmuz 1937.
7. Hatay Türkiye'ye ne zaman katıldı?
   cevap 23 Haziran 1939, İnönü döneminde.

Defteri bitirdin; şimdi soru çöz!

Tedris Pro

Soru çözerek hazırlan.

Okuduğunu sorularla ve bilgi kartlarıyla pekiştir.

DHBT · MBSTS İhtisas · ÖABT DKAB
Dört sınav, tek uygulama

28.000 soru, 24.500 bilgi kartı
Hepsi uygulamanın içinde

Gerçek sınav formatında deneme
Her sınavın kendi şablonuyla

Bilgi kartlarında aralıklı tekrar
Zorlandığın kart sık, bildiğin seyrek

Android:
Google Play'de "Tedris Pro"
QR kodu telefonunla okut ya da dokun.

Bilgisayardan:
app.tedrispro.com.tr
Aynı hesapla tarayıcıdan çalış.

Daha fazla ücretsiz fasikül: **tedrispro.com.tr/fasikuller**

YouTube · Instagram: **@tedrispro**

Google Play, Google LLC'nin ticari markasıdır. Tedris Pro bağımsız bir hazırlık uygulamasıdır; Diyanet İşleri Başkanlığı, ÖSYM veya Millî Eğitim Bakanlığı ile resmî bağlantısı yoktur.